

Gárdonyi Géza

A kapitány

Regény

TARTALOM

A KAPITÁNY

A REGÉNY VÉGE

EGY UJ PÁR FÉNYKÉPE

A FITOS

A kapitány.

A háboru elején gyakorta irták, hogy nem sülnek el az orosz srapnelek. Ime a történet az orosz srapnelről, amely kétszer is elsült.

I.

Nyikorgó vasas szekerek: nehéz ládákat szállítanak a katonai szertárba.

- Rakjátok le, - mondja a gyár főigazgatója.

Hosszúra nőtt úr, mint fák közt a jegenye. A fekete vidraprémes bunda szinte reverendának látszik rajta. Cilindert visel. A bundája gallérját felhajtotta, hogy kilépett az autójából, - csak épp az orrahegye látszik ki, meg a bajusza. Trencséniesen nyírott a bajusza, - azaz hát angolosan.

- Rakjátok le, - mondja, - és srófoljátok le ennek a felső ládának a tetejét.

Az ősz első dere fehérlett aznap a szertári udvar gyepén. A katonák keze vörös volt a hidegtől. Az akácfákon már tél-túl lógott egy-egy sárga levél. Az udvar belső szögletén, az iroda előtt mintha ázott feketés rongyok éktelenkednének a lugason, zöldesen feketés rongyok. Közülök néhány bibircsós futótök sárgállott elő.

Az ügyeletes kapitány némán váltott üdvözlést a gyárossal. Mogorva volt és szintelen arcu, mintha valamiképpen rokona volna a bibircsós futótöknek.

- Ennek a felső ládának a tetejét, - mutatta a gyár igazgatója.

- Valamennyiét, - harsogta a kapitány.

És szétvetett lábbal állt, mint a kakas, mikor kukorékol.

- Hát valamennyiét, - ismételte készségesen a gyáros.

Elmosolyodott, s mentegetődzve fordult a kapitányhoz:

- Nem szoktuk, azelőtt nem szoktuk ugyan, de hát helyes: ez a rend.

A kapitány vállat vont:

- Ha csak magamról volna szó... Dehát mások is jönnek. Lehet: ma jönnek. Lehet: holnap jönnek. Éshát, tudja, a japán háboru óta...

- Tudom, tudom. Vigyáztunk is. Elvégre gyújtóban is találkozik olyan szál, amelyik nem lobban. Különben nézzünk meg egyet.

Már vagy tíz láda fel volt nyitva. A srapnelek ezüst pálcaként palackokként csillogtak bennök. Hidegen, félelmesen.

A gyár igazgatója lehajolt az először felnyitott ládához, és talpra emelte benne a szélső srapnelt. Intett inasának: vegye ki.

A kapitányra tekintett:

- Vagy kapitány úr választ? Tessék, akármelyik ládából.

- Tizennegyedik láda, második srapnel.

A tüzekek hamar-kézzel bontották fel a tizennegyedik ládát, és emelték ki a srapnelt, a másodikat.

A gyáros visszaigazította a magas vidragallért a nyakán.

- Meleg a szobája, kapitány uram? Nem? Mégis melegebb tán, mint ideki. Ott is megvizsgálhatjuk tán a két srapnelt. Ugyis ott írja meg az ideiglenes elfogadványt. De rosszkedvű kapitány uram? Beteg talán?

- Beteg is, nem is, - felelte útközben a kapitány, - a fejem fáj, és azért is zártam el a melegvezető csapját. Nehány nap óta rosszakat álmodok.

- Csak az legyen a legnagyobb baj.

- De szédülök is. Meg-megszédülök, mintha torony erkélyén állanék.

A gyáros elmosolyodott:

- Az is megtörténik mindenkivel.

- Nem, ez nem olyan. Egy hete nem ittam egy korty bort. Rendes időben fekszek, kelek. Még csak cigarettát se szívok napközben.

- Hát akkor orvost...

- Orvost? Soha. Mind azon kezdi, hogy ne igyak, ne szivarozzak. Dehát különben se vagyok én beteg. Csak azok a fene gyötrő álmok...

- Álom: bolondság.

A kapitány megállt:

- Nem, ez nem bolondság. Amit az éjjel álmodtam... Vénasszonyok szokták csak, de elmondom. Ítéld meg álmodik-e más ember ilyen? Elmondom. Hát: Rjepin festőnél vagyok és képet rendelek nála. Fessen nekem egy Ámort, amint lő. A szalonomba szántam, szembe a divánnyommal.

- Érdekes gondolat.

- Rjepin vállalja. Egyszer csak hozzák is a képet. Meg se nézem, csak függesztetem a mondott helyre. Mikor jelentik, hogy megvan, bemegyek a szalonomba, háttal a képnek. Cigarettára gyujtok, - még mindig háttal a képnek. S a diványra ülök, hogy mingyárt az első szemnyilattra úgy lássam, ahogy majd a vendégeim látják. Hát képzelje: egy gyönyörű nyúlánk leány, lábfejig érő selyem ingben.

- Pompás!

- Bűvölő! Egy lánynya vált fehér szegfű! És semmi egyéb rajta, csak az az egy szál ing. A lába meztelen.

- Node ilyen ötlet!...

- A lány a diványon ülőre mosolyog, és céloz. Képzelje: mivel? Csuzlival, - olyan gumi-puskával, amilyennel a diákgyererek játszanak, csak hogy az ő csuzlijában egy szál piros rózsa van. Megvonja a gumit, és céloz rám...

- Mind ilyenek a rossz álmai, kapitányom? Adja nekem bérletbe.

A kapitány sötéten rázta a fejét:

- Nem mondtam még el. Fáraó óta nem álmodtak ilyen! Hát ahogy ott gyönyörködök a festő gondolatában, egyszer csak azt látom, hogy a nő mosolygása vigyorgássá szélesül: a bájos arc helyén egyszer csak piszkos sárgás halálfej... A kezében a diákpuska ijjá változott, erősen megvont ijjá. S rózsa helyett egy rozsdás nyíl irányul reám.

S a kapitány megrázkódott.

- Rossz jel.
- Ugyan...
- Nem akarok még meghalni.
- No de...
- Isten minden jót megadott eddig nekem, megadja ezután is.
- Amen.
- Csak innen kiszabaduljak. Tudja, hogy büntetésből helyeztek ide a szertárba. A pokol pitvara ez! Lóvá butul itt az ember ebben a fagyos unalomban.
- Hát bizony...

- Egy cigarettát nem szabad elszivnom itt. A meleget két versztről vezetik csöveken. Jégcsap mikorra ide ér. De még azt se bánám: ülnék itt bundában, csak cigarettáznom lehetne. Gondolhatja: én, aki száz cigarettát szivtam el naponkint... Loppal se lehet. A bizottság akármikor betoppanhat, és ha megszimantják a füstjét, vagy meglátnak egy cigaretta-csutkát... A pokol pitvara ez!...

A gyáros mosolygott:

- Azért büntetés.
- Hát... büntetés. Tudja talán: igen vigadoztunk akkoriban. Az egész tisztikar. Minden pezsgőt nekünk gyártottak Franciaországban, és minden selyem-harisnyát mink vettünk meg... Csak az a szánkázás nappali világosságánál...

S a kapitány a fejét rázva nevetett.

A gyáros is elmosolyodott:

- Hallottam.
- Bolond ötlet volt.
- Dehát bizonyára ott van már az a tinta a kalamárisban, amelyikkel megírják visszahelyezésemet.
- Bizonyára.
- És akkor... Én még sokat várhatok az élettől. Most kezdek voltaképpen élni. Fialat vagyok még, a ragyogóját! Hitel is van még, a csillogóját! Még sok cigarettát elszivok én!

Közben beérkeztek az íróházba, s mind a ketten meghajoltak a cár arcképének. A köztüzér az asztalra állította a tizenegyedik láda srapneljét, a gyáros inasa is az első ládáét. S mind a két szolgál kihátrált az ajtó elé.

A gyáros megtapogatta a két srapnelnek a kupakját.

- Ez az, - mondta, - ez az. Ezt nem az arzenálnak csináltuk. Szoktunk így... barátainknak... Ennek kézzel is lecsavarható a teteje. Ám ügyeljen kapitány uram, hogy ellenkezőn csavarja: ez ugyanis jobbra nyílik, balra zárul. Tegye el emlékül: ritkaság az efféle.

S külön állította az ezüstösen ragyogó srapnel a kalamáris mellé.

A kapitány viszont egy palack kaukázinkát állított oda, s két pohárkát is.

Az egyik pohárka már nedves volt.

A kapitány arcán különben is látszott, hogy az embert is azon virágok közé sorolja, amelyek csakis gondozva virulnak, - gyakori öntözéssel. Hát virult is ő, pirosan, mint a bazsarózsa, - csak aznap volt sárga, mint a varacskos tők.

- Emlékül, - ismételte bágyadt visszahangként a gyáros szavát, - emlékül.

Éshogy:

- Jobbra nyilik, balra zár...

S látszott, hogy az elméje másutt bolyong, csak épp gépiesen ismétli az ajka a gyáros szavait.

- Csak ez az egy, - mentegetődzött a gyáros, - mivelhogy ez izé... csak mutató. Önnek.

- Nekem?

- Emlékül kapitányom, emlékül. A szobrász szoboröntvényt ad emlékül, az órás órát, a srapnelgyáros srapnelt.

- Srapnelt?

- Srapnelt.

- Mi fenének az nekem? Örülök, ha nem látok srapnelt.

- Nono, hát srapnelben is vannak különbségek. Van gyári srapnel és van remekbe készült. Szoktunk... És még eddig mindig szívesen fogadták.

A kapitány bágyadozott.

- Szívesen fogadták, - ismételte halk visszahangként.

- Mikor így külön hoztam.

- Külön.

- És gondoltam az efféle emlék nem megvetni való. Emlék: emlék. Mert bizony kapitányom: alighanem utoljára vagyok itten.

- Utoljára?

- Igaz, hogy az elődjének is ezt mondtam, tavaly, mikor ön is itt járt kapitány uram. De már az idén, érzem, hogy csakugyan utoljára. Nem szeretem ezt a mesterséget, kapitányom, nem szeretem. Szegény feleségem betege már. Hogy azt mondja: - Elkárhozunk Avram, elkárhozunk. Az ördög gyára az ágyugyár: minden lélekért te vagy felelős.

A kapitány a két halántékát nyomogatta.

- Derék asszony, jólelkű derék asszony, - motyogta szórakozottan.

- Éshát most, éjjel nappal gyártunk. Igaz, hogy reá-szállunk a németre.

- Bár indulnánk már. Tavasszal bizonyosan indulunk. Ámbátor ha tavasszal mondják, nyár lesz abból.

- Én is gondoltam. Hiszen minden munició Vlnába, Varsóba, Kijevbe megyen.

A kapitány felhajtotta a pohárka szeszt, jobban mondva beloccsantotta a torkába, s ahogy letette a poharát, a szeme a srapnelen állt meg.

- Dehát hogyan, hogy ez a srapnel jobbra nyilik?

- Hogy csak az nyithassa, akinek szántuk.

A kapitány megint a srapnelre nézett, s a szeme egyszerre megélnéült.

Megélénkült, de csupán egy villanatra.

Aztán az arca megszőgletesült, két szemöldöke összevonult.

- *Akinek szántuk?*

Az igazgató nyugodtan nyalogatta a pohárkából bevett cseppet.

- Akinek szántuk.

S hosszú lábászárát keresztbe vetve dőlt hátra a bőr-utánzatu sárga viaszosvászon fotőjben.

A kapitány szigoruan nézett reá:

- Szokás ez a gyárban?

- Szokás.

A kapitány fölkel és a srapnel fölé hajolt.

- A gyár bélyege csakugy rajta van, mint a rendes srapneleken.

- Csakúgy.

- Más tisztelnél is láttam effélét.

- Láthatta.

- Az elődömnél is.

- Nála is.

- És ha én ezt a srapnelt most lefoglalom?...

S állt, mint a kakas, mikor kukorikol. A karját összefonta.

Az igazgató elmosolyodott:

- Hogy érdemeket ragyogtasson a gyorsabb szabadulásra...

- Kötelességemet teljesitem csupán.

A jegenye-ember nyugodtan mosolygott:

- Hogy azt lássák, milyen keményen teljesíti a kötelességét: egyszerre előbbre léptessék. Mondtam, hogy a srapnel visszafelé csavarodik...

- Mi az, hogy: *visszafelé csavarodik*.

- Az, hogy visszafelé is sül el.

- *Visszafelé is...*

- Visszafelé is. Ön arra löne vele, hogy kiszabaduljon, holott akkor éppen azzal bízzák meg, hogy továbbra is itt maradjon. Egy fokkal felsőbb rang, de ki szivja el a cigarettákat?

A kapitány szinte hátra-lükkent.

A gyáros nyugodt kézzel vette fel ismét a pohárkát és nyalintott egy cseppet.

- Ön valóban bátor ember, - mondta nyugodt szin alá szoritott gúnynyal, - nem törődik azzal, hogy magára duzzasztja minden feljebbvalójának az epéjét: maga említette az imént, hogy efféle emléksrapnelt minden elődjénél látott.

A kapitány csak nézett merőn, mint a kakas mikor harcra mered:

- És a gyár?

- A gyár...

- A gyár nem rendül meg, ha belecsap a villám?

- A gyárnak villám-hárítója tökéletes. Ki-kinek annak ad ajándékot, akinek akar. A gyár is. Ki tilthatja meg? Ki tilthatja meg? A szertári tiszt urak akaratlanul is szolgálnak nekünk is. Tehát mink is juttatunk valamit nekik is. A kard-gyár díszes kardot ajándékoz, a csizmagyár cifratalpu csizmát, - a srapelgyár bonbonnal töltött srapnelt.

A kapitány megemelte a srapnelt.

- De ennek a súlya...

- Súlya? Mi ez a *súly* az olyan gyárnak, amely milliárdokban írja a számláit? És ha ez a súly jó volt az elődjeinek...

- De jó lesz-e a vizsgálóbizottságnak? Tudja ön, hogy nemcsak én vizsgálom a gyár srapeljeit.

A gyáros elmosolyodott.

- De ön rakatja fel a ládákat: melyik hova menjen. Éshát csak a külső ládából veszik ki a vizsgálándókat.

- Hm, hm...

- Teljesen az ön rendelkezésén fordul, hogy például azok a ládák, amelyek sarkán egy kis B betű látható, Varsóba utazzanak.

A kapitány a srapelre pillogott.

- A B betűsek Varsóba...

- Varsóba.

- Hm, hm... Mért éppen Varsóba?

- Ez merőben gyári ügy. Mink tudjuk legjobban: melyik erősségben milyen ágyuk vannak. Kovnóban újak, Kijevben vének. Vén embernek kása a jó, fiatal a mogyorót is megropogtatja.

A kapitány gondolkodva nézett a srapelre.

A szemöldöke még mindig össze volt vonva. Bibircsós arca még mindig szögletes volt és hideg.

Fogta a tollát és megfirkantotta az iratot, amelyben tízezer srapelnek a beszolgáltatását és elfogadását ismeri hiánytalannak.

- A gyárat fel fogom jelenteni, - mondta az iratot átnyujtva, - még ma.

A gyáros mosolyogva hajolt meg.

- A gyár mindazonáltal megküldi a második srapnelt is, decemberben, a karácsonfa alá. Az ön ügye, ha kiveti az ablakon.

A kapitány nem felelt.

Hivatalos udvariassággal kísért ki a gyárost az udvarból is, s a kapuban kezet nyújtott.

- A hivatali helyiségen kívül barátok maradhatunk, - mondta bágyadtan.

S abban a percben olyan volt megint, mint a beteg kakas: sárga és lógószárnyu.

- Így helyes, - felelte meleg kézszorítással a hosszú ember, - így helyes.

A kapitány visszatéret megint a halántékát dörzsölte. Mikor a ládához ért, elgondolkodva állt meg, s bámult maga elé.

A tüérek szótlanul szögezték a ládák tetejét. Kis vas-kerekű kézi targoncák nyikorogtak a srapel-tár belsejében.

Varjusereg szállt el a gyár fölött.

A kapitány fölemelte a fejét és a tüérekre nézett:

- A B-betüs ládákat, - kukorékolta, - belülrakjátok!

Megtántorodott.

Leült a szélső ládára, és a halántékát dörzsölte.

Közben megint autó állt meg a gyár előtt, kettő is. Arany vállrojtos tiszték léptek ki belőlük.

A kapitány nem kelt föl az érkezettek üdvözlésére, pedig nagyragu tiszték voltak. Az őrtisztelgő ordítására még a fák is haptákba rándultak előttük.

Csak a kapitány nem mozdult. Űlt a láda-oszlopnak támaszkodva. Lógó feje a mellén.

- Alszik?

Egy tüér oda-ugrik és megrázza:

- Kapitány uram, az ezredes úr... A kapitány lefordult, mint a vágottnyaku kakas.

- Gyorsan orvosért! Még meleg!...

A láda-toló targoncára fektetik. És két tüér beviszi az iróházba. A tiszték elképedten kísérik.

Odabent lefektetik a diványra.

Az orvos megérkezik.

- Ezen már nem segít az érmetszés se.

Valamennyien keresztet vetnek.

- Szállítsátok a lakására az autómon, - rendelkezik az ezredes. - A hivatal ajtaját pecsételjétek le. Ezt a két srapelnt meg vigyétek ki a többi közé.

II.

A háboruban van valami jó is: soha búzát, zabot olyan jó áron nem lehetett eladni, mint mingyárt a háboru elején.

- Negyven korona a búza!

Hallatlan örömhír! Még az asszonyok könnye is felszárad tőle.

Mindenki vitte a vásárra a búzáját, kukoricáját, lovát is, olyik a marháját is.

A faluba mintha csak a szél fujta volna be a pénzt.

Soha annyi kupec! Lócsiszár, marhakupec, tikász, libász, tojásgyűjtő. Ráadásul még a kormány is eresztett: amelyik házból katonát vittek, úgy hullt oda a pénz, mint az ózsidóknak a manna. A jegyző úr mindenkit szegénynek irt be. Éshát igazán is: ki nem szegény, ha falusi? Itt az ideje, az ország zsirjából a mi kenyerünkre is csöpögjön. Sok mindent kellett volna már

eddig is szereznünk, csináltatnunk, javíttatnunk: hidat, utat, községházát. A jegyzői lakbővítéséről is beszélhetünk most már.

De aztán némi kedvetlenségek is következtek.

Egy reggel Dávid boltos senkitől se fogadta el a bankó-pénzt:

- Csak olyat, ami peng.

- Hát ez nem jó?

- Mért ne volna jó? De jobban szeretem, ami peng.

És a szemöldöke felvonult szinte a sapkája széléig.

Egy óra múlva mindenki bankóval sietett a boltba.

Dávid visszaadogatta. Vonogatta a szemöldökét:

- Csak ami peng.

No nagy aggodalom!

Asszonyok és gyerekek helyett gazdák ballagnak elő. Soha annyi ember nem tolongott a boltban.

- Hát Dávid nekem csak vált talán?

Dávid vonakodott.

- Váltsanak kendtek a kocsmában.

Kacsza-Szabónak mégis váltott a boltos. Egy tizedest váltott neki, de csak tizedfél koronán.

Délután már sokan vittek oda tizedest, huszast, ötvenest, százast is:

- Nekem is Dávid. Sziveskedjen...

Dávid megadta a tizedfelet másoknak is, - hogy ne hánytorgassák a megkülönböztetést, - de aztán egyre nagyobb és nagyobb vonakodással.

Estefelé már azt mondta Papiros-Kovácsnének:

- Lehet, hogy holnap már csak kilencet ér a tiz.

Igy volt a kocsmában is.

A gazdák nyugtalankodtak, morogtak.

Némelyek elmentek a községházára:

- Hát jegyző uram...

A jegyző tüstént hívatta a boltost, kocsmárost is.

- Micsoda disznóság ez Dávid!? Maga is Samu?

- Hát kérem, - mentegetődzött Samu, - igen rossz hírek...

- Az orosz kérem Lembergben van, - mentegetődzött Dávid.

- Hát ha ott van is, a bankó, bankó. Ihol az ujság, ihol a rendelet. Megbünttettem magukat! Ha mégegyszer meghallom, hogy a bankót nem fogadják el teljes értékében, - majd meglássák.

A boltba és kocsmába még több bankóval sietett a nép.

- Egy pakli masinát Dávid.

S nyujtották neki a százast.

- Fahajat egy garasér...

S nyujtották neki az ötvenest.

Dávidnak azonban aznap nem volt aprópénze.

- Felirom: majd megfizetik a jövő héten.

S felirta az adós nevét krétával ide-oda a fiókokra.

Samunak se volt annyi apró-pénze, hogy bankót válthatott volna:

- Felirom: majd megfizeti kend ha megint erre jár.

S felirta az adós nevét krétával az ajtóra.

No ezt senki se szerette.

Ha száz korona volna a név után írva... de 2 fillér, 4 fillér...

Megint mentek a község házára.

Dehát már arra nem volt paragrafus, hogy a boltos, kocsmáros el legyen látva aprópénzzel.

A jegyző rendelkezésének csupán annyi volt a foganata, hogy Dávid egy-egy zsák kukoricáért, lencséért, babért bankó-pénzzel fizetett.

- El kell fogadnia kendnek a bankót értékében. A jegyző úr parancsolta.

No fene sok boszuság, zavarodás, aggodalom, tanácstalanság!

Csak egy gazda volt a faluban, egy fiatal gazda, aki nem adta el a termését: Sánta Bodó. Lovát, tehenét se adta el. Aprójószágát se.

- Lesz még árosabb is, - mondotta vígan.

- Árosabb? Mán ennél árosabb...

- Nono, majd ha nektek kell vennetek.

Mosolyogták.

Senki se igazította az óráját az ő órájához.

Bodó ugyanis furcsálkodó ember volt: sete is, sánta is, - a házassága is olyan, ahogy rendes kerekü ember nem házasodik. Valahogy visszájára forgott neki. Már iskolás gyerek korában nevték, hogy balkézzel eszik. Bizony később is jobb kézbe fogta ő a gyeplőt s balba az ostort. Kaszálni ellenben balról jobbra kaszált, - persze maga-faragta kaszanyéllal, - hogy majd a guta ütötte meg csak láttára is a rendes járatu mezei embert.

- No nincs ki négyszögre!

Ha útát kérdezték tőle: - jobbra-e, balra-e? s ő azt felelte: - *balra*, a kérdezősködő továbbra is habozva állt ott, s végre is *jobbra* indult.

Pedighát bizonyos, hogy Bodó jól mondta.

Az ő félszégének csupán az volt az oka, hogy kicsi korában rálépett a tehen a lábára, és a gyerekféle bizony nem fekszik az ilyesmi miatt gipszben: izegmozog, s különös mozdulatokra szokik.

Arra a lábára különben sánta maradt, de csak épp hogy valamicskét billegett.

Mulatság is volt együtt látni a falu másik sántájával Körösi Péter Pestával.

Bodó a jobb lábára billentett, Körösi balra. Ezen okból Bodó mindig a jobbján járt Körösinek, Körösi meg a balján Bodónak, - nehogy összeverjék a fejüket.

De ez őket nem búsította.

Táncoltak is, mikor már legénysorba nőttek, csakúgy mint a többiek. Szent búcsú napján meg ők is félrevágott kalappal kurjantották alkonyatfelé:

- Még ma vért iszunk!

De azért nem ivott vért soha, de soha egyik se.

Bodó meg kurjantani is csak a falu közepén és a felvégen mert. Az alvégen már meghallotta volna az anyja.

Kuruc anyja volt Bodónak: zivataros természetű. A hangnak is valami különös erejével termett e világra. Jaj volt annak, akire a haragja fordult. Belegondolhatta a mindenszentek litániájába:

- Bodóné szájától ments meg Uram minket!

Az a híres száj volt az oka, hogy néhai Bodó Imre fuvarozásra nevelt lovakat.

- Gyi Kesely, gyi Csendes, gyi édes állataim!

A fiát is gyakorta magával vitte, mikor már az iskolából kikerült: hadd ismerje meg korán a gyerek az utakat.

Ismerték is ők a járást keletnek Csernovicig, nyugatnak Beregszászig, lenek Kolozsvárig, felnek Munkácsig. Ha a falubeli zsidóknak nem kellett valamelyik héten a fuvar, behajtottak reggel Máramaros-Szigetre. Ott mindig akadt megbizás, vagy utas.

Bodó többnyire egész héten odajárt a két lovával, csak szombat esténként érkezett haza.

De már vasárnap délelőtt vakaródzott:

- Beh kutya lassan telik ez a mái szent nap!

A nap ugyanis zivatarral volt tele.

Az asszony keveselte a heti szerzeményt és sokalta amit az ura megivott. Pártatlanul szólva: mindig igazat beszélt, csak éppen hogy mindig nagytrombitán fujta ki az igazát. Fáradhatatlanul, végevárhatatlanul. S valami pokolian találékony volt annak a megfestésében, hogy az ura milyen ember? és hogy mit érdemelne?

Bodó nem a filozófus emberek közül való volt: nem érdeklődött az iránt, hogy milyen ember. Az érdemeit se szerette, ha vizsgálják. Visszaszólni se mert. Hát csak magában morgadozott:

- Beh kutya lassan telik ez a mái szent nap!

Végre Isten megkönyörült rajta: egy szeles őszi estén árokba fordult a kocsija, lelke pedig elköltözött oda, ahol csend van.

Ifjabbik Bodó ott folytatta a fuvarozást, ahol az apja abban hagyta:

- Gyi Kesely, gyi Csendes! gyi édes állataim.

Csak éppen hogy ő nem a kocsmárosok gazdagítására dolgozott, és hogy több időt töltött otthon. Ő megszokta az anyja hangját gyermekkorától, mint a molnár gyereke a malomdörögést. Csak mikor már legénysorba jutott, akkor kezdte átallani, hogy az anyja szava a tizedik szomszédba is áthallatszik.

Már huszonöt éves is elmúlt, s még mindig nem vitt asszonyt a házba.

Melyik leány menne oda?

Az anyja úgy vénült meg, mint a paprika: mentől vénebb, antul mérgesebb.

Különösen restelte Bodó, hogy Körösi Pestának a feleségéről is leszedte már a tisztességet, még a mennyei üdvösséget is.

Körösiék háza szomszédos volt az övékével, éshát ők Pestával nem viselték a szülők háboruját. Ha nem is jártak át egymáshoz, bizony együtt nőttek fel a kert alatt, együtt játszadoztak, együtt tanultak pipázni az istálló mögött, együtt madarásztak az erdőn.

És bent a faluban is együtt billegtek, - Bodó jobbra, Körösi balra.

Látszott rajtok, hogy a szülők halála után ők jó szomszédok lesznek.

Pesta korán házasodott, már tizenkilenc éves korában, és hát mingyárt az első évben született egy leánykája: Tercsike. Az a Tercsike volt aztán oka a rettenetes asszonycsatának.

Egy elveszett kiscsirkéjüket kereste a Bodóék kertjében, depersze a garádon bujt be, és megtaposta itt-ott a tökindát, uborka-indát. Az öreg Bodóné rútul ráhurrogott. A kerítésen is át olyan prédikációt rögtönzött a nevelésről, hogy Körösiék majdnem puskával lőttek vissza.

Imre épp otthon volt, s huzgálta volna be az anyját, de Bodóné még csak akkor kezdett bele a két család nemzetségének az elsorolásába és minősítésébe. Bodó tudta, hogy csak ez eltart két óra hosszáig, s még csak azután következik a leghangosabb rész: a jókivánságoknak fészkes fenékkal cifrázott zuhatagja.

Befogta a két fülét és elsietett.

- No a bikkfán kopogóját, - mondogatta az efféle nehéz napokon, - nem házasodok meg másképpen, csak ha olyan lányt találok, akinek nincsen szája!

S nem nézgelődött a lányokra vasárnaponkint se.

Egyszer, hogy a boltossal jár a városban, az etetőhelyen egy szomszédfalusi fuvarossal beszélget ebédközben.

Az is kérdi tőle, hogy mért nem házasodik meg?

A fuvarosnak ugyanis három eladó lánya volt, s a negyedik is hévvel danolgatta már:

Kiskertembe zód a petrezselyem...

Bodó rég ismerte azt a fuvarost, de csak olyan adjon-isten-fogadj-isten volt az ismeretségük.

Aznap abrakoltattak először egymás mellett, s maguk is kibontották persze a tarisznyát. S kenyereztek, beszélgettek.

- Magad-gazdája vagy?

- Magamé.

- Hány esztendő vagy?

- Huszonhat multam libakelés táján.

- Hát aztán hogyan, hogy még nem vagy feleséges?

- Szeretem a csöndességet.

- Csöndességet? Sz' nem vagy te kápolna.

- Hát kápolna nem vagyok az igaz. De mán, ha otthon vagyok, azt szeretem, ha olyan csöndes a házam, akár a kápolna.

- Olyan csöndes? Hm... Hát a kanál se zörögjön?

- A kanál zöröghet.

- Madár se danoljon?

- Az is danolhat.

- Gyerek se rijjon?

- Rihat az is, ha a jó Isten akarja.

- Hát akkor mi legyen csöndes?

- Az asszonynak a szája.

- Szája? Hm. Hát mire való a száj az asszonynak?

- Hogy hallgasson vele, a teremtúróját!

- Hallgasson vele? Hm. Fenének kéne az olyan kolomp, amelyik nem szól. Hm. Csak nem néma lány tán a szeretőd?

- Nincs is a faluban.

- Ha csak *ak* kell, gyere el hozzánk: van minálunk egy: Faragó Bözsi. *An* nemcsak néma, hanem még siket is.

A fuvarosok nevetnek.

Bodó is megmosolyogja.

Még a lovak is vidámabban ropogtatják a zabot.

- Hát aztán szép-e legalább?

- Szép-e? De olyan szép a, hogy szógabiró is elvehetné.

Megint találkoznak egynehány hétre rá, megint tréfálkozik a fuvaros:

- Hát gyösz-e mán? Ha soká késel, felmetszik a nyelvít, aztán más kapja el.

- Megvár az engem, - felelte vigan Bodó.

- De hallod egy oláh legény sűrűn tapossa arra a kert alját.

- Tapossa. Ha az is kuka, megérthetik egymást.

- Nem kuka.

Abban az évben beteges volt Bodónak az anyja. Összeveszett ugyanis egy korondi fazekas asszonnyal. Egy tálnak a próbálgatása közben vezett vele össze a falu piacán, a kocsmá mellett, a zöldre festett szép uj keresztfa alatt.

Bodóné vékonylotta a tálnak a fenekét.

A korondi asszony bizonylotta, hogy nem vékony.

Bodóné megkoppantotta a tálát s a fenék csakugyan beroppant.

- Nohát most már fizesse is meg. Fene látta így beleütni a tálba. Fizesse meg!

- Fizesse a ropogós istennyila!

- Debizony megfizeti.

- Én-e?

Abból a kis tálból kerekedett a patvar, s persze a birónál végződött. Bodónénak nemcsak a tálát kellett megfizetnie, hanem birói széksértésért is két koronát.

Ebbe belebetegedett.

Meg is halt azon őszön, s ez volt életének egyetlen csöndes cselekedete.

Bodóra némi érdeklődéssel kezdtek pillogni a lányok.

- Ha billegős is, - vélték, - nincs anyós a házban.

Bodó se nézett már el mellettök. A ruháját gondosabban kefélté vasárnaponkint. A bajuszát hegyesre pödörte hétköznapiokon is. És tajtékipát vett, bojtosat.

Egyszer meg is állt az egyik leány háza előtt, s bebillent, hogy adna-e Rozi egy ital vizet.

Rozi adott szivesen.

Szép, kebles leány volt, szégyellős fekete-szemű és halk szavú.

Bodónak mindig csak a feketeszeműek tetszettek, és már régen sandított ő arra a lányra.

Itta a vizet, és a szeme is ivott.

Köszönte.

- Szivesen, - susogta Rozi a szemét lesütve, - máskor is.

És a leánynak az anyja is szólott:

- Ha megszomjazol Imre, itt mindig megenyhülhetsz.

No Bodó másnap is megszomjazott, megint bebillent.

- Van-e még abból a tegnapi jó vizből?

- Csak a szivességből van meg a tegnapi, vagy hogy még több is.

Nyújtotta a leány piros arccal a korsót.

- Kerülj hát beljebb is, - sziveskedett a lánynak az apja is, - pihenj meg kissé nálunk.

S kinyitotta neki az ajtót.

Imre bebillent.

- Aggyon Isten jó napot.

- Isten hozott, - sziveskedett az apa.

- Isten hozta, - susogta a leány is mögötte.

S előrependeredett, hogy megtörülje a padot az asztal mellett.

A padon, épp a vendég-helyen, ott nyújtózkodott a macska, szép nagy veres-fehér kandúr.

- Sicc innen! - rikkantotta a leány, - sicc ki!

A macska úgy megijedt, hogy másfél méteres ugrással szökkent az ágy alá.

Bodó is meglepődött, hogy Rozi akkora sicc-et kiált, - no lám az a halk szavu teremtés!...

Másnap már nem volt szomjas, és a következő vasárnapon hiába pillogott rá kérdő szemmel a leány.

Azokban a napokban megint együtt kenyerезnek a soklányú fuvarossal.

- Jó hogy itt vagy, - mondja neki az ember, - lakadalom lesz nálunk. Szombaton. Marcsánkat eresztjük férjhez. Szives vendégem légy.

- Köszönöm, - hálálja Bodó, - ha lesz érkezésem.

- Ott lesz a néma lány is. Megnézheted.

A fuvarosok nevetnek.

Bodó is elmosolyodik. Ő bizony már el is feledte a néma lányt. Dehát beszélgetésnek minden jó.

- Hát az oláh legény? - kérdezte tréfásan.

- Oláh legény? A Petru? Isz az Julcsát kerülgeti, a nénjét a némának. Módos legény.

- Hát a némának nincs oláhja?

- Magyarja sincs. Má hogy vóna?

- Éshát csakugyan szemrevaló?

- Gyere: nézd meg.

- Lehet...

- Ne mulaszd el, ha nem teréfáltál.

- Nem teréfáltam én.

- Mer annak egyéb hibája nincsen. Szilíd mint a bárány, dógos, mint a hangya.

Bodó gondolkodik, kattogatja a bicskáját.

- Van is valamije?

- Van.

- Mije?

- Négy lánc földjük van a kettejüknek. Az anyjuk halála után. Ámbátor lehet, hogy előbb is kiadja, kivált a némának.

- Hát még?

- Nem tudom. Lehet ott pénz is. Az asszonyféle népség se nem iszik, se nem kártyázik.

Bodó a markába verte a pipáját.

- Elmegyek, - mondta elmosolyodva, - elmegyek, csak azér is megnézem.

Mosolygott, mert a falujabeli lányokra gondolt:

- Az én hajlékomban nem kotkodácsoltok!

Meg is jelent a lakadalmon.

Csakugyan a leány iránt érdeklődött-e akkor is még? vagy hogy igen megbarátkozott azzal a vidám emberrel? - nem tudható.

A legények kissé görbe szemmel is vizsgálták, hogy behajtott. Jóképű fiatalember, s kandarított fekete kis bajuszával szinte úriarcu. A lova is jó, gömbölyű két fakó. A tajték-makra is tekintetes. De mikor aztán leszállt és látták, hogy sánta, barátságosabban néztek reá.

Az örömapa már akkor úgy be volt rugva, hogy azt se tudta tán már, melyik lánya a menyasszony. Mégishát megismerte Bodót, és csujjantással köszönte a kishordó bort, amelyet Bodó kiemelt az ülés alól.

Bodó kissé idegenül billegett és pipált az ismeretlenek között, és szórakozottan szemlélődött a lányokon. Mégishát érdekes lehet az a néma, ha csakugyan olyan szép, hogy szolgabíró is elvehetné.

Volt ott szép lány tiz is.

Kettő közülemingyárt megtetszett Bodónak.

Mind a kettő fekete-szemű volt, mint Rozi, de mégsem olyan álmodozó fekete-szemű. Az egyik magas szemöldökű, vagy mint Bodó mondotta: *városi szemű*, vidám. A másik komolyabb szemű, még élénkebb. Mind a két lány keblébe piros szegfű volt tűzve. A többi leány keblébe leginkább muskátli.

Bodóra egy lány se nézett, csak az a komolyas szemű eleven. S Bodónak különösen tetszett, hogy olyan kerek-képű leány, mintha almafán termett volna. Beh igen illik rá az a kis csokor piros szegfű!

A nagy kavargásban hosszasan nem vizsgálódhatott. Csak úgy egy-egy percre állt meg azon a két lányon a szeme. Bizonyára van már azoknak, kiről álmodjanak.

A menyasszony megjelenése is elvonta a figyelmét. Csinoska sudár leány volt, kissé sápadt és az álmatlanságtól vörös szemű, a vőlegénynél fél fejjel magasabb. De sugárzott rajta a boldogság.

No indulnak is már.

Elől a vőfély zászlósan, s utána a sūdőlegények. Aztán a virágja-legények, s közbül a büszke vőlegény. Egy újtűszős oláh legény is. Legények után a lányok s köztük középen a menyasszony. Aztán az öregek, végül az asszonyok, s legvégül a cigányok.

Az esküvő megtörténik.

Bodó az esküvő folyamán is azt az almaképű eleven lányt szemlélgeti. Milyen különös erős a nézése annak a csupatűz leánynak. Mindenkire úgy tekint, mintha szót várna tőle. A pap beszédére is úgy figyel, mintha neki beszélne.

No gyöngy teremtés!

Azt hát el lehetne venni, ha néma volna is.

De hátha éppen az is a?

Az lesz a!

Még eddig nem szólt egyik leánytársának se, se neki nem susogtak. No csakugyan szép lány, ha nem is valami tagos. Csinos selyemkendő simul a keblére, rózsaszinbe és salátaszinbe játszó. A selyemkendőt kapocsként díszíti a piros szegfűcsokor. A hidegtől vörös a karja, de formás.

Esküvő után ahogy kilépnek, a cigányok rázendítik:

A virágnak megtiltani nem lehet.

Szép nyujtósan, selymesen, hogy még az égi nap is megáll a hallgatására a torony fölött.

Aztán mikor mindenki előjött már a templomból, lépőre fordul a nóta:

Zöldre van a rácsoskapum föstve.

No ringósan lép rá az a feketeszemű lány is.

Bodót a gazdák közé ültetik.

- No mégegyszer ebből a jó szármáskáposztából.

Csak ebédután láthatja megint a lányokat.

Minden lány táncol. Még az oláh legény is ott aprózza a vigat. S épp azzal a városi szemű lánnyal.

- Ez-e az, - kérdi Bodó egy görbe-lábu kis embertől, - ez-e az, aki magyar leányt vesz el?

- Ez, - feleli a görbe-lábu, - a legények máskülönben meg nem szivelnék itt. De egy akó bort hozott, meg száz cibart, és megígérte, hogy valamennyit meghivja a maga lakadalmára is.

Bodó szerette volna azt is megkérdezni, hogy nénye-e az a némának, akivel táncol az oláh? - de nem akarta, hogy lássák az érdeklődését. Az örömapától se kérdezhetette, mert azt már csak a két csizmája-szára tartotta a lábán.

Dehát hol az a piros-almaképű? Vajjon kivel táncol?

Tekintget, nézeget.

Hát lám ott ül a kis kerekképű az asszonyok között. Ott ül a gyönyörű! Olyan öröm-szemmel szemléli a táncosokat, mintha neki táncolnának.

Bodó mellében megmozdul valami: csak az lehet! S nagy szippantásokkal szívja a pipáját.

Les reá szemszögletből.

A tánc szünetében őrá is rácsillan a kis kerekképűnek a szeme, s őrá is úgy néz, mintha megszólítást várna.

No nem lehet más!

A lányok mind csevegnek-csevegnek, csak ő hallgat. Egy feketekeszkenős asszony mellett ül, akinek olyan az arca, mintha timsót tartogatna a szájában. Bizonyosan az anyja.

A cigányok hangolnak. Bodó karon kapja az egyik vőfélyt:

- Kedves öcsém!

- Tessék.

- Nem véték-e itt valakinek, ha táncra kérek egy lányt?

- Melyiket?

- Azt a kerekképűt.

A vőfély elmosolyodik.

- Azt bátran.

- Hát gyere velem, aztán szólj neki, nehogy megvessen idegen voltomért.

A vőfély odakerül nagy vigan. Jelekkel magyarázza a leánynak, hogy táncra kéri az idegen.

A leánynak megcsillan a szeme. Elpirosodik, s felszökken.

Kérdőn tekint az anyjára.

Az anyja bólint.

- Remekelj cigány!

A tánc némi figyelmet kelt. Bodó ugyanis nagy ejtésekkel táncolja a lassút, a leány piros, mint a szegfűje és a taktust nem valami pontosan követi. A ropogósban meg úgy lükkögnek le-föl, mint a malom-külyük. Dehát faluhelyen féltaktussal előbb vagy utóbb, nem számítódik.

A cigány véget cifráz.

- Ujra! - kiáltják a legények.

- Ujra! - kiáltja Bodó is.

És a lajbi-zsebből egy ezüst kétkoronást vet a cimbalomra.

A kétkoronás munkára gyullasztja a cigányokat. A táncosok helyet engednek a zenészek mellett a pénzes idegennek.

- Remekelj cigány!

S Bodó szilaj kedvel lükkög. Bözsi is tüzes-boldogan perdül és aprózza. Mindakettőjükről gyöngyözik a meleg.

Megint vég.

A többi táncos már kidőlt.

Csak a néma lány forgatja a bokáját még egy percig azután is, mikor már a cigányok elrántották a véget.

- Húrod szakadtáig! - rikkantja Bodó.

S megint veti az ezüst kétkoronást.

A leány azonban kibontakozik Bodónak a karjából, és mosolyogva eltolja magától. Vissza-perdül az anyja mellé.

S lihegve, hálás szemmel mosolyog Bodóra.

Még háromszor táncoltak.

Reggel felé aztán már, hogy oszladoztak a vendégek, a leány anyja is intett. S akkor egy másik leány is csatlakozott melléje, a városi szemű.

Bodó így várta, hogy így jönnék. Állt az ajtó mellett és nézte őket.

A városi-szemű indult előre, s Bodónak kezet nyújtott:

- Köszönjük, - hálálkodott, - hogy megtáncoltatta a hugomat. Tudja talán, hogy néma szegény.

Az oláh legény nyomon követte a városi szemű lányt, ő is kezet nyújtott:

- Szerbusz, - mondta vidáman.

- Szerbusz, - mondta rá Bodó is.

Az anya is kezet nyújtott:

- Köszönjük.

A néma leány kivette a keble bokrétáját és szemérmes mozdulattal a markába nyomta Bodónak.

Néhány napra rá Bodó már ott kért vizet.

A leány olyan pirossá vált, mikor meglátta, mint a szegfűje volt a lakodalom napján.

- Há-ááá, - lehelte örömmel, - hááá...

És szégyellősen nyujtotta a kezét.

A ház tiszta volt. A butor szegényes. De a fal képekkel tele, mint a rác oltár. Csupa szentkép. Vásári képek vásári rámában. Dehát szép képek: a sok kupikék és tulipiros szín csakúgy virít a falon. Az ablakok is szépítik a szobát. Hiába: ahol leány van, virág is van. Látszik, hogy mostanában szedték be az ablakközbe a kertből: a fagy meg is viselte a muskátlikat. Csak a piros szegfű pompázik közöttük diadalmasan.

A viz kissé késett, s végre is kancsóban érkezett meg, borrá váltan.

A néma hozta-e?

Nem a néma.

Mert lám a néma uj réklit öltött, rózsaszínűt, és meg is mosakodott. Látszik a haján, a füle mellett, hogy vizes. No nem is ül a zugba, olyan szégyellősen, mint a lányok szoktak. Ül az asztal sarkához. Az ölében egy kunkori farku kis fehér kutya. Ragyogó eleven szeme bátran jár most már a vendég arcán is.

Fodorné még sonkát is tett tányéron a kancsó mellé. És mintha aznap cukor volna a szájában timsó helyett.

- Hát mi utja kendnek erre?

- Fuvaros vagyok én, - feleli Bodó, - járok mindenfelé.

- Aztán jobb kereset az, mint a mezei munka?

Bodó elmondja, hogy jobb, ámbátor hát neki van földje is, háza is.

- Tessék benézni, ha felénk járnak. Most ugyanhat...

- Köszönjük, - bólint az asszony, - nekünk is van négy hold. Jó földek.

S így kirakogatják kinek, mije van.

A beszédbe beleszövődik, hogy a két lányé lesz minden. De *addig is* kapnak: Julinak száz korona a móríngja, Bözsinek kétszáz, mivelhogy...

- Mind a háromszáz, - csap közbe szóval Julcsa, a városi-szemű.

A néma leány meglepődve néz a nényére. Eldobja a kutyust és felszökken. Átkapja, össze-csókolja Julcsát.

- No te bolond, no!

- Hát megérti a szót? - kérdezi Bodó.

- Mindent megért, - felel aggódó szemmel az anya. - A kántorunk sokat vesződött vele, kicsi korában, hogy meg is szólaltassa, de hiába. Akit Isten némának teremtett, ember se szerethet szólást annak. Tessék rágyujtani a pipájára. Adj ide masinát Juli. Annyi haszna mégis vót a tanításnak, hogy Bözsi megérti a szót. Csak a nagybajszú embert nem érti meg. Annak nem látja a száját. Tessék a borocskából...

- Nohát mingyán megtorobáljuk, - mondj vigan Bodó, - hát Bözsi lelke álmodtál-e mán páros galambrúl?...

Bözsi elpirosodott és a kötényébe rejtette az arcát.

Bodó gyönyörködve nézte.

Igazán szép leány! Ha virág volna is, ő volna a legszebb piros rózsa. Éshát csupa élet, csupa elevenség! Hogy lesi a szót! Hol egyikre villan az okos szép szeme, hol a másikra.

- Ugye kár, hogy néma? - sóhajt az asszony.

- Dehogy kár! - feleli hévvel Bodó. - Éppen így szép.

A némának úgy égett a szeme, mint a parázs. Erre a szóra: *éppen így szép*, a válla is megremegett.

- Hááá, - lehelte mámoros szemmel, - hááá...

Furcsa volt.

Egy viruló nagy lány, akiben a lélek mintha csecsemőkorát élné. Nem, ez mégse való asszonynak.

A három nő szeme úgy állt Bodó arcán, mint a vizsláé, mikor a nyulas bokor felé mered.

A szobába gyászos csend szakadt. A falióra lomha ketye-ketye hangja hallatszott csupán.

Bodó gondolkodva eregette a füstöt.

- Ez minden szólása, - sóhajtott az anya, - mikor örül valaminek, akkor szól így.

S az arca olyanná vált, mintha megint timsót tartana a szájában.

Julcsa is elkomolyodott, hideggé vált.

Bözsi aggodalmasan nézett Bodóra. Tekintett az anyjára. Tekintett megint Bodóra. Tekintett Julcsára. Tekintett megint Bodóra. Az arcából elszállt a pirosság.

A kunkori farku ebecske megint ott ült az ölében, és a fülét hegyezve nézett Bodóra az is.

Bodó gondolkodva eregette a füstöt.

- Nem baj a, - szólalt meg aztán vigasztalón, - nem baj, ha más minden egyebet tud.

- Mindent tud! - élénkült meg egyszerre a két nő.

A néma is felrázkódott.

- Olyan okos ez, - mondta Julcsa, - hogy senkinek több esze nem lehet. Tedd le már azt a Ricsit.

A néma legott leugrasztotta a kutyust a földre.

- Sütni, főzni, mindent tud, - dicsekedett az asszony, - mindent, mindent.

S Bözsihez fordult:

- Hány tojást raksz a kotlós alá?

Bözsi egyrándulásra mutatta a tiz ujját, s utána a kilencet.

- Hány az óra most?

Bözsi az órára pillantott, mutatta három. S a hüvelyk ujján még egy picit mutatott hozzá.

- Ezt már érteni kell, - magyarázta elmosolyodva Julcsa, - a negyedeket így mutatja.

- Jó-jó, - szólalt meg Bodó, - dehát hogyha nagyobb számokról van szó?

- Arra is megtanította a kántor. Csakhogy óra-számokkal.

Bözsi felszökken. Perdül egy fiókhöz, és krétával tér vissza.

A két nő mindenféle számolásra való példát gondol elő, nagy számokban. Bözsi figyel, aztán sebes mozdulatokkal firkál az asztalra.

Bodó csak bámul.

Tizenkettőig ismeri csak a római számokat.

Bámul.

- Elveszem, no elveszem, - pöfékelt vigan hazafelé, - szebb menyecske nem lesz a faluban. Gyi édes állataim!

Mikor azonban már a maga határába ért, igen elgondolkodott:

- Nevetni fogják, hogy a kezével beszél.

Az úton Imrédiné jött szemben. Kapa a kezében és putton a hátán. Fiatal menyecske, de igen vállas és férfias járásu. Arcra se olyan, hogy megfordulna utána a fiatal ember. Ha Bözsi mellé állítanák, olyan volna, mint a krumpli a piros alma mellett.

Félvállról fogadta a köszöntését, s vidáman csettentett az ostorával.

- Néma, hát néma. Mindenki néma, mikor hallgat. Bözsi csak többet hallgat, mint más. Éppen ez a legjava a jónak, hogy mindig is hallgat. Aztán hát ha éppen szólani akar, meg lehet érteni. Kissé hát igaz, hogy furcsa. Maga Bözsi is érzi szegény: milyen aggódón nézett rám, mikor elbúcsúztam, hogyan beleszorította a kezemet mind a két kezébe.

Aztán arra gondolt, hogy átmegy majd este Kőrösiékhez, megkérdi őket miként vélekednek az ügyről?

Sohse járt náluk.

Mig az anyja élt, epés ellenségek voltak vele. Az anyja halála után meg azért nem ment át... Maga se tudta miért nem ment át? Az első benyitást nehezlette talán? Vagy úgy vélte, hogy Kőrösiéknek illenék előbb? De Kőrösi nem volt ott az anyja temetésén, hát a toron se. S talán Kőrösi is csak az első benyitást nehezlette.

No mindegy: ma átlátogat hozzájuk.

S elgondolta: hogyan lesz az?

- Dicsérjük Jézust. Adjon Isten jóestét. Hát mondok átgyöttem egy szóra. Tudjátok, hogy magam vagyok...

Pesta bizonyosan örömmel fogadja.

Leülteti.

Pipáznak.

Aztán beszéd közben előhozakodik a házassággal. Vagy hogy Kőrösiné fogja kérdeni:

- Hát kend mér nem házasodik mán meg?

No bizonyosan ő fogja kérdezni.

- Gondoltam mán én arra, - feleli majd, - vóna is kit.

- Kit? - rebben meg az asszony.

- Nem ismered, nem idevalósi. Derék lány, szép is, okos is, jó is. Csakhogy néma biz a. Érezte, hogy elképednek.

- Gyi Kesely, gyi Csendes!

Este volt, mikor hazaért. Ahogy leszerszámozza a lovát, hallja, hogy a szomszédban ugyancsak rikoltoz a fiatal Kőrösiné :

- Bolond vót kend! Szamár vót kend! Annyi baja se vót annak a tinónak, mint nekem.

- Hallgass, - bődül rá Imre, - máskor te menj a vásárra.

- Férfi dóga az!

- No most mán ölég!...

- Hogy a litkei sár nyelje el azt a mészárost! Hogy a kötél csaparodjon a nyakára, mikor a tinó megvadul! Hogy a rázós nyavalya rajcsurozzon rajta!...

Bodó bekötötte a lovát, s ennie vetett. Csak aztán fogta a kulcsot meg egy nyaláb szalmát, és nyitott be a házba.

A ház sötét volt, és üres. És hideg.

Bodó mécsesét gyújt. Leveti a dolmányát. A kalapját is akasztaná a szögre. Valami puhát érez a kalapján.

Nézi: mi az?

Hát egy szál piros szegfű.

Harmadnapra megint ott szomjazott meg a Fodor Bözsiék háza előtt.

- Hááá, - lehelte mind a két kezét nyujtva a leány, - hááá...

- No Bözsiém hát álmodtál-e mán páros galambrúl? Mer én mán álmodtam.

Négy hét mulva kettős lakodalom volt a háznál. Julcsát az oláh legény vette el. A lakodalmon hát egy oláh család is volt, a vőlegény családja, s két oláh leány, a vőlegény hugai. Meg is táncoltatták őket a magyar legények becsületesen. Bodó is. Bodónak, az igazat megvallva nem igen tetszett hogy oláh a sógor, dehát mindegy, hogy milyen füvek közül hozzuk el a virágot.

Elhozta.

A falubeliek igen mulattak rajta. Különösen mikor az asszony a boltba ment, s ha kávé akart, úgy forgatta a kezét, mintha kávé örölné. Ha sót akart, a két ujjával mutatta a sózást. Ha gyertyát akart, a bal mutatóujját főlegyenésítette, a jobbával meg a gyújtó gyújtást utánozta, és gyorsan odatartotta a képzeletbeli gyújtót a képzeletbeli gyertya fölé.

- Ne nevéssék szegényt, - mondta Dávidné, mikor be-benézett a boltba.

Debizony ő is megnevette, mikor egyszer dohányért ment a néma.

- Milyen hercig, - mondta az arcát megsimitva, - kár érte...

Egy-két hét mulva már minden fiókot ismert a néma a boltban. Ami kellett neki, csak odamutatott, s amennyi kellett, a sulyokon vagy folyadékmérőkön mutatta meg.

Nevették.

- Hogyan értik meg ezek egymást sötétben?

De Bodó is nevette ám őket, mikor egyik-másik házból csörgés-csattogás hallatszott.

Az ő háza csendes volt, mint a kápolna. És olyan is belől. A sok szent kép: vagy hat Szűz-anya, - közte négy dajkáló Szűz-anya, kettő meg fájdalmas, - továbbá Szent Erzsébet, Magdolna, Szent Anna, Szent Teréz, Szent István, Szent Péter és sok-sok Krisztus. Mind színes, kupikék és tuli-piros színek tarkasága, itt-ott arany-füsttel is cifrázott szentképek. A néma azokat nézte, mikor imádkozott, mint ahogy a templomban is csak a képeket nézegette az imádságos könyve levelein.

Bodónak is tetszett, hogy olyan pompás a szobája fala. Némelyik asszony még körösztot is vetett magára, ha befordult.

- Haj! lelkem beh gyönyörű a szobád! Ezt a szép fisonyért is te hoztad-e?

Kékre festett ruhás szekrényt is vettek a Bözsi móríngján, meg ugyanolyan ágyat és ládát. A három kék butoron sárga rózsák ékeskedtek, egybekötött és szétszórt sárga rózsák.

Akárki pingálta, értette, mi a szép.

Tetszett Bodónak, hogy a fakó régi rossz butorok helyébe olyanok kerültek.

De legjobban a csöndesség tetszett neki.

No meg hát a csöndesség közepén maga az asszonyka is.

Tetszett Bodónak, hogy sohse szennyes, sohse kócos. Tükör előtt köti meg még a kötényt is. Tetszett, hogy nem szomszédol, nem pletykáz, nem veszekedik. Ha Kőrösiéktől áttéved a csirke, ő nem azért kapja el Tercsikét, hogy megverje, hanem, hogy összecsókolja. S még be is vonszolja a házba, mutogat a leányka szemére:

- Micsoda szép kék szem! Mosolygó szép kék szem!

S tűz a leányka hajába egy szál piros szegfűt, - a hazulról elhozott szegfűbokorról.

Az is tetszett Bodónak, hogy a pénzt mindig megolvassa az asszonyka. Lefekvés előtt olvassa meg. A bankókat elsimitja, gondosan összehajtogatja, úgy takarítja meg egy bádóg-szelen-cében.

Tetszett, hogy akármit dolgozik, mindig ráforgatja a fejét; mindig őt lesi, kíván-e valamit?

S különösen tetszett, hogy megérkeztekor sokkal előbb kitarja Bözsi a kaput, mint akik hallanak.

Hogy a csudába lehet ez?

Mosolyogva tünődött rajta.

Végre meg is kérdezte:

- Te Bözsi, hát hogy a csudába hallod te meg a kocsim zörgését? hogy mikor az utcámba fordulok, éppen nyitod a kaput?

Bözsi elmosolyodott, és rámutatott a kunkorifarku kis fehér kutyára.

Az meg hát persze éppenséggel igen tetszett Bodónak, hogy akár kocsin érkezik, akár gyalog, az asszony eléje röppen és a nyakába borul:

- Hááá, ááá...

Olyan édesen mondja ezt az egyetlen hangját, mint amilyen az ölbevett macska dorombolása.

Más menyecske bizony nem fut eléje az urának, legfeljebb ha mosolyog reá. Bözsi azonban mindig az érzése szerint cselekszik.

Nem is igen vállalta már Bodó a hosszú fuvarokat.

Dávid boltosnak már ugyancsak munkájába került, ha két-három napos útra kellett a kocsi:

- Ne bolondozzon kend, Imre. Fogja meg a *péndzt*, ami magának repül.

Dávidné is nyájaskodott:

- Valami ajándékot is kell néha hozni a menyecskének, - talán már bölcsőcskét is.

- Arra még ráérünk, - felelte vígan Bodó.

De ha egynapos útra vállalkozott is, másnap már otthon maradt. Jobban szerette már az otthonvaló munkát.

Azelőtt a földje nagyjából zabbal és lucernával volt tele. Semmi kapás növény ottkűn. Tavaszon azonban a felesége malacot vett s táblát jelölt kűn a kukoricának és pityókának is.

Ahol kukorica van, paszuly se hiányozhatik, tök is megterem szélrűl. S kukorica, pityóka és paszuly nem díszlik kapa nélkül.

Bodó szívesen kapálgatott az asszonykával. A lovak is örömet füveltek a völgyben. Dél felé az asszony tűzre tette a fazekát és olyan tejfeles babot remekelt benne, hogy Bodó még a kanalat is megnyalta utána.

Az éjszakai nyugodalom is bizony jobb volt otthon a tiszta fehér ágyban, szentek képei között, hogysen szénán-szalmán a kocsmai kocsi-szinek alatt.

Még ha semmit se csinált is, csak állt és pipázott az istállója ajtófélfájának támaszkodva, akkor is öröme volt a szemének az udvarán nyüzsgő liba, - kacsa, - tyúknép, s a nagytőgyű szép veres tehén, amint boldogan nyújtja a fejét a felesége kezére.

De mégis leginkább a munkájában sürgő-forgó asszonyka volt a legszebb nézni-valója.

No napközben is sokszor megcsókolta.

- Hogyan szeresselek? Azt se tudom, hogyan szeresselek, Bözsi!

Bözsi pajkos mosolygással mutogatott a pipájára:

- Csak úgy szeress, mint a pipádat.

No kedves emlékezetű év is maradt volna az, ha a disznóval az a baj nincs. Olyan tokája volt már, mint a kismogyorósi kocsmárosnénak. És olyan legyezője, hogy Bodónak szinte nyála csordult, ha beléképzelte a téli káposztába. Hát nem tudni mi esett bele: igézet-e vagy nyavalya? Elég annyi, hogy András nap előtt való hétfőn már oda se szagolt a vályuhoz, csak lógatta fülét, farkát, s gondolkodott.

Ki-ki tudhassa, mit jelent, ha a disznó gondolkodik.

Kedden a kondás valami paprikás gyökeret adott be neki, s attól a hízó úgy megvidult, hogy még polkázott is valamelyest, de másnap már bizony csak a kolompár cigányok érdeklődtek a sorsa iránt.

No nagy szomorúság!

Bözsi úgy sírt, hogy még éjjel is züpögött.

Bodó is könnyezett, ha a hízó legyezőjére gondolt:

- Olyan derék hízónk nem lesz többé! Bizony azon az adventen színét se látták volna a hurkának, kolbásznak, ha Kőrösiék át nem küldenek a magukéból egy tányérkával.

A következő tavaszon aztán csak azért is maglódisznót vett Bodó, kilencmalacosat.

Formás disznó volt az is s a hátul lógó része mégtöbbet ígérő a rosszul jártnál.

Had örüljön Bözsi!

Az anyadisznót a szokott operáció után betették hízónak. Egy süldőt is melléje.

A többi makkoljon.

Bodó bizony nem adott el semmit, mikor a háboru elején úgy megárosodott mindenféle.

- Még egy tojást se! - intette otthon az asszonyt, - a télre olyan ára lesz mindennek!... A zsidó mondta.

Az asszony biccentett, hogy érti.

Dávid nem egyszer tanácsolt egyet-mást Bodónak.

- De ezt csak magának mondom, Bodó, - tette mindig hozzá, - mivelhogy maga jóemberem.

Többnyire olyankor történt, mikor Dávid úgy megrakatta a kocsit, hogy a két ló szinte nyögve húzta.

- Gyi Kesely! Gyi Csendes! Gyi édes állataim!

A faluból hol tojást, hol borjut, hol gabonát szállítottak a városba, Szigetre. Visszatéret meg elkanyarodtak különféle falvakba, Mármarosba, Ungba, Beregbe: ládaszámra vették a tojást, közbe egy-két borjut is állítottak. A saroglyához meg tehenet, lovat kötöttek.

Dávid erősen dolgozott.

Bodó is meg volt elégedve, - legfőképpen a bizalmas jótanácsokkal.

A muszka azonban erősen közeledett.

Egy őszelei napon a vasuti sorompó előtt állnak, várnak. Jön is a vonat, a staniszlai. No ménkü hosszú vonat, s tele olyan néppel, amelyiknek fekete szín a kedvelt szine, s fürtöt ereszt a füle előtt.

- Nem szeretem az ügyet, - mondja elkomolyultan Dávid, - gyerünk az állomásra.

Dávid már egy hete kifordult a színéből. Mindig ujságot olvasott, zsidó ujságot. Magyarat is. Igen komolyan vonogatta a szemöldökét. Nem volt őrajta mozgékony egyéb, csak a szemöldöke. Kövér fehér arca mindig változatlan volt, mint a felfujt hólyag.

- Nem szeretem az ügyet, Imre. De ezt csak magának mondom.

Kerülnek az állomásra, a lonkaira.

Dávid leszáll, tudakolódzik:

- Szálltak-e itt le a vonatról?

- Senki, - mondja a vasuti ember. - De tegnap óta annyi az utas... Soha életemben ennyi saktert...

S a fejét csóválta.

Dávid a foga között szívta a levegőt.

- Hajtsunk be a faluba, a boltoshoz.

A boltos az ajtóban állt, szintén fiatal ember, szakálas, bársonysapkás.

Bodó fülelt rájok, de zsidóul beszéltek.

- Sznajesz?

- Slag zal treffn.

S másefféléket.

Nem lehetett érteni.

Csak éppenhogy aggodalmasra nyúlt az arcuk. Sápadoztak, terjegették az öt ujjukat. Belevakartak a fejükbe, Dávid szivogatta a fogát.

Másnap Kőrösmezőre mentek.

Ott az állomás környéke tele volt marhával, disznóval, lúddal, mintha csak vásár volna.

S kiabáltak:

- Húsz forint ez a tehén!

- Ezt a disznót vegye meg e! Öt forint az ára.

- Koronán a ludat!

Rutének vettek is egyet-mást. Az eladó mind magyar volt.

S nyüzsgött a nép az őszi porveretben.

De különösen az állomás körül.

Uri asszonyok is batyut cipeltek, meg kisdedet az ölükben.

Mindenki utazni akart.

Csak a rutének mosolyogtak.

Bodó képedezett, hüledezett.

Megszólított egy fiatal rutént:

- Tik nem kötöztök?

A rutén mosolygott:

- Most vagyunk legjobban itthon. Maga nem adja el a földjét?

- A földemet?

- Ugyis elveszti, mihelyt belép a muszka. Megveszem, ha olcsón adja.

Bodó körül fordult a világ.

Csak Dávidban bizott, hogy talán vak ijedelem zavargatja a népet. Dávid azonban még sár-
gábban került elő. Hallgatón, mint a fejbeütött hal, s olvasta az ujságot, hogy szinte belebujt.

Bodó keservesen bodorgatta az ostorát a lovak fölött.

- Hát Dávid, - fordult hátra, - igaz, hogy bejön a muszka?

- Fusson ki a szeme valamennyinek, - felelte Dávid rángatózó arccal.

S tovább bujta az ujságot.

Bodó elbusultan nézte.

- Hát mink is eladjunk-e mindent?

- Tudja? Adja el, ha tudja.

- Adja a fene, - felelte boszusan Bodó.

S ráhuzkodott a lovára.

- Nye Kesely, a féreg essen beléd!

Este későn érkeztek haza.

- Sznajesz? - kérdezte Dávidné.

Dávid füle mellett csapott el a balkeze kiterjesztett öt ujjával.

Bodóéknak az ablaka világos volt még.

Ki lehet az asszonynál?

Bözsi már künn állt s röppent az ura elé. De nem olyan vidáman, mint szokott. Az ajtóban egy másik menyecske is állott: Julcsa.

- Hát te hogy jössz ide?

Julcsa szepegett:

- Azt mondják: bent a muszka.

- Ha bent van, majd kimegy.

- Költözzenek át hozzánk. A mi falunkba kevesebb a magyar. Azt mondják, nem dül a muszka olyan helyen, ahol oláhok meg rusznyákok laknak. Hajtsák át a tehenet, disznót. A baromfit is.

A néma könnyes szemmel, ijedten leste az ura arcát.

Bodó érezte, hogy erősnek kell lennie. Elővette a pipáját és nyugodt szinnel verte a markába.

- Akkor mászszunk majd a fára, ha itt a farkas. Irt-e az urad?

- Irt. Karon lütték a szerbek. De aszongya, két hét múlva semmi baja. Hálistennek.

- Nohát csak térj vissza hónap nyugodtan. Hol még a farkas?

Debizony aggodalmasan szivta a pipáját.

Julcsa már akkor az oláhék házában lakott.

Hogyan költöznének ők is oda?

Aztánhát, ha el is jönne a muszka idáig, válogatna-e csakugyan a magyar és oláh között?

Éjfél tájt trombitaszó veri fel a falut.

- Krisztusom, itt a muszka!

Dehogy a muszka: vagy tizenkét huszár.

- Kvártélyt. Egy óra múlva meg vagy száz érkezik.

Még abban az órában felveri Bodót a kocsmáros.

- Fogjon be kend, de tüstént: bort hozunk a városból.

- Száz koronáért se, Samu.

- Hús koronát fizetek, Bodó. Délre megfordulhat.

- Fáradtak a lovaim: az este tértünk meg.

- Itt van negyven korona, Bodó. Ne bolondozzon. A tiszt uraknak jó bort kell adnom.

Bodó vakaródzik, boszankodik.

- A Kesely igen fáradt, lejt is az egyik első lábára.

Dehát Bözsi boldogan simitgatja a negyven koronát, éshát Samuval tán a földekről is lehet szót érteni: elveheti-e a muszka?

Hajnalgig mégis halogatja az indulást. Talán arra is vár, hogy hátha öhozzájuk is szállásolnak huszárt?

Samu végre megnyugtatja, hogy a tiszt uraknak a papnál meg a kocsmában készítették a szállást, a legénység meg az iskolában helyezkedett el.

- Gyere Kesely lovam, gyer, édes állatom.

Négy láda sört rakat Samu Szigeten, másik négy ládába palackos borokat. Két láda pezsgőt is.

A teher nagy.

Bodó borongó homlokkal nézi. Dehát Samunak nem szegi most kedvét.

- Hát igaz vóna, Samu, - kérdi aztán az úton, - igaz vóna, hogy hozzánk is eljut a muszka?

Samu is gondba fellegzetten ül Bodó mellett. Új selmecit vett a régi meggyzárra, abból eregeti a füstöt piros denevérfüle mellett.

- Hallott kend valamit?

- Bizony mondogatták.

- Ki mondta?

- Mindenki.

- Mindenki? Tiszt urtúl is hallotta kend?

- Nem, afféle nem járt közelembe.

- Nohát akkor ne higyjen kend semmit.

Bodó megenyhülten biztatja a lovait:

- Gyi Kesely! Gyi édes állataim!

Az úton azonban bajos a haladás. Töméntelen szekér nyikorog. Csupa menekülő. Leginkább zsidók. Ládák és butorok és ágynemük a szekereken. Barmot is hajtanak itt-ott csordaszámra. Disznófalkákat is.

Samu le-lekiált:

- Honnan gyönnnek? Meddig tört be a muszka?

S még a füle is elfehéredik.

Aztán egyszercsak félre kell állani. Lovas katonák terelik útfélre a polgári kocsikat: ágyúk hosszú sorát húzzák toppantós nagy lovak, haragos réz-ágyúk hosszú nehéz sorát.

- Éljen! Éljen! - lengeti a kalapját Samu, - mondtam, hogy nincs baj. Éljen, a vitéz hadsereg!

Bodó is megvidámul:

- Gyi Kesely! Gyi édes állatom!

Egy óra múlva megint lovaskatonák, de másfélék, s a nyomukban sok terhelt kocsi és szekér. Valamennyin zsák és zsák.

- Félre az útból!

A szekereket, kocsikat katonák kísérik. Élelmet szállít valamennyi. Kerekek nyikorognak, lovak ina feszül.

- Gyü! Hü! Gyü!

- Éljen! Éljen! - lebegteti Samu még a fülét is.

Egy zökkenőben megroppan az egyik szekér, s megbillen, megáll. Eltörött a kerék.

Egy poros tréntiszt odaugrat. Egy mégporosabb őrmester megméri a kereket. Körülnéznek a félretorlódott polgári szekereken. Méri a kereket itt is, ott is.

Bodónak a kerekét is mérik.

- Ez a kerék jó, - mondja az őrmester.

Se kérdés, se beszéd: három katona mingyárt nekiáll: kettő ruddal emeli a Bodó kocsiját, a harmadik leveszi a jó kereket, ráteszi a rosszat.

Bodó tiltakozik, káromkodik.

Samu is kapálódzik:

- Kérem, kérem ez...

A katonák rájok se néznek.

A tiszt elővesz egy könyvecskét a belső zsebéből, s belefirkál. Kiszakítja azt a levelet, s nyújtja Bodónak:

- Ihol-e ötven korona. Ne lármázzon.

Mire Bodó felocsudik, már forog a kereke az idegen szekéren, s a nyomában megindul a többi is.

- Ötven korona... Ezzel hát jól meg vóna fizetve a kerék, dehát csak cédulát adtak...

- Kéremalásan! - kiáltja Samu a tiszt után, - egy palack finom érmellékem volna, nagyságos hadnagy úr. Csak négy korona.

A tiszt visszafordul.

- Érmelléki? Lássuk.

A következő percben megnyílik Samu kocsmája az útszélen. A sört még a közkatonák is kapkodják. Koronájával fizetik. Egy tucat pohara is van Samunak: pezsgős poharak ugyan, de a tiszt urak az érmellékit is megisszák belőle.

Közben egy trénló is megsántul. A hátulsó lábára sántit.

Bodónak a Csendes lovát, - se szó, se beszéd, - kifogják. A helyébe kötik a megsántult trénlovát.

Bodó hüledezik. Megintcsak cédulával fizetnek.

- Hatszáz korona. Ne lármázzon!

Mikorra a trén elvonul, Samunak minden ládája üres. Még a poharait is megvették.

- Ez aztán üzlet volt, - mondja vígan, - visszamegyünk Bodó a városba.

Bodó is vidám. Sajnálja a Csendest. Dehát a trénló még jobb is, fiatalabb is. Megvizsgálta már a hátulsó lábat: valami hegyes kő sántította meg. A követ kivették, de még látszik a helye. Egy-két nap múlva semmi baja. Aztánhát Samu jónak mondta a cédulát. (Be is váltja majd, mihelyt hazaérnek.)

A rossz kereket megsegíti egy gyámfával, és vidáman pöffent a makrára.

- Gyi Kesely! Gyi édes állatom!

Estére megint bent vannak a városban.

No alig birnak bevergődni. Soha Szigeten olyan nyüzsgés.

Az utcákon csak éppen hogy nem egymás fölé torlódnak a kocsik, szekerek, hintók, autók, motorbiciklik és lábáló-biciklik, talyigák s megint kocsik, szekerek.

A katonaság már elhagyta a várost.

A távolból mintha mennydörgés hangzanék szakadatlanul. A sokaság beszédéből leggyakrabban az a szó hallatszik ki:

- *Muszka.*

- Már itt a muszka! A szentek se mentenek meg bennünket a muszkától!

- Igaz, hogy a megyei urak is elmenekültek?

- Még a városi urak is, még a polgármester is.

Samu odaállította Bodót a megyeháza elé.

- El ne mozduljon kend innen, mert nem találjuk meg egymást. Bepörlöm kendet, ha elmozdul! Ezer korona kárt követelek, ha nem találom meg kendet!

S két piros fülével elvitorlázott a sokaságban.

Bodót minden percben megszólította egy-egy idegen, hol zsidó, hol paraszt:

- Vállal-e fuvart? Fizetem, amit kér.

Egy izzadt-képű zsidó nagy hévvel vizsgálta a két lovat.

- Ötven koronát fizetek reggelig.

Aztán száz koronát ígért, százötvenet, s végre dühösen kétszázat.

Bodó már akkor ingadozott.

- Várjuk meg Samut, - mondotta, - ha ő beleegyesül...

Samu visszakerül. Egynehány nehéz palack van a hóna alatt.

Az idegen zsidó izgalmas beszédet kezd vele, zsidóul.

Samu mozdulatai tagadók.

Az idegen zsidó elő-előveszi az erszényét, meg elteszi. Egyszer aztán elővesz belőle egy aranyat. Nyújtja Samunak.

Samu szemléli az aranyat az utcai lámpásnál, a tenyerén is latolgatja. Engedékenyebben beszél.

S Bodóhoz is fordul:

- Az egyik lovat eladhatná kend. Megfizet ez a zsidó jól. Négyszáz koronát adna a Keselyért.

Azonban Bodó se esett a feje lágyára:

- Ezerér se. Hanem ezt a sántát hatszázér, Isten neki...

A sánta ló vizsgálatra kerül.

Az idegen zsidó értő kézzel emeli fel a sánta lábat. Samu gyújtót gyújt és odavilágít. Babrál-
nak, piszkálnak a patkó közeiben. Fitymálják a lovat. Bodónak tetszik, hogy fitymálják.
Ötszázig engedett, abba belemakacsodik.

- Szentnek se ötszázon alul.

Megkapja.

És Samu is kap: azt az aranyat kapja meg, amit az idegen zsidó mutatott.

Samu megint nézegeti, latolgatja, mutatja Bodónak is.

- Ilyet még nem látott kend: muszka arany.

Bodó szemléli.

- Hát jó pénz az ilyen is?

Samu elmosolyodik.

- Az arany a pokolban is arany. Negyven koronát ér. Egy hónap mulva ötvenet is.

- Gyi Kesely! Gyi édes állatom!

Bözsi az ablakban várta az urát. Hogy akkora katona-járás volt arra, nem merte nyitva hagyni
a kaput. Ott ült szegény az ablaknál, a piros szegfűje mellett, és bámult ki a homályba egyre
aggodalmasabb szemmel.

Éjfél felé már el is nehezült a feje. Előkereste a ruhaszárító madzagot, s rákötötte a kutyának a
nyakára. Másik végét a kezeszárára csavarta s odaültette a kutyát az ablak alá. Elaludt a két
karján a nyitott ablakban.

A kutya háromszor is felrántotta az asszonyát, de csak huszárok mentek arra.

Végre negyedszer... a homályból egy egylovas kocsi bontakozott elő, s megállt a ház előtt.

Az asszony elképedt, s alig bírt mozdulni a kapu megnyitására.

Azonban a gazda vígan ölelte meg.

- Tartsd a markod, Bözsi, - mondotta aztán odabent. És rakta bele a csizmaszárból a százaso-
kat. El is mondta, hogy és miképpen szerezte a pénzt. Az asszony örömtől nyiladozó szemmel
értegette. A bankókat elsimogatta és belerakta a bádogszelencébe.

Azokban a napokban már átnyomakodott a muszka a határon, s be a megyébe is. A falu olyan
volt, mint a megzavart hangyaboly.

A bíró összedoboltatta a népet:

*- Tudtára adatik mindenkinek, hogy minekutánna ellenséges veszedelem közeledik a falura, a
lábás-jószágot a hegyekbe hajtjuk. Még ebben az órában legyen valamennyi a falu piacán.
Máskülönben maradjon meg kiki a házában, és adjon az ellenségnek ennie, innia, mert csak
az elhagyott házakban garázdálkodnak.*

A pap azonban mást tanácsolt:

- Az asszonyok hagyják el a falut. Menjen, ki hova tud. Vigyék magukkal a gyermekeket is.

A határszéli falvakból már akkor éjjel-nappal jöttek a menekülők. Rakott kocsik, rakott szeke-
rek, s mellettük-mögöttük kötélén futó tehenek s borjak, s gyalogosan a család. Por, állat-
bögés, kerekek nyikorgása. Csak a kisgyerekek, vének és betegek ülnek fenn a kocsin.

A falubeliek aggodalmasan szölongatták őket:

- Hova?

- Isten tudja. Csak megyünk. Beljebb az országba.

Másik azt mondta:

- Le Erdélybe. Oda nem jöhet a muszka. Sok a hegy, kevés a vasút. Ott nem vesz el semmi.
Ott nem veszi el a földet se a muszka.

- Hát azt is elveszi?

- Mindent elvesz az istentelen! Csak annyi marad, amennyi a kocsira fér.

- Dehát a földet...

- A földet is. A ruténeknek adja.

Sokan hitték, sokan nem hitték. Azonban, mikor már Szigetet is megszállta a muszka, egy-
szerre kótyára kínálkozott minden telek.

Az oláhok vettek is jócskán. Ami készpénzüik volt, mind földre váltották. Utóbb már tehénnel,
ökörrel, lóval fizettek. A lábas-jószág messze-földre elhajtható.

Bodó fölverte éjjel Dávidot:

- Eladjam-e a földemet, Dávid, vagy hogy ne adjam el? Maga zsidó, maga okos ember: majd
megszógalom a tanácsát...

A falu két zsidója is vevegetett földet, de csak addig, míg a muszka Szigetre nem ért. Akkor
már a két zsidó mással volt elfoglalva. Mind a kettő szállította a feleségét, gyerekeit és
prémesruháit Pestre. Mind a kettő bezárkózott: ásott a pincéjében.

Dávid kedvetlenül nyitotta ki az ablakját:

- Vagyok én földkereskedő, hogy hozzám jön kend?

- Boncékét is megvette. Gálékét is...

- Bolond is voltam akkor, - vacogta Dávid. - A muszkának vegyek-e földet? Enged a muszka a
zsidónak földet? Csak annyit enged, amennyit halála után ráhúznak a koporsójára.

- De nézze Dávid...

- Jójcaját.

- Hát legalább azt mondja meg Dávid, eladjam-e vagy hogy várjak?

- Hogy vesztegetné kend?

- Kétszáz koronán holdját.

- Adja el. Ha nagyon olcsón kérik, én ötven koronájával megveszem. De csak magának...

Bodó szaladt jobbra is, balra is.

Reggel már a szomszéd faluból is futottak az asszonyok a muszka elől.

Bodó hajadonfővel nyargalt Dávidhoz:

- Gyűjjön a jegyző úrhoz, Dávid: odadom a földet, ahogy veszi.

Dávid alig állt a lábán, de azért átsietett a jegyzőhöz. S diktálta a szerződést:

- A négy holdat kétszáz koronán.

S hogy a jegyző szigorúan nézett rá, Dávid mentegetődzött:

- Kell nekem egy föld? Csak mivel jó emberem...

- Hát akkor úgy írjuk, - mondta a jegyző, - hogyha netalán visszaváltani akarná a háború végén, ezen az áron visszaválthatja.

Mert ismerte a jegyző a földeket: vizmenti jó négy hold volt az: kétezer koronát is megért.

- Legyen úgy, - intett rá Dávid, - nem kívánom kárát: háromszáz koronán visszaválthatja. Hát csak kell valami nyereség is?

A muszka már akkor oly közel volt, hogy szinte a szaga is érzett.

Bodó csak ellegyintett a füle mellett:

- Vége már Magyarországnak!

Mikor haza ért, ott siránkozott Julcsa is. Battyu volt rajta, és kosár a kezében. Látszott, hogy gyalog érkezett.

- Nálunk keresel-e menedéket? - mordult rá Bodó. - Mink is futunk. Eladtad-e a földedet?

- Csak a lovunkat, tehenünket, aprómarhámat. Mindenemet elvesztelegettem. Ihol-e: százharmincnyolc korona meg tizenhat fillér. Rejtse el kend.

- Add el a földedet is. A földet nem dughatod a kebeledbe. Pénz veled futhat.

- Ki venné meg?

- Gyere.

Szaladtak Dávidhoz.

Dávid holtszínnel kóválygott a boltjában. De azért megvette volna a Julcsa földjét is ötven koronájával, ha a jegyző nem kérdezte volna a birtok-ívet.

A falu csupa futkosás, zavargás, kiáltozás volt már akkor, s kocsik és szekerek vad zörgése. Síró asszonyok, rémült gyermekek ülnek a ládák fölé kötött ágynemükön. Itt-ott a saraglyában megkötözött lábu disznó visít, vagy legalább is egy kosárnyi lúd, tyúk, réce nyujtogatja ijedten a fejét.

- Kocsira tik is asszonyok!

Már akkor a Bodóék kocsija is tele volt gabonás zsákokkal, ládával és ágyneművel.

A két asszony futkosva kapkodott össze minden mozdíthatót.

Julcsa az ágyneműt nyalábolta össze.

Bözsi a libáit, kedves tyúkjait hajszolta, fogdosta.

- Hagyjad azokat, hagyjad! - kiáltott és integetett Bodó, - inkább a kenyeret vigyétek el mind el!

Bözsi mégis összefogott vagy négy kedves tyúkját, hat libáját is, két fehér jércéjét is. Megkötözte a lábukat és vetette őket a felfordított boritóba.

Nem feledkezett meg közben a nagy tükörről se, rézmozsárról se, evőeszközeiről se. Még a piros szegfűjét is felkapta és tette az ülésre.

Körösiék is akkor hajtották ki a megterhelt kocsit. Maga Körösi hajtotta a lovat. Az asszony nagy bugyrok közt a kocsi tetején. Tercsike a saraglyában, két karral fogva egy ludat:

- Siessetek! - kiáltott be Körösi, - egy óra múlva itt a muszka!

Bodó zabbal tömött meg egy zsákot, s aggódva nézte, hogyan növekszik a kocsi terhe. A két asszony a tálakat, tányékat kapkodta odabent a falról.

- Hagyjátok ott! - rivalgott rájuk Bodó, - cserepet nem eszik a muszka!

Szegény Kesely kiheverte már a baját, de nagyok a hágók Erdély felé.

- Elég már, elég. Hiszen mindent úgy se vihettek el. Kocsira most már, és hajtsatok! Csak a harmadik faluig. Ha ott is rossz a hír, lejebb, - ha kell Kolozsvárig. Meghalljátok majd, ha visszaverődött a muszka, jöhettek haza.

Julcsa felült a bakra. Bözsi azonban mintha megrántották volna az ólra bámult s egy eddig ismeretlen kiáltás szakadt ki belőle:

- Ihk! Ihk! Ihkk...

Nézett a saroglyára. Mutogatta, hogy a hizót akarja feltenni:

- A hizót, a hizót!

- Ihk-ihkk-ihik!...

Bodó Missé elképedt, hogy ezt az új hangot hallotta. De a nagy izgalomban nem sokat tünődhetett rajta.

- Azt nem lehet, - kapálódzott haragosan, - így se bírja a Kesely. Elrejttem a hizót a pincébe, nyugodj meg! Nesztek valamelyes pénz is. Itt van ez az ötven-koronás bankó: vigyétek magatokkal. Hátha valahol pénzen kell szállást fogadnotok.

Bözsi gyöngyös szemmel nézett az urára és a hizóra.

Egyszercsak megint beszalad. Egy kis zsák liszttel fut elő.

Bodó elrántotta tőle.

- Semmit többet, semmit! Csak fel most már, és hajtsatok! Isten veled édes!

Bözsi azonban megint kivergődött az ura karjaiból. Az álló-szekrény jutott eszébe, a szép rózsás fisonyér, amelynek viritó sárga rózsáit mindennap édesgondosan törölgette. Fel lehetne kötni kötéllal a kocsi tetejére. Mutogatta, hogy fel lehetne kötni.

Bodó felnyalábolta az asszonyt, az ülésre vetette.

- Hajtsatok már az istenfáját! Iszen itt a muszka a nyakunkon!

Az asszony csak akkor értette meg, hogy az ura maradni akar.

Megint leugrik, ragad az ura nyakába:

- Ihk-ihkk-ihik!

No kinos-keserves bajlódással nyugtatják meg, hogy Bodó majd utánok megy, csak azért marad vissza, hogy mindent elrejtse.

Végre elmentek.

Julcsa hajtotta a lovat. Bözsi mellette jobbra, balra és hátra tekintgetve, - hátán a ruhás batyuja, ölében a kiscserép piros szegfüje.

Bodó aggodalmas szemmel nézett körül.

A szép hizót csak elrejt, de hova tegye a sok ludat, kacsát, tyúkot? Mégis csak jobb volt volna, ha Dávidra nem hallgat.

S aggódó szeme a két takarmánybogyán állt meg. Szép, zölden maradt széna és lucerna vegyest a nagyobbik. A kisebbik jóféle zab.

Ha lovas muszka jön a faluba, marad-e belőle?

Maga felől nem igen aggódott.

Mi baja lehetne övele a muszkának?

Láthatják, hogy sánta, ártatlan ember. Csak van tán bennök annyi emberség, hogy nem veszik el, ami az övé.

Még azon a délután elásta a maradék gabonáját, babját, kukoricáját a szénaboglyája alá. A disznót is elrejtette a pincébe. A sövényből kitört egy darabot, és levitte, betapasztotta sárral. Csak egy lyukat hagyott oldalt, hogy etethesse a hizót, ameddig lehet.

A szép sifonért is bezárta gondosan. Az ő fehéreneműje még ott volt. Az ünnepi ruhája is, kalapja is, uj csizmája is.

Bezárta gondosan. S eldugta a kulcsot az ágyszalmába.

- Elveszett a kulcs, - fogja mondani a muszkáknak, - elvitte tán a feleségem.

De hátha kifeszítik a muszkák mégis a fisonyért, s turkálnak, összetapossák a ruhát?

Megint elővette a kulcsot, s az ünnepi ruhájába öltözött. A csizmáját is az ünnepit húzta fel. A kalapot is feltette.

De aztán megint levetkőzött, s visszarakott mindent. Csak a csizmát hagyta a lábán.

Még azon éjjel elásta a pénzét is egy fedeles szilkében a diófa alá. Még azon éjjel fölvette és elásta a disznóól mögé. Hajnalban onnan is fölvette: elásta a küszöb alá.

S várta a muszkát.

No jöttek is. Délután két óra tájt előporzott a faluvégén vagy tizenkét nagysüvegű kozák, s be-robogott a faluba. Vagy hatan megálltak a templom előtt, és a magasba sütötték a puskájokat. A többi végigrobogott a falun.

- Szent László segíts meg!

Aztán zúdult a többi is.

Csupa lovas.

Ellepték a falut nagy porzással, lármával, fegyverzörgéssel, ellepték, mint a sáskák.

- Eni, ini! Bar, palinko!...

S egyszerre otthonosan viselkedtek. Az asztalt, lócát kivitték az udvar közepére. Lovukat rábocsátották a zabosboglyára. Meg se kötötték.

- Bar, pálinko, *hljeb!*

A kunkorifarku kis Ricsi tiltakozott az idegen erőszak ellen.

Egy nagycsizmás kozák felrugta.

Ricsi nyikkant és hemperedett, de megintcsak talpra ugrott és tovább csaholt valamivel távolabbról.

A nagycsizmás kozák pisztolyt kapott elő s durr!...

Ricsi megint nyikkant és hemperedett, s többé nem kelt fel.

- Bar, palinko, *hljeb!*

Bodó előadta a kenyerét, szalonnáját. Egy tálban káposztát is hozott elő a kamarából.

- Tessék, - rebegte, - tessék...

Hát a muszkának tetszett is. Marokkal nyúltak a káposztába s befalták. Legott kigurították az egész hordót, s mivelhogy hús is való a káposztába, durr-durr, ami baromfi volt a ház körül. Durr-durr a szomszédokban is, távolabb is. Tüzet raktak az udvaron.

Mutattak a baromfira, hogy tépje le Bodó róluk a tollat. Az egyik nem volt annyira finnyás: tollastól szúrta a ludat a dárdájára. Ugy tartotta a tűzre. Forgatta éhes szemmel.

Egy patkányorrú kozák mindenfelé keresgélt, szimatolt.

Bodót mellen fogta s rákiáltott:

- Gyéneg! Daj mnye gyéneg!

Bodó nem értette.

A patkányorrú belenyúlt minden zsebébe Bodónak. A dolmánya zsebéből kihúzta a pipáját, zacskóját. Rágyujtott.

Sodó szomorú búzgósággal mellesztette a lúdait. Forró víz nem volt: hidegen bizony bajos mesterség. Azonban egyszercsak érkezik egy seprü-szakálu kozák, egy csupafegyver szörnyőség. Néhány szót kérdez a többitől. A lovát odabocsátja ő is a zabra. S galléron ragadja Bodót:

- Pész!

- Szegény vagyok én, - mentegetődzik ijedten Bodó, - ami kevés pénzünk volt, elvitte az asszony.

A muszka azonban úgy rázta Bodót, mintha azt várná, hogy a száján dől ki a pénz. Ellöki Bodót a földre. Lerántja róla a lajbit, a csizmát is.

Közben egy másik fejszét ragad és befut a házba.

Hallik, hogy beleduhantja bent valamibe. Teknőbe vagy dézsába? Taláncsak nem a fisonyérba, a sárga-rózsás szép fisonyérba?

Csakugyan hozzák is ki a mindenféle fehér ruhát, szórják az udvarra. Tapogatják, repegetik a Bodó ünnepi dolmányát is, nadrágját is. Ami fehérnemű van magukra öltik. Még az asszony ingét is.

Hogy a csudába maradt az az egy ing otthon?

Tán a padláson száradt.

Egyszer csak egy kozák megint megragadja Bodót a nyakán: Lerángatja róla a dolmányt: a lajbit is, az inget is. Ölti magára az inget. Bodóval forog a világ. Csak álomképpen hallja, hogy a pince-ajtót is betörik. Nincs ott elő semmi, csak egy üres teknő. A hízó el van rejtve. Az etetőlyuka is be van tapasztva sárral. És szétdőlt hordó dongái is oda vannak hányva takarónak. El van az rejtve.

Az udvaron egyre sűrűbb a muszka. Lármáznak, vakaróznak, röhögnek, sütik a szárnyasokat a tűznél. A kopasztalan lúd tolla nagy búzzel perzseg, serceg és füstöl.

Igen nevetik.

El is veti a kozák.

Az ajtó közelében valami üveg csörrent. A patkányorrú, aki az ő tajtékmakráját szívja, a Bözsi szép szentképeit veri a falhoz. Hasítja ki belőlük a papirost.

Bizonyosan pénzt keres bennök.

Bent is csörömpöl az üveg. Már bizonyos, hogy minden képet összetörnek.

De ime valami fehérség gomolyodik elő az udvaron, mintha hó lepne el mindent. A tollas zsákot rázza ki valamelyik, - a Bözsi lúdjainak szép fehér melle pelyhét. A tavaszon takarította meg Bözsi. Abban is pénzt keresnek-e?

Egyszer csak disznóvisítás hangzik a pincéből.

Bodóba mintha villám sújtott volna, s épp a szívét szakította volna széjjel.

A muszkák olyan örömet ordítanak, hogy Moszkváig elhallatszik.

De a túlsó soron is visít a disznó, - Répáséknál, vagy Csutora-Szabó Illéséknél.

Van ebben valami vígasztaló.

Azonban ez kis vígasztaló érzés is csak egy-két percig tarthat: bent a házban zihog-zuhog a balta. Recsegnek a bútorok. Hordják ki mind a két fisonyért. Sárgarózsás szép kék fisonyért. A sárgarózsás szép kék ágyat is. Asztalt is. Széket is. Tördelik. Rakják a tűzre.

Hogy a jó Isten lássa meg!

Nagy tűz, öles lángú ropogós nagy tűz. De még nagyobbat kívánnak a gonoszok: a patkányorrú kozák kapja a fejszét, neki az ajtó-félfának!

Bodó csak elfordult. Meg-megrándult, mintha minden ütés az ő testét érné.

- *Fisz!* - ordított rá a seprűszakálú.

S rámutatott a vederre.

Bodó fogta a vedret. Kút nincs az udvarán. A patak a ház előtt folyik, az út túlján, szélesen, kavicsosan, nyárfák és fűzbokrok között.

Fogta a vedret, s kibillegett a kapun azon félmeztelenül, hajadonfőtt.

Az utcán azonban tömött zsákokkal megrakott kocsik, szekerek vonulnak befelé. Némelyik elé négy ló is van fogva, s három kocsi egymás végébe akasztva. A zsákokban láthatóképpen gabona, bab és krumplics van. Bús arcu magyar hajtja mindenütt a lovat, s oldalt egy-egy hosszú pikájú kozák lovagol. Por, lárma, kerek nyikorgása, ostorcsattogás.

Bodó vélte, hogy álmodik.

Megindult a vederrel be a faluba. S bódorgott, mint az alvajáró. Az udvarokon mindenütt kozák-nyüzsgés, füst, víg lárma. Néhol még gramofon is szól. Bent a községben valami ház ég, két ház is ég nagy magasra kanyargó füsttel.

Az egyik a községháza.

Az.

Ha igaz álom, álom.

Valaki, úrféle kiáltoz a községháza mellett.

- Keresztények vagytok? Emberek se vagytok!

A plébános. Hajadonfővel áll a muszkák előtt. Kopasz feje kiviláglik a nagy szőrös kucsmák közül.

- Állatok!

Bodó csak bódorog tovább.

Egyszer csak nyerítést hall a kocsisorból. Nyerítést, amely szívébe nyilallik.

Odatekint: hát csakugyan a Kesely!

Nyerit a jó Kesely, és vonja feszülő inakkal az idegen kocsit. Tekintget Bodóra szemének keserves forgatásával.

Irgalom Istene! Hol az asszony? Mi történhetett vele?

Mióta megházasodott, a Keselyt is jobban megérti. Néma asszonynak néma lova, - dehát mi érthető meg egy nyerítésből?

Nyerit a Kesely keservesen. Bodó csak kíséri, kíséri kérdésekre nyiladozó könnyes szemmel, azon félmeztelenen, ahogy van.

A piac táján megáll a kocsisor.

Ő is megáll a lova mellett, és néznek egymásra.

Bodó mintha várná, hogy a ló mégis megszólal, s elmondja: hogy mi történt velök? Hol az asszony, meg a kocsi?

A faluban még mindig lövöldöznek. A kocsmaház körül különösen nagy a sokadozás. Hordókat vernek csapra. Az utcán is. És fazékból, tálból, kupából isszák a bort.

De íme, a kocsisorban is durran egy lövés. A kozákok lármáznak. Az egyiknél korbács van. Bodó elé ugrat és parancsol valami idegen nyelven.

Bodó nem érti, csak bámulkodik.

- Álmodom én ezt, - véli, - bizonyos, hogy csak álmodom. Bözsi mingyárt felráz, hogy itassam meg a tehenet.

S hogy ne kelljen látnia a kozák vad arcát, elfordul.

Az utcai sokadozásban, a sok muszka fölött a falu keresztjét látja a kocsmá és az iskola között való térségen, a piacon, a zöldre festett szép új keresztfát, s nagy ámulatára Samut, amint Krisztus lába alatt öleli a keresztet.

Nohát ennél bolondabb álom! Még a fejét is úgy odaszorítja Samu a kereszthez, mint ahogy Magdolnát festették a templomban.

Az álom-kozák azonban csak egy percre engedi, hogy ezt a különös látványt szemlélje, előre mutat a kocsisorra.

Bodó persze nem mozdul.

A kozák rásujt a korbácscsal. Bodó hátát mintha tűzzel érintették volna.

- Jaj Istenem, dehogy álom!

Mozdul, mint a hajszott állat.

Az egyik kocsi alatt a két ló között egy mándlis ember hever hanyatt a porban. Egy gyalog muszka benyúl érte és kivonja a lovak közül. Az ember halódik. Vagy hogy halott is már. Mellén és száján vér buzog.

A muszka lecibálja róla a mándlit és Bodónak nyújtja.

A kalapját is az embernek.

Az ostorát is.

Bodó megérti a mozdulatokból, de leginkább egy rúgásból, hogy neki kell felülnie a bakra.

*

Hó lepte már a falut, mikor hazakerült, noha csak Szent Erzsébet után való nap volt az. De a nagyháború első őszen korán fehéredett a Kárpát.

Hol járt addig?

Maga se tudná elmondani.

Egynéhányszor megszökött.

Elfogták, kémnek is vélték, katonaszökevénynek is vélték, megverték, bele is lőttek.

A kórházból megint megszökött, de a határőrök megint elfogták. Tömlöcökben is forgott, hadifoglyok között. De lám a zárt ablakon is addig vergelődik a dongó, hogy végre valahogy kijut a szobából. Bodó is kijutott valahogy nagy Muszkaországból, Galiciából, Bukovinából, hazavergődött a Kárpátokon által.

Hetekig nem látott embert. Élt bükkmakkon, vadalmán, csipkebogyón, vadmogyorón. Hált árokban, barlangokban, fa tetején, bokor tövén, pásztorkunyhókban, nyirkos harasztban.

Elszigáztan, csontig lesoványodottan érkezett haza.

A muszkát már akkor kisöpörte a magyar had Sziget tájáról, s a megye felső szélére ültek a haragos magyar ágyúk.

A falu népe már rég otthon volt. A házak falán látszott még itt-ott a muszka-rongálás: némely helyen csak vesszővel, kukorica-góréval foltozták be a falat. A háztetőket hó borította: nem lehetett látni, hogy új tető-e vagy hogy a régiek?

Bodó estefelé érkezett haza. Már messziről látta, hogy a háza, istállója düledék. Nem is csodálkozott rajta, nála találtak legtöbb pecsenyét a muszkák, olyan helyen hamuval és korommal fizetnek.

A falubeliek se csodálkoztak, hogy Bodón egy rézgombos kozák-kaftán lóg, s a fejét kopott bakasapka fedí. Katonai ásó van az oldalán, madzagon. Sokan menekültek az orosz elől, és sokan tértek haza holt katonáról levont köpönyegben. Az általános nagy szomorúságban legfeljebb azon bámultak el, ha valaki, aki elment, meg is tért.

- Te is megvagy? Hálistennek.

- Hol a feleségem?

- Még nem került elő. Haj beh megvénültél te Imre!

Körösiék kapujában azaz kapuja helyén a kis Tercsi áll madzag-ostorkával. Disznó ropogtatja az udvaron a kukoricát. Lám ezeket nem találta meg a muszka: közepes nagyságú hízó, már jó tokás. A kislány érthetőképp azért áll ott, hogy a disznó ki ne sétáljon.

- Ni... Bodó bácsi... Dicsérjük Jézust.

- Mindörökké Tercsikém. Nem jött még vissza a feleségem?

- Nem.

- Hírt se hallottatok róla valamit?

- Nem.

Eltakarította az ajtó elől az omladékot.

És ásott.

Nem remélte, hogy megtalálja a pénzét, de hátha mégis?...

A küszöb hiányzott. Bizonyára tűzre vetették. A föld is puha volt a küszöb helyén.

Mégiscsak ásott és ásott.

Cserepét se találta meg a szilkéjének.

A házának csak a két belső fala állt, meg a hátulsó: a konyha. Az a maradék fal is össze volt furkálva. A muszka bizonyára azt vélte, hogy többfelé rejtett el pénzt a gazda. Azért is dugtak dinamitot a fala tövébe.

Dehát a középső falak mégis álltak. Csak a vakolat volt róluk lehántva belülről.

Födél is maradt ott valamelyes.

Az istállójának ép volt mind a négy fala. Takarmány és szalma persze sehol az istáló körül, csak hóprémbe öltözött szilvafák, parajkórók, ürömkórók, lósóskakórók, s ahol a lába felveszi a havat, fekete pernye.

Letörölte a könnyeit s billegett Körösiékhez.

- Nem tudtok-e valamit a feleségemről?

- Hírét se hallottuk.

Bodó gondolkodva lógatta a fejét. Körösiéken is valami nyomottság ült. Nem örültek, mikor belépett, hanem mintha idegen volna.

- Egyebet se mondhattok? - kérdezte csendesesen.

Ez a kérdés arra vonatkozott, hogy talán egyet-mást betakarított a szomszéd a muszkajárás után a gazdátlaná vált házból? Ha betakarított, megértik a kérdést.

Megértették.

- Az ekédat, kaszádat, három fazekadat, vasalódat, négy tányérodát áthoztuk, - mondta Körösi.

- Más efféle konyhaszerezet is van itt, ami el nem tört, el nem égett. Félretettük, nehogy elhordják. A sarlód is itt van, meg a vasvillád.

A konyhában álltak. A konyha meleg volt és krumpligőzttől illatos.

Bodó szerette volna megmelegíteni a kezét a tűznél, de még azt vélnék, hogy a krumplira tolakodik.

- Köszönöm, - mondta szomorún, - amíg ajtó nincs a házon, hadd maradjon itten. Csak a vasvillát add ide.

Szórakozottan hallgatta Kőrösinek a panaszkodását, hogy az ő tehenüket is elhajtotta a muszka. Dehát az egész csordát elhajtotta. Még szerencse, hogy a disznót nem találták meg. Kőrösi is a pincéjébe rejtette el. A pince tetejét lebontotta s elegyengette ott a földet. Napraforgó kórókat állított bele, meg egynehány karót, mintha paszulykarók volnának. Vize, élélme volt lenn a hízónak. Ha rítt is, nem hallhatták fent a nagy zajgásban. Lármáztak is a muszkák, danológéppel is vigadtak.

Kőrösi elgondolkodva pipázott.

- Mibe fogsz? - kérdezte. Azt mondják: a kormány minden kárt megtérít, de eddig csak egy-egy zsák kétszerest adott, meg egy véka pityókát. A te részed is ott van a bírónál.

Bodó a fejét lógatja:

- Mit kezdjek vele? míg az asszony haza nem kerül... Dehát semmit se tudtok róla? Se Julisról?

- Hacsak a pap nem. Őhózzá adják be a gazdátlan leveleket.

Billeg Bodó a paphoz.

A nap már lenyugodott, de a világossága még ott piroslik az ég alján. A hó is világít. Bodó láthatja, kinek égett le a háza, kinek nem. Mégis az övé a legpusztultabb. De mégse: lám, Dávid boltosnak a háza-helyén is egy félig deszka, félig kő-hajlék áll. Köröskörül tarka papiros-szemét. De azért a boltajtó nyitva van és meg-megcsendül.

Bodó szíve elfacsarodott: Dávid az oka, hogy szép hizóját, lúdrait, egyéb aprómarháit meg-ették a muszkák.

Mért tanácsolta, hogy ne adjon el semmit?

Ámbátor ha eladta volna is, a pénzt csakugy elvitte volna a muszka.

Megy Bodó tovább a paphoz.

A paplak utcai fala is vakolatlan. Az ablakok üvegetlenül tátonganak. Kapu nincs. Az udvaron hóval takart kövek, hordó-dongák, egy égnek álló asztalláb vagy mi. Nem: egy összetört zongorának az eleje, - hiszen elővigyorgnak a csirbe-csorba billentyűk. A húrok is látszanak: felkunkorodott rozsdás drótok.

Bodó megszólít egy nagy-csizmás gyereket.

- Hé! Te vagy, Pali? Hol lakik a főtisztelendő úr?

- Hátul a konyhába.

- A konyhába?

No, ezt ki nem találta volna.

Dehát, kihez is szállott volna a pap? Ur nem lakik más a faluban, csak a jegyző, meg a tanító. Azok háza is meg van rongálva: a községháza kormos düledék, az iskola eleje is düledék.

A pap a maradék bútorai között pipázott és olvasta az Alkotmányt. A konyha tele volt könyvvel. A takaréktűzhelyen egy vasfazék gőzölgött.

- Te vagy-e Imre? Beh megijesztettél avval a kaftánnal.

Elővont egy fiókot az égett sarkú sublótból, s néhány levelet vett onnan elő.

Keresett bennök.

Egy sárga levélkártyán megállt a keze:

- Ez a tiéd. El tudod-e olvasni?

Bodó nézi az írást. Uri írás, idegen írás: egyik betű elnyeli a másikat.

A tanító kisfia épp akkor hoz tálcán egy kék szalvétával letakart bögrét.

- Olvasd el, - mondja a pap a fiúnak.

A fiú olvassa:

Kedves jó Párom, engedje Isten, hogy jó egészségben találja ezen levelem, mint nekem van, továbbá tudatom, hogy szerencsésen megmenekültünk. Mikor láttuk az ereszkedőn, hogy alulról muszkák jönnek, mink is otthagytuk a lovat és kocsit és bemenekültünk a sűrűbe. Minden elveszett! Julcsával itt szolgálatba álltam, és ha Isten megszabadítja a környéket az ellenségtől, írja meg kend, hogy haza-mehessek.

Bodó könnyezve pillogott.

- Hálistennek, - rebegte, - hálistennek.

- No csakhogy ezt a szót is hallom már, - mondta a pap. - Akkor hallottam utoljára, mikor a Samu zsidó füléből kihúztam a szeget. Az igaz kereszténynek csakugyan azt kell mondania a szenvedésekre is:

- Hálistennek. Mert az üdvösség mi másból fakad?

Bodó nem tudott rá felelni, csak állt az ajtó-sarokban és nézett mint a tinó a telegráfoszlopra.

- Szervedésből, - felelt helyette a pap. - Üdvösségünk rózsái könnyeinkből fakadnak. Nesze egy marok dohány.

Bodó nem értette ezeket a mondásokat, de jól esett neki, hogy a pap sajnálattal néz reá, és vigasztalja.

- Köszönöm, - mondta, - nincsen pipám. Azt is elvették.

- Nesze, adok pipát is. Muszkáé volt. Enyémmek vélték, behozták. Vidámulj meg és várd a jóidőt.

Hát ha vidámulni nem is vidámult, de kissé megenyhült Bodó a pipa láttára. Noha idegen szabású cserép pipa volt az, s a szára oly megviselt, hogy már csak láttára is pökni lehetett tőle. Elmondta a pap kérdéseire, hogy micsoda hányódásokban forgott. És szinte megkönnyebbült, mintha gyónt volna.

Ahogy a községháza előtt billeg hazafelé, látja ott a sok papiros-szemetet. Fehér papiros, kék papiros.

Fölvesz egy csomót.

Vizes.

Egy ázott könyvtábla alatt száraz csomót is talál.

Van tán benne tiszta levél?

Van egy csomó összehajtogatott tiszta papiros. Dugja a kaftánzsebbe.

Körülnéz.

Gyevaiék házán áll meg a szeme. Rokonok is, noha az anyja miatt nem jártak egymáshoz.

Betér oda.

- Megírhatnék-e itt egy levelet?

A gyerekeknek van tintája. A lámpást is szívesen meggyújtják: kis petróleum lámpás srapnel-hüvely a lába.

Bodó válogat a papirosban.

Az egyikén a nevét pillantja meg.

Elbámul.

Fölül az írás:

Adásvételi szerződés.

A földjéről való írás. A többi papiros is szerződés. Hm. Ezek nem elszakítani való papirosok, ha a jegyző úr eltette.

- Tegyétek félre, - mondja, - aztán adjátok oda holnap a jegyző úrnak.

- Jegyző úrnak? Hát nem tudod, hogy agyonlőtték a muszkák? Jelentést küldött a magyar katonaságnak. A kisbirót is agyonlőtték. Őt is.

Bodó egy írka-levelet kért a fiutól. S fogja a kalamust, megnézi a hegyét, mártja az orvosságos üvegbe. Az üveg karcsu, s biztonság okáért madzagon lóg. Tartja a gyerek az asztalon és elröhhen:

- Másik kezébe a tollat, Bodó bácsi.

- Csak te tudj úgy írni, mint én, - feleli megvetően Bodó.

S írja a levelet balkézzel, lencsényi kerek betűkkel, gyakori freccsenésekkel és a pennának olyan sercegtetésével, hogy vak ember ha hallaná, megállna és arra szimatolna:

- Másnak kenyere sincs, itt meg hurkát sütnek?

Bizony szegény Bodó kenyeret se látott még aznap. De a nagy írásban nem is gondolt reá.

Kedves Eggyetlen Hű Párom, - irta könnyes szemmel, - csakhogy Te Megvagy. Minden egyebünk elveszett, csakhogy te megvagy. A Tehenünket is Elhajtották a Muszkák. a többivel együtt, a Hizónkat is megették. Csakhogy te megvagy, Hálistennek. Mert ha Te se maradtál vóna meg, Vesztem vóna inkább én is Vad Muszkaországba. Igen Szeretnélek Látni lelkem Hű párom. De ne gyere haza lelkem hű Párom, mert Semmink, de Semmink, de Semmink. Még Hajlékunk sincsen. Ha tunnál ott ojan Helyet, ahol én is Szógalhatnék. Dehát mire lehetnék én ott alkalmas? Városon nincs Mezeji munka. Kocsisságot meg ki Bizna ott reám? Aztán ha haza gyönnél is, miből élnénk a Télen? És ha a Tél elmúlik, mibe fognánk a Tavaszon? Még az Ostorom nyele se maratt meg. Még a rajtam való ruhát is Lehúzták. Muszka Rongyok a Ruhám. Kódulni se mehetek benne, mer a Szomszéd Faluba mán Agyonvernének, hogy muszka vagyok.

- - - - -

- - - - -

Irt össze-vissza mindent. A veleje mégis az volt levélnek, hogyha van egy-két koronája Bözsinek, nézzen szét a zsidvásáron: vegyen egy akármilyen ócska ködment, vagy bekecset, de leginkább egy váltópár testiruhát. Hapedig nem vehet, azon ne búsuljon: ha éppen sehogy meg nem élhet a faluban, maradt annyi fája, hogy metszhet róla egy koldusbotot.

A könny kicsöppent a szeméből a levélre.

Lerázta a papirosról.

S alája sercegette a levélnek:

Sirig hű Párod, Örök Szeretettel:

*Bodó Imre
kódus.*

Csak akkor eszmélkedett aztán, hogy koperta is kell a levélre, meg bélyeg.

Ád tán a zsidó?

Billeg Dávidhoz. Bámul, hogy Dávid mekkorát vénült. A szakála hosszú és szürke. A ruha rajta, mintha egy nálánál nagyobbak a ruháját viselné. A boltban csak ládák állnak. Láda, ládán. Elöl valamennyi nyílt, és bennök sok skatulya, skatulyában a portéka, meg félig kibontott papiros zsákocskában is. Dávid ott guggol a kávésláda mellett, és kanállal méri egy asszonynak.

- Aggy Isten Dávid.

Dávid felkancsalít:

- Kend az?

- Én, hát.

- Azt hittük, kend is elveszett.

- Hát el is veszttem, meg is kerültem.

Szétrézett, aztán a földön bolygott a szeme.

Pillogott.

- Levelet írtam vóna a feleségemnek: se kopertám, se bélyegem. Pénzem sincs rá...

Dávid nem felelt mingyárt, csak mikor a kávé már kimérte. Akkor is másról beszélt:

- Hát mibe kezd most már kend? Se földje, se lova. Phű de muszkaszagú! Álljon kijebb.

- Hát bezony...

- Legokosabb volna most már eladni a házát is: próbálni másutt szerencsét.

- Házamat? Hol van nekem házam?

Dávid felvonta a vállát:

- A kő is ér valamit. A telek is. Nem sokat.

Bodó feje lecsüggedt:

- Semmit, - felelte, - semmit. Meg ki is venné meg?

- Ki venné meg? Ha valami eladó, vevő is találkozik. Mire tartaná?

- Mire tartanám?

Bodó kábultan nézett maga elé. A földje is meg volna, ha Dávid meg nem veszi. Mármost az a kis vacok se maradjon meg?

Dávid négy foghagymafüzért vett fel a sarokból és a gerendára akasztotta:

- Mire tartaná? - kérdezte unatkozóan. - Ámbátor nem szándékom a vétel. A muszka megint betörhet. De ha az asszonynyal úgy beszélné meg kend, hogy eladja...

Vevő csendült.

Dávid adott kopertát is, bélyeget is az embernek.

- Hát majd jöjjön el kend, ha megbeszélték az asszonynyal.

Bodó a következő napon a köveket hányta ki a két szobából meg a konyhából. A kövek alul egymásra került elő egy-egy ismerős edénycserép, kemence-darab, bútor-darab, vasláb, görbült kanál. Csak pénz nem került elő egy fillér se.

Bodó mégis megigazíthatta a konyha falát és fedelét. Sarat is hordott reá. Az ajtót is megtalálta a kövek alatt.

Vérfoltos volt az ajtó: a muszkák bizonyosan azon bontották fel a szép hízót.

Bús munka volt, de mégis a maga fészken hálhatott. Bizony csak szalmakotradékon. Még tüzet is rakhatott s megmoshatta egy tálban a ruháját. Bizony nem szappannal, csak egy fagyos röggel. Kertjében talált egynehány bokor pityókát, tökök is.

Azon tengődött.

Arra, hogy kölcsön kér pénzt vagy kenyeret nem is gondolt. Ha elment ide-oda ismerősökhöz, rokonokhoz, szinte ijedelemmel fogadták. Ha ettek éppen, elrejtették az ételt, és csak az utólagos nyeléseiken látszott, hogy nemcsak igével élnek.

S minden ház panaszszal volt tele, muszkák megtalálták a gabonát, babot, borsót, pityókát a vermekben.

A pénzt is csaknem mindenütt meg: csak mentek az ásóval egyenest a küszöbnek, ha ott nem volt a pénz, kimentek a diófa alá, disznóól alá. Alig öt család van a faluban, amelyik úgy elásta pénzét, élelmét, hogy a muszka nem talált reá.

A disznáját pedig csak három család menthette meg.

A bíró kihirdette ugyan, hogy a kormány segíteni fog a megpusztult lakosságon. Adtak is valamelyes gabonát. Pénzt is ígértek, de arra maga a bíró is legyintett.

- Sok kézen megyen át...

Bodó búsan lógatta a fejét. Mégis kár hogy ruháért írt az asszonynak. A kenyér az első, nem a ruha. A miatyánkban se a mindennapi ruhát kérjük az Istentől.

Az első napokban mégis igen restelte, hogy muszkaöntösben csúfolkodik. Még a csizma csak hagyján, de a nyütt-feslett kaftán!... Madzaggal köti már a derekán át, hogy le ne essen róla.

Egyszer Samu áll meg a ház előtt, a mindig víg Samu. Szájában a meggyfaszáras velencei.

- Aggy Isten Bodó: megjött-e már az asszony?

Bodó nagyot nézett.

- Az asszony?

- Nü, hát gondoltam, meghozta a lovat is. Kellene fuvar.
- Mán én magának nem fuvarozok többet Samu. Se magának, se másnak. Nézzen el Gyetvaiékho talán. Nekik láttam, hogy megvan a lovuk.
- Nincsenek otthon. A papnak hoznak padlót a városból.
- Dehát a többi?
- Kicsoda többi? Rossz kocsik, rossz lovak. És az is mind fát hord, vagy hogy a malomba megy.
- MÉR nem vesz maga lovat Samu? Maga vehetne lovat. Megfogadhatna kocsisának engem. És a szeme megcsillant.
- Elmék, ócson elmék...

Samu legyintett:

- Én? Lovat? Kinek vegyek én lovat? Talán a muszkának vegyek én egy lovat?
 - Hát visszagyün?
 - Tudom én? Gyöhet. Gyött először, gyöhet másodszor. A másik fülem már nem fogja őket megvárni. Vakuljanak meg, mikor mégegyszer meglátják a falu tornyát. És mikor ezt mondta: másik fülem, a füle cimpáját a két ujja között rázta.
 - Vagy talán nem tudja, mit csináltak énvelem a kutyák?
 - Nem hallottam.
 - Nü, hát megtalálták a boromat. Még pezsgőm is volt. Három palack volt. Tudja kend, amit hoztunk. Megtalálják a pezsgőt a finom borokat a trágyadomb alatt. Szidnak: ilyen zsidó, olyan zsidó, hova rejtettél még bort? Odacipeltek a kereszthez a kutyák... Ez egy muszka vicc.
- Bőszen legyintett a kiterjesztett öt ujjával és elpöfékelt, mint a lokomotív.
- Bodó gondolkozott, hogy dolgozzon-e tovább? Hátha a muszka csakugyan... Ej, akit kivernek a kocsmából, nem igyekszik az oda vissza. Nem rendezné akkor Dávid a boltját, se Samu nem keresne fuvarost.

A negyedik éjjel erős dörömbölés riasztja fel.

- A muszka! - véli olyan rettenéssel, hogy elhalt belé a szive dobogása, - értem jöttek...

Fülel.

Néz.

Csend van. Sötét van.

A dörömbölés megismétlődik.

- Irgalom Istene, ki lehet?

Duhu-duhu megint az ajtó.

S mint mikor talyiga nyikog, olyanforma hang szólal meg odakünn az ajtó előtt:

- Ihk-ihk-ihik!

Ugrott már Bodó. És maga is megnémultan, könnyben fürdő szemmel ölelte át a feleségét.

Mécs nem volt a házban, se gyertya, se masina. Míg a pap dohányába tartott is. Körösiéknél kért tüzet. Hát csak a reggeli világosságnál kezdték meg a beszélgetést.

Az asszony persze siráson kezdte. Amint felnyitotta a szemét, s látta mivé lett a házuk, úgy sirt, hogy az anyja koporsójánál se keservesebben.

A tavaszon temették az anyját.

Az urát is ahogy megszemlélte a muszka rongyokban, bozótos szakálával, azon is sirt egy verset.

Dehát különösen a ház...

A fejét a két kezébe ingatva járt az omladék között. Ahol cserepet látott, fölvette, megszemlélte: melyik edényből való? A butora darabjaiból is talált.

Sírva nézegette.

A gyönyörű képek: mind elázottan, tépetten. Szent Erzsébetnek csak a keze, Szent Teréz pörköltén, Szent Istvánnak csak a két térde, sírbafekvő Urunknak csak az aranyozása.

Óh Krisztus hóhérai!

Egyszercsak a küszöbhez fordul s mutogatással kérdezi a pénzt.

- Hol a pénz?

Bodó feje lecsüggedt. Búsan legyintett és könny árasztotta el a szemét. Intett aztán a távolban, napkeletnek. Mutogatott a belső zsebére, s legyintett keletnek.

Az asszony megértette. Sírva rázta arrafelé az öklét, s a szeme az égnek fordult.

Aztán sokáig ültek a kövön szomorún, gondolkodón.

Dehát azért asszony az asszony, hogy a kerítésen belül is legyen ész a háznál.

Megmosta ami ép edénye maradt, és gallyat, szalmaszemetet szedett. Átlódult a szomszédba: masináért, tojásért.

Ott is sirt persze egyet.

Látta, hogy Körösiéknek mindenük megvan. Leült, sirt. Aztán megcsókolta Tercsikét és futott vissza.

A tűz csakhamar égett a nyílt tűzhelyen, - a spórherdet bizony szétnyomta a konyha leszakadt kéménye, - és sistergett a lábóban a szalonna. Kolozsvárról hozott egy tenyérsütőt. Kenyeret is egy kilónyi, sőt is, egy maroknyi. (Egyebet nem is igen hozott: a hátán a ruhás batyuját, karján a kiscserép szegfűjét.)

Közben előadta a pénzét is. Megvult az ötvenkoronás azonképpen, ahogy az ura adta, s mellette még két tizkoronás, és valamelyes apró is.

- Csak tedd el, - mondotta Bodó. - Bár rád biztam volna a nagy pénzt is.

No az a délelőtt sirással telt el. Sirva varrta össze Bözsi az ura köntösét is, - kölcsönkért tüvel. Sirva ment a boltba is lisztért, babért. Ott mondták neki, hogy egy zsák gabonája van a bírónál. Pityókája is egy véka.

Bodó már el is feledte.

Futtatta is érte az asszony: Hozza meg azt a pityókát, a gabonát meg vigye a malomba.

S még aznap nekiláttak csakugy ketten az építómunkának. Az asszony sarat kevert, polyva hiján szalmatörmeléket taposott belé. Az ember rakta a követ egymásra.

Bodó ugyan elégnék vélte, ha a konyhát igazítják helyre, az asszony azonban nem nyugodott.

- Mindent, mindent helyreállítunk!

Dolgozott, hogy le se ült, csak ameddig ettek.

Bizony keserves munka kettőnek: két hétig is eltartott, míg annyira jutottak, hogy az utolsó követ is a helyére emelték. S még ekkor még mindig nem volt tető, se ablak, se belsőajtó. Vakolásról meg szó se lehetett már a fagyban.

Munkaközben Bodó egyre azon gondolkozott, hogy ha meg is épül a ház, miből élnek?

Mert bizony, hogy tető nem volt még a házon, a konyha melegétől megolvad a hó a padláson: lefolyt a falon épp a lisztes zsákra. Reggel hogy meglátta Bözsi a felére kicsinyült zsákat, Jeremiás siralmaiba illett volna az arca illusztrációnak.

Meggyúrta, ahogy lehetett, és szaladt át Körösiékhez kovászért, szakajtókosárért. Míg a kenyér kelt, megtapasztotta az urával a búbost.

Mert bizony a búbosnak is berúgta valamelyik kozák az oldalát. Bizonyosan az a patkányorrú! Belenézett, hogy nincs-e valami oda is elrejtve?

Mennyi fa elégett! Mennyi meleg veszett kárba a tetőtlen, ablaktalan szobán.

Bodó bús szemmel nézte a hat nagy kenyeret. Egy hónapig is eltart, mikorra a hatodikra érnek. Fűrész kell már a harmadikra is. Ha ugyan el nem viszi a muszka.

A hír még egyre szállongott, hogy visszatér. Éjszakánként minden házban föl-föl fülelt az asszony.

- Semmi, csak a macska.

A bakter a szokottnál hangosabban kiáltotta az órákat. Különösen az éjfélután óra kettőt, amelynek ríme:

Dicsértessék a Teremtő.

S továbbja:

Ki megőrzött minden véstől:

Haláltól és dülő kéztől.

Dehát azért fel-fel füleltek az alvók minden ugatásra.

Csak a falun át-át marsoló katonák és csendőrök nyugtatgatták a népet:

- Ne aggódjanak: szoritjuk őket a pokolba!

Az asszony nem is aggódott.

Az ablakot sürgette, meg a belsőajtót. A padlást már megcsinálták, ahogy lehetett. A patakmenti nyárást szinte kiirtották az alvégen. Betapasztották sárral fölül is, alul is. Tetőt is surjából csináltak, de tölgyfasurjából, mert az télen is leveles. Arra bizony már szekér kellett. Nagy kérésre-könyörgésre engedték oda félnapra Gyetvaiék. A tetőzésben Körösi is segített.

No dehát most már az ajtót, ablakot!

Az ablak különösen szükséges, mert hiszen még mindig a konyhában hálnak.

Aztánhát a fő vásárolnivaló egy kecske. Huszonöt-harminc koronán meg lehet azt venni: az oláhok minden hetivásáron árulnak.

Tej nélkül nem lehet a ház.

Tyúk nélkül se.

Hát még a liszt, meg a zsiradék?

Hát még a ködmen.

Bodó mindennél inkább kívánja a ködment. Az asszony meg a serpenyőt keresi mindennap. Dagasztóteknőcske is kellene.

Sok minden kellene. Egy szál deszka is kellene, hogy valami nyoszolyát állíthassanak össze.

No sok minden.

S mennének is már, ugyancsak mennének, de nincs szekér. Nincs egész napra. A faluban alig nyolc rossz kocsit találhatók, s annak mindnek sűrű a dolga, - pláne ha ingyen kérik.

Végre Gyetvaiék vállalkoznak, hogy barátságból, atyafiságból öt koronáért odaengedik egy egésznapra a lovukat, kocsijukat.

Nohát a barátság, és atyafiság belefagyott azon a napon az öt koronába. Mindörökkön örökre, de estig még állott.

Vásár decemberben nincsen, de van hetivásár, és Bodó ismeri a járást. Tudja, mit hol árulnak.

- Először is kecske, - mondja kézzel az asszony, két szarvat és szakállt mutatva magán.

- Nem, - mondja Bodó, - első a ködmen, hogy ne legyek ilyen madárijesztő.

- Igaz, - biccentett jószívvel az asszony.

Bodó már meg is beretvált aznap a ködmen tiszteletére. Körösi kölcsönözte át a beretváját. (Azt is kellene venni, ha jutna rá vagy két hatos. Az ócskásnál lehet venni két hatoson jó beretvát.)

Ám épp az üveges előtt találtak megállani, mivelhogy az üveges mellett két szekér meg egy talyiga torlaszolta az utat.

- Fene ezt a pálinkás boltot!...

Hát megállnak. Bodó kiabál:

- Hé! Utat!

Nem jönnek elő. Bodónak is meg kell állania. Az asszony szeme már a kocsiról odavillog az üveges bolt elé támasztott ablakokra.

- Csak egy ablakot vegyünk, lelkem, - magyarázta Bodó, - a többi ablaklyukat berakjuk góréval, sárral. Tavaszig elállhat, ugyis száradnia kell a falnak.

- Kettőt, - mutatja az ujján asszony, - egyet a hátulsó szobára, egyet a konyhára.

Hát jó.

A konyha bizony hideg olyan helyen, ahol nyílt tűzhelyen főznek, - még a havat is befujja a szél a kéményen.

Az ablak hat korona tokostól. A kettő tizenkét korona.

- No istentelen derága ilyen pirinyó ablakér! Sohse vót at több öt koronánál.

- Hja, még a lélekzet is drágább háborús időben.

Egy koronát mégis le lehet alkudni a lélekzetből is.

- De gyerünk most már Bözsi a kecskevásárra. Most már csakugyan a kecske az első.

Bözsinek is ez a gondolata. Ám ahogy fizetne, a petróleumlámpások fogják meg a figyelmét.

Lámpás csakugyan régen kell, igen kell, most nem telik. Van az két korona is. Hát meg oszt a péterolaj, ami mindig kell bele!

- Elégedjünk meg egy mécsessel, galambom. Az legfeljebb tiz fillér. Olaja is olcsó.

Az asszony megválasztja a mécses, s közben belecsudálkozik a földre támasztott nagytükörbe. Jaj micsoda soványság! Szép kerek piros almából, hosszúkás fakó körte.

S fölveszi a barnarámás nagytükört, fordul vele a világosságnak: beleszemlélődik. Fordul az árnyéknak is: beleszemlélődik. Igazít a belső kendője kötésén.

- Csak nyolc korona, - kiáltja a tükröt az üveges.

Töröl egyet a tükrön a zsebkendőjével. Van itt olcsóbb is. Ez itt éppen olyan nagy. A rá mája is egy: csak öt korona. Ez meg csak két korona. Az is sok? Ihol: ez egy korona.

Azt már nem törölgeti a zsebkendőjével.

Bodó pazarlásnak véli a tükröt. Az asszony elszomorodva néz szemszögletből a nagytükörbe.

- Van még olcsóbb is, - sziveskedik az üveges.

Sok válogatás után, és sok alkudozás után egy negyvenfilléres tükör megvevődik. Hiába, hát annélkül az asszony a hátát se vakarhatja meg.

- Dehát gyerünk most már a kecskevásárra.

Az asszonynak is ez a véleménye, csak éppen hogy a korszokon akadt meg a szeme.

Micsoda szép korszok!

Zörgeti is már az egyiket. Valami szekere-tört gölöncsértől vette az üveges, amint mondja, tehát igen olcsó, éshát köcsöggel hordják-e az ivóvizet?

- Nohát csak válaszd meg, én átugrok ide a szomszédba egy korty kurucvízre. Adj csak ide egy garast.

Nem szokott pálinkát inni, csak ritkán. A muszkajárás óta nem is ivott. De fázott a kaftánban, s egy kis belső melegítésre gondolt. Jókora pohárral mérték ki neki a belső melegítést, s Bodó csakugyan mingyárt szebbnek is látta a világot.

A boltban egy részeg oláh rámosolygott nagy lógó holló-bajusza alól Bodóra. Ócska tajték-pipát vont elő a zsebéből, száratlan, s még barátságosabban mosolygott:

- Vegye meg.

A pipa magyaros szabású volt és fekete nyakú. Csak éppenhogy lyukas alól. Vagyishát ólommal foltozott. Nem is tartotta feljebb az oláh másfél koronánál.

Bodó harminc fillért ígért érte s ráadásul a muszka-pipáját.

Negyven fillérben megegyeztek.

Igen összebarátkoztak.

- De áldomást is, - mondta az oláh.

- Jó, - felelte Bodó, - áldomást is.

Pénzért azonban át kellett ugrania az asszonyhoz.

Bözsi már akkor egy rózsás bögrénél tartott.

Bodó elvett tőle egy ötkoronást.

- Minek az a bögre? - mondta, - ilyenekre ne költsünk most.

Az asszony visszahelyezte a bögrét.

- Azonnal itt leszek, - mondta Bodó.

Sietett is. A szembenálló trafikba is bebillent. Szárat vett ott, csontszopókását, és dohányt is egy zacskóra valót.

Mikorra visszatért, az asszony kezében két üvegpoharat látott. Nem helyeselte, hogy arra is költsenek, dehát az asszonyka kedvetlennek látszott:

- Vedd meg hát azt a bögrét inkább, - mondta jólelkűen Bodó.

- Nem kell, - legyintett engesztelődötten Bözsi, - csak néztem: A poharat is csak nézegettem.

- Nohát akkor gyerünk, most mán hát gyerünk.

Ülnek is fel a kocsira.

De lám az utolsó soron árul a zsidó.

Bodó egyszerre ködment érez magán, birkabéléses boldogító ködment! Puha jó meleg ködment! Megszabadul hát végre az átkozott kozák kaftántól! Nagy kiadás lesz, de a boltos bizonyára beszámítja a kaftánt is valamelyes értékbe. A posztó pénzt ér, ha rongy is, a rézgomb is érték. Van még rajta négy.

No egy-két percet várhat az a kecske!

Bodó lassadni engedi a lovat. Szemlél már messziről.

Az ócskás ajtaján mindenféle ruha lóg, leginkább úriféle ruha, de kocsis szűr is egy, piro-szegélyű. Az ugyan nem kell Bodónak, de ahol efféle szűr van, ködmen is található.

Nézeget, vizsgálódik fent is, lent is. Van ott minden.

A boltajtaja előtt is szélesen ki van rakva mindenféle szer. Ruhafogas, ökörlánc, széntartó, bölcső, divány, könyv, papagály-asztal, fali óra. S minden, minden.

Ám a tyúk-piacon mennek át, s Bodóné egy nagy pöfös vörnyeges tyúkot pillant meg a borító alatt. Nem, azt a tyúkot nem lehet otthagyni!

- Mit kóstálna az a tyúk?

- Négy koronát csak lelke.

Hármat is sokal érte Bözsi, de Bodó türelmetlen. Egyre az ócskás-boltot szemléli. A tyúk tehát megvevődik negyedfél koronán. Kocsira is helyeződik.

S állnak az ócskás elé.

Bodónak szeme a ködment keresi. Bajos kinyilatkoztatni hogy azért jött, mert akkor egyszerre megdrágul minden ködmen a világon. Hát csak kandikál: van-e. Milyen van, ha van?

Bözsinek a szeme egy avult ágyon áll meg, egy valaha fényezett barna úri ágyon, szüette-lábú ócska ágyon. Mintha nem látott volna afféle csodát.

Bök az ura karján, s mutat rá:

- Az ágy...

Bodó is egyszerre kívánatosnak látja azt az ócska rút ágyat. Száz éve nem hált ágyban! Puha tiszta fehér meleg ágyban, amelyben levetkezetten lehet bele feküdni. Földön, szalmán dide-regjenek-e egész télen át?

- Ha olcsó volna az az ágy... Ugyan hát nem azér... Csak kérdezzük.

- Ingyen, csaknem ingyen: tizenkét korona. Még az is drága? Legyen tiz, legyen nyolc, csak-hogy ne álljon itt. Szúrágta? Ha olyan mint a rosta, akkor is keményebb és tartósabb a fenyőfaágynál. Hát nem látják, hogy diófa. Uré volt ez: patikusé. Legyen hat. Legyen öt, ha ezt az asztalt is megveszik. Ez is a patikusé volt, uri-asztal. Ingyen: öt korona.

Az asztal csakugyan úri asztal, éshát asztal nincs a házban, nem is mertek rá gondolni, hogy asztalt is vesznek. Öt korona ám igen nagy pénz most. Igaz, hogy ilyen asztalt soha nem látnak többé ezen az áron...

Bodó megmozgatja az asztal egyik lábát.

Biz az inog.

De csak az egyik lába: meg lehet ékelni. S ha Bözsi megmossa...

Bözsi is bizonyára erre gondol, hogy úgy ragyog a szeme.

- Három korona, - mondja Bodó, mintha csak hangosan gondolkodna.

A boltos azonban nem botránkozik meg a három koronán. Egy nádfonatu széket emel ki a sarokból:

- Hát ez a négy szék hozzá? Ingyen, szinte ingyen.

- Ne is mondja az árát: ketten vagyunk. Szalmaszékre se telik.

- Van szalmaszékem is. Dehát az ágyra ezt a finom lópokrócot... Ingyen. Muszka tiszté volt, de ágyugolyó égette ki vagy mi, - befoltozható. Soha mig a világ ilyenhe nem jut. Potom ár!

Bözsi megtapintja a vastag taplószinú lópokrócot. Se paplanjok, se dunyhájok. A kaftánnal takaródtak, meg a Bözsi nagykendőjével és szoknyájával. Igen megáhítják mind a ketten a meleg tapintatú lópokrócot.

- Hét korona, - mondja a boltos, - tiszta orosz gyapju. Ötéért adom maguknak. Még az is sok? Legyen négy.

Még a négyből is ereszt egy hatost a boltos: lehetetlen otthagyni.

- Node most már Bözsi... vége szakadjon!

Vége is szakadna, ha Bözsi meg nem pillantana egy sárszennyes gyolcsgöngyöleget. Ugy ráragadt a szeme, mintha soha életében nem látott volna vásznat.

- Muszka-dúlásból való, - mondja a boltos, - ingyen... tizenegy korona az egész.

Bizony nagyon kellene.

Bözsi hozott ugyan egy öltő fehér ruhát az urának, neki magának is csak kettő az inge. Egy vég mégis sok, de tizenkét métert is szívesen ad belőle a boltos, - ingyen: negyedfél koronán.

- No de most már, Bözsi...

- Vóna itt szalmazsák is...

- Szalmazsák? Jaj, hát annélkül csakugyan nem ágy az ágy. És lámpások is vannak itt, ócska lámpások. Beh kár, hogy előbb nem jöttünk!...

Sötétedett már, mikor eszükbe jutott, hogy a kecske még mindig nincs megvéve, s Bodó még mindig a kozák-kaftánban éktelenkedik.

- Olvasd csak meg a pénzed, lelkem, mennyink maradt?

S felhelyezkednek a kocsira, valami nagy lapos portékát lát az ágyfej mellett, - vastag papirosba van burkolva. A zsidó nem burkolt semmit. Megszakítja a papirost, hát a nagytükröt, a nyolc koronás.

- Ejnye, ejnye!...

Az asszony azonban olyan kérlelőn, olyan esdően néz, meg is simítja az ura haját, - s az ujján mutatja, hogy nem a nyolc koronás tükröt, hanem az olcsóbbik. Abból is engedett a boltos még egy koronát.

- Jó, jó. No. Mennyi a pénzünk még: olvassuk meg.

- Jaj, még szalonnát se vettünk.

- Lisztet se vettünk!

- Hagyma, paprika is kell. Fakanalam sincs...

Már az utcái lámpások is égnek, mikor eljutnak a fakanálig.

- Olvassuk meg a pénzünket, lelkem: egy favágó fejsze is kell. Körösiék mán igen morognak. Hát az ajtó, a szobaajtó?... Haj, a kutyafáját!...

Számlálják a pénzt, számlálják.

- Tizennégy korona és...

Akkor vágódik az eszébe Bodónak, hogy iszen kocsibérre is kell a maradék pénzből öt korona.

- Miből élünk a télen? - aggodalmaskodott az egész úton Bodó.

Mert bizony a liszt egy hétre se elég. Szalonnát is csak éppen egy kilót vehetnek. Hagymát vettek egy koszorút. De hagyma magában nem étel. S össze-vissza hetven fillérke maradt az asszony kendőjének a csücskében.

Az állami pityóka elfogyott már. S a kertben ami volt, felszedték a muszkák, - vagy hogy mások is áskáltak ott, hogy gazdátlanok vélték a helyet. Mégis maradt itt-ott burgonya is, sárgarépa is. Bizony legtöbbje fagyos már.

Ménkü az ágyat!

Ménkü az asztalt!

Ménkü leginkább azt a nagy tükröt!

Egy-két zsák pityókát kellett volna legelőször is venniök, meg a kecskét. Még szerencse, hogy a tyúk...

Dehogy szerencse! Az első napokban persze hogy nem tojik a borító alatt. Az ötödik nap, hogy kiereszti Bözsi, egyszercsak ijedten csapja össze a kezét: kotlós a tyúk!

Fut a tyúkkal Körösiékhez.

- Kell-e kotlós?

- Már hogy kellene? Ki ültet karácsony előtt tyúkot?

Senki, senki a faluban.

Még csak meg se lehet enni.

Végre is Dávidné veszi meg könyörületből harmadfél koronán.

Az a kis pénz az meg a maradék hetven fillér meg se melegedett az erszényben: egy kis bab, egy kis káposzta, egy tok gyújtó, félfont só, fél pohár paprika... Olykor egy-egy tojást is kell venni. Aztán egy dézsa mész. Már a szobát nem hagyja meszeletlenül az asszony.

- Miből élünk a télen?

Dehát csak dolgoznak, rendezkednek.

A szalmazsákot is megtömték. A két ablakot is falbatették. Ajtót a vett egy szál deszkából maga Bodó szögezett össze. Bizony csak fakilincses, mint az oláhoké, s még csak gyalu se simította meg a deszkát.

Mégishát meg lehetnének most már a télen csak... csak... csak: miből élünk?

Próbálta már Bodó, hogy kölcsön kér egy zsákra való pityókát. Körösiéknél próbálta. Fanyal képpel hallgatták.

- Tudod, hogy minket is megrabolt a muszka. Ami kevés maradt is, nem érzük meg vele a tavaszt.

Bodó igen elkeseredett ellenök. Mióta elszegényedtek, még a kutyák is csak úgy hátrafele vakkantanak egyet-kettőt reá.

Bözsi is könnyezve fordult haza tőlük aznap. Egy főzet babot kért kölcsön: nem adtak.

- Soha többé át nem lépem a küszöbüket! - mondta Bodó.

S inkább a fejszéje fokával törte meg a sót, hogysem átkérje tőlük a mozsarat.

Soha többé!...

Szinte jólesett látnia, mikor egy reggel a Körösiék Tercsikéje, iskolába menet, szégyenlősen leszegezte a fejét, ahogy mellette elhaladt, s félénken susogta:

- Dicsérjük Jézust.

Lám az ártatlan gyermek is restek, hogy a szülőiben nincs emberség.

Dehát mindenki megváltozott a faluban.

A pénz nem egy helyen fazékkal áll a rejtekben. De mindenki szegénységet színlel, nehogy rákapjanak az inségesek.

S Bodó éjjel nappal tünődött-töprengett: kitől kérhetne mégis pityókát, vagy csak kukoricalisztet is? Az ő házuk rideg ház volt, míg az anyja élt, - nem nyitogatták az ajtójukat még az atyafiak se. Ők se jártak senkihez. Kölcsönbe nem kért tőlük soha senki egy szitát se.

Mármost hogy kérjen ő és kitől?

Szinte belebutult a gondolkodásba.

Karácson hetében már alig hogy egy-egy maroknyi krumplit birt összeszedni az asszony délre. Kenyér, szalonna elfogyott. Liszt már egy tányér galuskára való sincs. Csak az a kis pityóka sóval, hagymával.

Mi az az egy-két falat két sovány éhesnek?

Szomorúak voltak mind a ketten. A ház, ha csendes volt is, mint a kápolna, de olyan bús is, mint a temetői kápolna.

Már nincs más hátra, - gyötrődött Bodó, - kimegyek az erdőre: keresek egy kis vadkörtét, vadalmát. Kőkényt is találok tán az útfélen. Mogyorót is az Árnyékoson. Aztán majd csak ráncpillant az a jószágos nagy Isten. No kimegyek, holnap kimegyek.

Azonban a holnapból másnap megint holnap lett. Essős napok voltak azok. A tetőre kukorica-górét kellett hordaniok, mert bizony a víz helyenkint még mindig becsepegett.

Az ágyat hol az egyik sarokba kellett helyezniök, hol a másikba. A padlást vastagabban kellett megtapasztaniok.

Ménkü azt az ágyat! Ménkü azt az asztalt! Ménkü leginkább azt a nagytükröt! - boszankodott délben Bodó, hogy megintcsak egy-két kanálnyi hagymás krumplit tálalt az asszony ebédnek.

Nem az asszonynak mondta, de ahogy elütögetett az öklével a füle mellett az ágy felé, az asztal felé, nagytükröt felé, Bözsi megértette. Tán többre is értette, mint igazában értette volna, mert neki is elszögletesedett az arca, szembefordult az uráéval és a tajtékpipára mutatott:

- Még te beszélsz?...

Bodó elzöldült.

- A pipát sajnálod-e túlem?

Fogta a pipát és úgy vágta a földhöz...

A tajtékpipának azonban az a természete, hogy nem törik, csak kövön. A szoba földes volt: a pipa ugrott, de nem törött össze.

Bözsi rémülten nézett az urára, s kihátrált a szobából. Leült a tűzhely mellé és sűrűn nyomogatta a köténye sarkát a szemére.

Bodó haragosan billent ki a házból. Mint az apja szokott, mikor nagy volt otthon a dörgés. Beballagott a falu közepéig. Ott aztán meglassudott, s lement a patakra: tűzrevalót szedett órákig.

Mikor visszatért, az asszony még mindig pinnyogott.

Nem vigasztalta.

Ez volt az első összeveszésük. És aznap nem is szóltak egymáshoz.

Csak este fordult az urához az asszony s könyörgött könnyes szemmel:

- Bocsásson meg... Soha többé...

Karácson előtt való szerdán, hajnalban nagy disznóvisítás hallik a szomszédból, Körösiéktől.

Bodó szívét mintha két tör hasítaná át.

Egyik tör:

- Őlik odaát a hizót: nem engem hittak segítőnek.

Másik tör:

- Mink is így ölhetnénk a hizónkat, ha megvolna. Holnapután karácson ünnepe.

Az asszony is megmozdul, mintha csak ő is hallotta volna a disznósivást. De a házban sötét van még. Tovább hevernek mozdulatlanul.

- Most eresztik a vért, - borong Bodó, - most hordják elő a szalmát a szárazából. Most gyújtják meg. Már pörkölik... Vajjon kit hittak segítőnek? Az is lehet, hogy senkit se hittak. Persze, hogy nem hittak senkit se: azt akarják, hogy nekik maradjon minden az utolsó falatig.

Virrad végre.

Az asszony ismét mozdul. Néz az ablakra.

Fölkel.

Minek kel föl szegény?

Nincs mit főznie.

Van-e ennél nehezebb, szomorubb mondás a konyha négy fala között:

Nincs mit főznie!

Hát mért kel föl?

Az ágy alatt motoz. Mosni akar a jó lélek. Karácsonra, hogy legyen tisztájok.

Dehát elfogyott a szappan is. Hogy mos szegény? Csak úgy sulyokkal a patak fagyos vizében? Vagy tán a ruhára hulló meleg könnyeiben?

Néz Bodó is az ablakra. Már sötéttel is hallott valami halk suhotolást. Vélte, hogy megnyomódott fektében a füle, az zúg. Most azonban már látja, hogy fehérlik az ablak: hó esik.

Fölkel.

Mindegy: kimegy az erdőbe.

Azonban mikorra felöltözik, mást gondol:

- Elmegyek Dávidhoz. A zsidó azért zsidó, hogy hitelezzen. A jó Isten a zsidót nyilvánvalóképp arra osztotta be minden faluban, hogy legyen, aki hitelezzen. Dávid is, lám az egész falunak hitelez, még tán a papnak is. Mért ne hitelezne énnekem? Persze hogy hitelez. A multkor is hitelezett, mikor kopertát és billogot adott. Micsoda számár vagyok én, hogy eddig nem jutott eszembe! Veszek tőle lisztet. Veszek én szalonnát is! Még babot is! Kávét, cukrot is az asszonynak. Hadd örüljön szegény. Éshát mért nem örüljek én is.

- Mákot is veszek, mert iszen karácsont mákos csikkal várja az igaz keresztény. No veszek teát is egy garason, teát is. Szent karácson estéjén teát iszunk, meleg teát. Rumot is veszek beléje két hitel-garason.

S a levegőbe szimantott, mintha már is érezné a tea illatos páráját.

Földerült arccal nyúl a zsebébe a pipájáért. Fogja a széket, állítja a búboshoz. Egy marok krumplilevelet tett fel oda este, hogy reggelre megszáradjon.

Inséges pipának krumplilevél a dohányja. Nodehát lesz még ma igazi dohány is!

Szinte vidáman pöffent reá.

Az asszony kérdőn nézi.

- Megyek Dávidhoz, - mondja derülten Bodó.

Mintha csak azt mondaná:

- Fordulok egyet a mennyországban.

Az asszony szeme megélenkül.

- Szappant hozz, - szappanolja a kezével és lisztet.

- Mindent lelkem, mindent. Még kávé is neked, meg cukrot.

Mikorra kibillen, már tocsog a hó: havas eső esik.

No rút idő!

Elfordítja a fejét, hogy Kőrösiék előtt billeg el, s elkomolyodik. Mozsár cseng ott.

- Most török a borsot.

Megint két tör szuramlík át a szivén.

Az egyik tör:

- Ezeknek csakúgy megvan mindenük, mint muszka-járás előtt vót.

A másik tör:

- Mondta Kőrösi is: adj el mindent, rakd a takarédba a pénzed.

S hosszan fájt volna az a két tör, ha valami kellemetlen hidegség nem érinti a talpát.

A kellemetlen hidegséget azonnal megértette, hogy víz hatolt a csizmájába. Holt kozákról lehúzott jó csizma volt az. Annak is vége.

Billeg tovább Dávidhoz.

- Jóreggel adjon az Isten, Dávid. Vájlék egészségére az éjszakai nyugalom.

Dávid kereskedelme már megint fiókokban van rendezve, vadonatúj sárga fiókokba. A petróleum-szaggal elegyes bolti fűszerillatot terpetinszag nyomja még most el, a sárgafesték szaga. A bolt gerendájáról kurtaszáru cseréppipák, faggyúgyertyák, kis csutorák, meszelők és füge koszorúk lógnak. A boltba nyíló szobából éppen a kávé hozza Dávidné fehér porcelán findsában, kalács melléklettel.

- Jó reggelt, - mormolja üzletiesen Dávid.

S csak éppen hogy odapillant.

Két kislány álldogál a boltban, vastag pamutkendőben összehúzott nyakú két kisleány. - Nyilasék és Bahuék kislánya. Azoknak méri félszemmel a sót, ujjnyi kis csuklyában, vélhetőleg két fillér árut. Másik szeme a kávé csészén andalog.

- No cudar idő, - nyájaskodik tovább Bodó, - ámbátor a hegyekben csak tiszta hó ez.

Dávid a másik leánykára néz:

- Hát neked?

- Én csak eljöttem, - feleli szégyenlősen a Bahu-leányka.

S vágyón kandít a felső polcon álló befőttesüvegre, amelyben árpacukor-pálcikáknak piros és fehér színei tetszelegnek a légszeplőkön át.

Dávid oly komolyan ül a kávéjához, mintha valami vallási szent cselekményhez ülne.

- Hát magának mivel szolgálhatok? - kérdi annélkül, hogy ránézne Bodóra.

Unalommal kérdi, és máris meríti a kanalát a kávéba. Mert bizony tudja ő már, hogy Bodó miért jött, mit fog mondani és mit fog felelni reá. Ha Bodó nem köszönt volna olyan nyomatékosan, ha nem szólt volna az időjárásról semmit, Dávid akkor állva maradt volna a pult mellett.

- Hát, - kezdte a tarkóját vakarva Bodó, - kellene énnekem sok minden Dávid. Mert hát tudja... iszen tudja azt maga Dávid...

Dávid két pofára csamcsogja a kávéját, és a csészéjébe méléz.

Bodó tovább-nyögdecse:

- Nincs most munka. Dehát majd lesz, ha kinyilik az idő. Vagy hogy már az ünnepek után is...

Dávid szemöldöke felmozdul:

- Mibe fog kend?

- Hát majd csak: mindig a házammal vesződtem. Majd karácson után... Nem tudom még... Iszen a háború is csak elvégződik...

Megrestelkedik, hogy úgy kuszálja a szót: egyenesre vonódik a dereka.

- Hát Dávid, nyakunkon a karácson. Holnapután, iszen tudja. Kéne valami egy és más. Van-e böcsület?

Dávid leteszi a kanalat, és a csészéből hörpöl. A szeme behunyódik, mint az ivó kappané. Szemöldöke a homloka közepén.

- Böcsület? Böcsület? - mondja vállintva. - Terem a böcsület? Magzik a böcsület? Még csak nem is tojik a böcsület. Tudja azt kend, hogy tizenkét fillér egy rongyos tyúktojás.

Bodó elszomorodik.

- Nem tudom. Hát nincs böcsület? A tavaszig sincs böcsület? A kormány...

Dávid vonja a szemöldökét, hunyja a szemét, vonja a vállát:

- Melyik kormány? Tavaszra melyik kormány lesz itt? Magyar kormány? Lehet itt muszka-kormány is.

Bodó ellankad, mint a gyökerén rágott kender.

- Mások is vannak a faluba, hogy nincsen pénzők.

- Vannak.

- Nohát.

- Vannak. De hoznak búzát, hoznak babot, egy-két cső kukoricát, diót. Hoznak tojást, hozzon valamit kend is.

Már akkor három vevő is várta, hogy Dávid lenyeli az utolsó kortyát: a harangozóné és egy oláh: nyomban utánok meg Körösiéknek a Tercsikéje a nagy karikosárral.

Bodó elvörösödött arccal tekintett rájuk. Különösen a kislányra.

- Dicsérjük Jézust, - susogott a leányka.

- Mindörökké ámen, - felelte hivatalosan Dávid.

A köszöntések közt mindig erre felelt lehangosabban.

S kérdőn nézett az oláhra:

- Cse poftic.

Bodó a szemére vont a gyűrött bakasapkát, és kibillegett a boltból.

Az asszony elővette a megüresedett lisztes zsákot. Tálba rázta ami liszt a zsák oldalára és fenekére ragadt. Egy-két szem pityókát is találtak nagy sok áskálásra. Megfőzte, megkeverte a liszttel. Se tojás, se zsiradék a háznál, csak épp hogy egy kis vöröshagymát apríthatott belé.

Bodó fát szedegetett a garádban, azaz a garád helyén, merthiszen az egész garádot eltüzelték már a nyers fa alá.

A szomszédból pörkölés-szagot hordott szét a szellő, s vidám hangok verődtek által. Különösen Körösinének a rendelkezései, a nagy jövés-menés, famozsár duhogása, vágókés kopogása. A kéményükből sűrű füst bódorgott széjjel. Leginkább lefelé, ahogy a szemetelő esső nyomta.

Bodó nem szólt a feleségének a szomszédban történő munkáról, de az asszony bizonyára megügyítette a nagy füstöt. Azt is láthatta, hogyan viszik a kis teknőt a patakra: a disznó belső részeit szoktak abba vinni.

Ő se szólt az urának.

Mind a kettőjük lelkében egyetlen gondolat hánytorgott: Körösiéknél disznós ebéd van.

Már a delet harangozzák.

Bodó leveszi a sapkáját.

Bodóné is keresztet vet.

A pityóka már megfőtt, de azért késedelmezve önti le róla a vizet, rakja a tűzhely szélére, s hántogatja a héját szomorún.

Mind a ketten Körösiékre gondolnak.

Harmadéve ők is küldtek át Körösiéknek kolbászt, hurkát, fehér pecsenyét. Azok is küldtek a magukéból.

Dehát a muszka-járás óta megrokkant a barátság. Az egyfőzet bab meg teljesen ledöntötte. Bodó még a fejét is elfordította, ha Körösi is kilépett.

- Ha csak akkora szalonnám volna, mint az ujjam, - gondolja Bözsi.

S a délután gyászos hallgatásban telt el. Bodó gallyat tördelt a patak mentén, s a tűzhely mellé rakta, hogy száradjon. Az asszony madzagra akgatta odabent a megmosott fehérneműt. Bodó egyszem diót vett ki a zsebéből. A patakban, találta. Odaadta Bözsinek.

- Találtam. Csak ezt az egy szemet.

Bözsi késhegygyel kétfelé repesztette a diót. Szép egészséges belül diót. Felét az urának nyújtotta.

- Csak edd meg, - mondta Bodó.

Többet nem beszéltek aznap.

Az esső elszűnt.

Három után már homályzott az est. A falu felől valamelyik házból betlehemesek éneke hangzott:

- Cso-ordapászto-o-rok...

Az asszony telerakta a búbost tördelt galylyal, s begyújtott. Később ha parazsa lesz a tűznek, félre fogja kotorni a parazsat, és közibe teszi a pityókával gyúrt pogácsát. Kenyér nincs a házban.

Bodó szomorun gunnyasztott a patkán, és szivogatta a krumplilevelet.

- Ha volna emberség Körösiékben...

Az asszony is erre gondolt.

Nem beszéltek róla, de mind a kettő úgy vélekedett, hogy ha meg is különböztek, veszekedéssé nem mérgezt az ügy. Körösiékben bizonyára lesz annyi emberség...

- Felényi a disznójuk most, - gondolta Bodó, - de azért csakannyit küldenek, mint tavaly.

- Csak tesznek tán melléje egy szelet szalonnát is, - gondolta Bözsi, - tudhatják, hogy nincs zsiradék.

- A hurkánál és kolbásznál nincs jobb eledel, - vélekedik Bodó, - és a fehérpecsenye a legjobb pecsenye.

S hogyan hogyan se, a királyról képzelődik, hogy ott ül az öreg király koronásan az asztalánál, s nagy szelet fehérpecsenye illatozik előtte a tálon.

- Ma csak a hurkát sütöm meg, - tünődik Bözsi, - annak is csak a felét. Másik felét holnap. A kolbász és a fehérpecsenye a két ünnepre marad.

Azonban az est egyre feketébb.

Bözsi meggyújtja a mécsest.

Gondolkodó, szomorú.

Bodó kifelé figyel: nyilik-e a pitarajtó.

És szintén szomorú.

És ahogy múlik az idő, egyre szomorubbak.

Mikor a hetet harangozzák, Bodó keresztet vet, s utána Bözsi is keresztet vet.

Aztán az asszony kimegy a konyhába és félrekotorja a parazsat.

Később feküdtek le, mint ahogy szoktak. No olyan szomorún, mintha temettek volna aznap.

Bizonyára hurkáról és kolbásról álmodtak mind a ketten, nyers hurkáról, sült hurkáról, kis szál kolbásról, és foghagyma-illatos fehérpecsenyékről.

Mind a ketten köhögtek estefelé.

Bodó éjjel is felébredt és köhögött. Fölült az ágyában s vélte, hogy kiszakad a lelke is a nagy köhögésben. Végre megint ledőlhetett, s megintcsak hurkák és kolbászok lengedeztek előtte.

Erőtlenül kelt fel reggel és nem tudta mibe fogjon? Próbálkozhatna-e vajjon valakinél még, hogy adna egy kis lisztet? vagy pénzt?

Már Samunál is járt azokban a napokban.

Samu is barátságatlanul fogadta:

- Igaz, hogy szoktam hitelezni, de csak bort vagy pálinkát. Pénzt nem. Vagyok én bankár?

Micsoda karácsonjuk lesz?

Bodó elméjében nem találkozott reá felelet.

- Kimegyek az erdőre, - gondolta végre. Tüzelőfánk sincs az ünnepekre: hozok egy háti száraz gallyat. Vadgyümölcsöt is hozok. Egy hosszú száraz ágat meg el is húzhatok.

S a kocsijára, lovára gondolt. Míg az meg volt, egyhónapra való gallyat is hozhatott egy fordulóval.

Ahogy így lógatja a fejét, Bözsi fogja az üres lisztes zsákot és nyújtja. S mutogat napkelet felé, a volt földjük felé, s mutogat gyömöszölést a zsákba:

- Eredj ki a földre: ott keress pityókat.

Bodó elképedt. Olyanná nyílt a szeme, mint aki előtt vadon éjfél kisértete áll meg. Hát nem tudja az asszony, hogy eladták a földjüket? Hiszen siratta is.

Az asszony is elmered, hogy látja az ura elkövesültségét. Néznek egymásra, mint két, egymásra-csodálkozó bagoly.

Végre az asszony mozdul meg. Kérdi a kezével:

- Mi lelt?

- Elfeleddet? - rebegi Bodó, - hogy eladtuk a földet?

Sok beszéd, sok kézmozgatás után kivilágosodik, hogy az asszony nem örökeladásnak értette az ügyet. Csak elzálogosításnak értette. Az írásokról azt gondolta, hogy adóslevelek. A földet oly nagy értéknek ismerte, hogy az eladást azért a csekély pénzért éppenséggel nem gondolhatta örökre szólónak.

No az asszony lelkében összezavarodott a zenit és a nadir. Avagy magyar szóval: a világ padlása és pincéje. A halántékát két tenyerébe szorítva síttá az eladást keserves *ihk-ihk* hangokban.

Leült, leborult a földre, úgy nyítt, csukladozott, kókadozott.

Aztán megint felugrott és zokogó dühvel rontott az urának. A gégejéből ismeretlen hangok szakadtak elő. És egyszer csak mintha a torkán csont akadott volna meg: az arca vonaglott, rángatódzott. A szája elnyílt, s a nyelve remegett benne. Látszott, hogy valami kitörni készül a lelkéből. S egyszer csak ki is tör valami soha nem hallott éktelen hang, valami állati torokhangú üvöltés:

- *T e e e bbb a a l l o m m!*...

Bodóban még a velő is megfagyott.

A sárkány megszólalt! A néma angyal ime egyszerre lángtorkú szörnyeteg!...

Elnyílt szemmel várta, bőre hideg borzadásával várta, hogy most már neki is ront az asszony a tiz körmével. Vagy tüzes vassal. Vagy legalább is forróvizes fazékkal.

Még csak nem is védekezett volna.

Őneki magának is irtózat volt rá gondolnia, hogy eladta a földet, az élethosszig való kenyéréért. Mintha az életét adta volna el. Mintha a mennyei üdvösségéből adta volna el a földi életre osztott porciót. Igaz, hogy mások is eladták. Eladták, merthiszen a muszka ugyis elvette volna. De másoknak legalább megvan a pénzök: vehetnek földet újra valahol. Ha kisebbet is, ha drágábban is, de újra lehet földjük, kenyérük, életük.

Érezte, amit az asszony érez. Kétszeres keservvel érezte a szerencsétlenségüket. De ez mégis sok! Hogy az asszony Isten csudájaképpen megszólal. Megszólal, mint a tót ökör a tót irtózatára, szent karácson éjféli percében. Megszólal s az első szava:

Te barom!

Kifordult a házból. Kifordult, mintha érező halott fordulna ki a koporsójából.

S ment, billegett.

Semmi vigasztalás, semmi élet többé az életben!

Az asszony soha nem fogja ezt megbocsátani. S ő maga is érezte, hogy magamagának se bocsátja meg. A világon mindenre van vigasztalás, megnyugvás, feledés, csak a földvesztésre nincsen.

Az eszébe se jutott, amit Dávid a házról említett, hogy az is eladható. Az a ház, amelyben született és élt az apja is, öregapja is. Olyan képtelenségnek hangzott, mintha valaki a csigának mondja:

- Eladó-e a házad?

A reggeli köd akkor szakadozott fel az olvadásra ereszkedő vékony hóról. Gally-füstök nyers illata sülyedt bele itt-ott a nyirkos hideg levegőbe.

Valaki köszönt:

- Szerencsés jóreggelt.

Bodó nem látta, nem hallotta.

Ballagott-billegett nagy bús-borulatossal lélekkel a nagy muszka-bagariában. Kifelé a faluból.

A falu végén egy gazdával találkozott, aki létrát vitt a vállán.

- Aggyisten, - mondta a gazda, s megállott, - te vagy-e Bodó? Alig ismerlek reád, úgy megvénültél.

- Hát bizony, - felelte ködös szemmel Bodó.

S tovább ballagott-billegett.

Csak akkor eszmélt jobban, mikor a csizmájában megint hideg víz jelentkezett.

- Hol vagyok? Hova megyek?

Az erdő szélén állt.

A fák sokasága kopáran meredezett az égnek, s valamennyi fénylett a verejtéktől. Az erdő belsejében telegráf gépként kopogott a harkály.

Bodó visszanézett.

- Megvénültem, - morogta. - Ki is mondta, hogy megvénültem?

Nem jutott eszébe, kivel beszélt.

Aztán arra fordult a gondolata, hogy miért is jött az erdőbe?

Hát miért is?

Bizonyosan vadalmáért, vadkörtéért, - ha találna.

De hogyan nem hozott se zsákot, se kosarat?

Vagy igazis: iszen fáért jött, azért van kötél a vállán. De előbb gyümölcsöt szed, két napra valót, vadalmát, vadkörtét, kökényt, mogyorót, ha talál... Mert bizony aligha talál annyit, amennyit az orosz erdőkben: pásztorok, medvék, sündisznók, mókusok errefelé eltakarítják. Mégis maradt tán valami a fákon: összeszedi. Estig is keresi, összeszedi.

Bement az erdőbe.

Még gyermekkorából emlékezett vagy három fára: két körtefára egy vadalmafára. A vadalmafán egyszer fészket is talált: apró kékes tojások voltak benne, városi gyermekcukorkákhoz hasonlatosak.

Ment.

Útközben egy botot talált. Somfabot volt, bunkósvégű, paraszti.

Megállt és nézte.

Az volt a szándéka, hogy fölveszi: kotrónak jó lesz. De csak állt és nézett rá, s mikorra lehajolt volna, elfelejtette, hogy miért áll ott?

Ment tovább, a bot nélkül.

Ment tovább.

Megtalálta az első körtefát. Kotort alatta a havas harasztban. Galylyat tört, azzal kotort. Egy-két rothadt szemet talált csupán. Fenn a fán semmi, - tél-túl egy összefontyorodott levélke, hernyó-bölcső.

Ment tovább. Kábultan, ködös elmével, mint aki hideglelés álomból ébred.

Megkereste a másik körtefát. Az alatt is elfeketült vastag haraszt. Valami csördült, ahogy kotort: konzerv-bádog.

Többet is talált olyat. Ott tehát katonák jártak: magyarok vagy muszkák.

Egy háti-zacskót is talált, muszka-tornisztert.

Fölvette.

Megnézte, mi van benne?

De nem érdeklődéssel, csak mintha unalmas álomban cselekedne.

Mi van benne?

Ökölnyi kenyérdarab, de kékre penészedett. Vagy öt rothadt alma. Egy szennyes ing, az is csupa penész. Egy fekete flóta három darabban, meg is törötte. Elázott, tinta-piszkos levelek, s köztük egy fénykép. Nőt és három gyermeket ábrázolna a fénykép, de csak a lábuk látszik. S egy gyertyavég.

Kifordította mindezt a földre, s csak a tornisztert vizsgálta.

Bizony az oldala megmállott, de a szijja jó, - az egyik fele használható. Ha talál valamelyes gyümölcsöt, belekötheti.

Bizony nem talált ott se, egy szemet se.

A harmadik fa messzebb volt onnan, jó egy órajárás. Arrafelé lépten-nyomon látott konzervszelencét, patronokat. Egy helyen elgörbült puszkacső hevert a gyér hóban, máshelyen puska-agy. Aztán derékon tört fákra talált. A fák közt néhol olyan halommal hevert a tört gally, hogy kerülnie kellett.

Látszott, hogy harcoltak arrafelé. Látszott, hogy a fákat ágyúgolyók törték derékon.

Kereste is, hol lehetett az ütközet? Hátha halottat talál, s a halott zsebében pénzt?

Még ez is olyan beteg álomban dermedező gondolat volt: semmi elevenítő benne.

Azonban egyszerre megint ép fák közé jutott. Nyoma sincs többé a harcnak. Csak egy helyen talált egy katonai ásót. Jó ásó volt, jobb, mint amit magával hozott Oroszországból, csak nyél kellett belé más.

Fölvette.

Aztán nem talált többé semmit a vadalmafáig.

Már elmúlt dél, mikor odaért. Éhes volt. Föl-fölvett egy csipetnyi havat, azzal enyhítette éhét, szomját.

A fán nem volt semmi. Alatta se. Csak rothadt falevél, s gally-törmelék. Megkotorászta ásóval a fa körületét. Hó is hevert ott: hányogatta ide-oda az ásóval.

Keresett.

No nincs. Egy szemelő-szemet se talál. Csak egy nagy lyuk, amit találatnak lehetne mondani, ha ugyan lyukat keresett volna, - mintha borz-lyuk volna. S nem is rég kapart lyuk: a föld porhanyó a körületén.

A lyuk azonban láthatóképpen lakatlan már, merthiszen hó takarta.

Bodóra valami nagy bú ereszkedett. Mármost ha hazamegy is, otthon se talál egy falat ételt se, csak a bösz-keserves asszonyt találja:

- *Ihk-ik-ik!*

Hogy kifordult a valóságából az az asszony! Hogy elrútult, mikor dühtől karikázó szemmel ökröndötte:

- *Te ballom!*

Megszólalt. Mássá változott.

Ilyen asszonynyal élje át az élet nagy továbbját?

Mármost így lesz ez a télen mindennap:

- *Ihk-ik-ik! Te ballom!*

Vagy még többet is mond?

Persze, hogy többet mond! Mond, most már mindent: Csakúgy dől belőle a méregikrándék: szitok, átok, minden féle nehéz szavaknak pokoli áradata. Mint valamikor az édesanyjából.

- Bodóné szájától ments meg Uram minket!

Ezért kínlódott hát annyit! Ezért verette magát a muszkával, s vergődött, mint az üzött vad. Imádkozott, hogy csak mégegyszer haza segítse az Isten? Jobb volt volna felakasztania magát mingyárt az első napon.

Felnézett a fára. Egy vastag ág épp a feje fölött. Szinte kínálkozott:

- Kösd fel magad Bodó: s vége minden bajnak!

Bodó helyeselte a tanácsot.

Mégis - hogy ne rothadjon a föld színén, mint a döglött kutya, arra gondolt, hogy gödröt ás előbb az ág alá.

A föld puha volt. Egyrészt a fa tövébe hányta, hogy ráhághasson, másrészt körül. Jókora vermet ásott, másfél méternyi mélyet. Odaköti magát föléje. Ha majd a kötél elernyed, elszakad, szépen behull. A hó befujja, harasztot is sodor föléje a szélvihar. Valaki meg ha arra

vetődik, a kozák kaftánról muszkának véli: meglátja a földbe szúrt ásót, beföldeli Krisztus szent nevében.

Ásott.

A borz-lyuk is ásódott persze. Rézsutos volt a lyuk, s könnyebb volt ásnia, hogy a lyuk körületében átázakodott a hólétől.

Ásott.

Egyszer csak valami keménybe koccan az ásó.

Nem kő.

Vasféle.

Micsoda?

Valami ezüstös fényes csillan ki a földből.

Bús elbámulással áll meg:

- Mi lehet?

Melléje nyom az ásóval. Hát mi ötlük ki?

Egy *rapnel*.

Nem örült neki, csak épp rányilt a szeme, hogy állat helyett, ágyuszer furta a lyukat. S mingyárt meg is ismerte, hogy micsoda, noha fenékkal volt fölfelé.

A faluban már nem egy házban látott már effélét. A postán is a szomszédfaluban abban állt a gyertya, mikor Bözsi levelét bevitte. Galiciában őszirózsát látott egy *rapnel*ben ablakon át. Dehát ő már nem gyujt többé gyertyát ebben a földi életben. Őszirózsát se lát nyilani többé, hacsak a mennyei kertekben nem...

Hát szinte érdeklődés nélkül döfte melléje jobbról balról az ásóját, mintha csak alkalmatlan kő volna. S lenyult érte, hogy kivesse a földből. Ugyanhát igen egy, hogy ha majd leesik a fáról, keményre esik-e vagy puhára, csak éppen hogy rájár már a keze a mezei embernek az efféle rendre.

Azonban a *rapnel* igen beszorult vagy mi. Fogja két marokkal, csavar is egyet rajta.

De különös nehéz!

Bús szemmel is némi érdeklődéssel szemléli.

Szép fényes a *rapnel*, s a kupak is rajta. Még meg is szeppen kissé:

- A Ponciusát, ha elsült volna!...

Az ilyen portéka könnyen elsül a nem értő kezében.

Látnivaló, hogy orosz *rapnel*. Orosz betűk vannak rajta, hát orosz *rapnel*. Tán azért nem sült el, hogy igen beszorult a földbe?

Egyszerre, mint mikor napsugár villan elő a felhőkből, Bodó elméjén is villan egy gondolat:

- Vajjon mit ér egy ilyen *rapnel*? Ára lehet az ilyennek jókora. A mi katonaságunk is lő ilyen-
nel. Mit érhet? Husz koronát bizonyára megér, vagy hogy többet is? No többet. Merthiszen
tötélék is van benne, s a tötélék ki tudja milyen drága? Tíz koronát bizonyára megad érte
Dávid. Tíz koronán lehet venni lisztet is, pityókat is. Paszulyt is egy szakajtóval. Dohányt is
egy paklit. Szalonnát is egydarabkát. Nosza elbucsuzik Bodó a haláltól. Kilép a gödörből.

Nagyovatosan fogja két tenyerébe a rapnelt: bocsátja a földhányásra. S elővonja a hátizsákot a ráhányt föld alól. Szétbontja, szétteríti: belegöngyöli, belekötli a rapnelt ovatosan.

S megvidult lélekkel billeg haza.

- El ne csuszsunk! - inti magát a lejtőn.

- Ágba ne ütődjön a pokol-portéka, - inti magát, ahol alacsonyok az ágak.

Vajjon mit ad érte Dávid?

Husz koronát, legkevesebb husz koronát. Gyermekek is láthatják, hogy az ilyen szer nem olcsó. Tíz koronán liszt, ötön pityóka, ötön szalonna, öt marad is még a ládában, azazhogy az ág alatt, a szoba sarkában a lyukban, - mivelhogy nincsen láda.

Sietett haza.

Az asszony a kertben áskált. Nagykendő volt rajta. Bizonyára burgonyát keresett. Ásott. S félszemmel kifelé vigyázott.

Már messziről látta, hogy valamit hoz az ura.

Mit hoz?

Kenyeret? Szalonnát is talán? Valami nehezet. De mért jön az út közepén a sárban? A házak mellett nincs sár.

Még könnyes volt a szeme. Feküdt is sokáig a rettenetes közlés után. De aztán arra gondolt, hogy az ura nem cselekedhetett másképpen. Olyan okos ember, mint az ő ura, hét faluban sincsen. Talán a muszkák kényszerítették reá, hogy eladja a földet? Nem lehetett az másképpen, csak nagy kénytelenség okán.

Akkor meg azon sírt, hogy az ura nem fogja megbocsátani a maga-viseletét.

Dehát jön az ember. S hoz is valamit. Valami jót. Sebzett szívvel is jót hoz a házba.

Az asszony megtörli a szemét, és ölelésre készen várja a küszöbön. Meg fogja ölelni úgy ahogy még soha! S új könny tolul a szemébe, bűnbánatos, alázatos könny, aminő csak a bibliai tékozló fiú szemében csilloghatott. Bodó azonban nem tekint föl az útról: minden lépésére vigyáz. Nagy borulat az arcán, mint aki gyásza jelentésével igyekszik a plébánoshoz.

Az asszony eléje szökken és ölelésre tárja a karját.

- Há-á-á...

Bodó azonban vad tekintettel hőköl meg és hátrál. Szinte ijedten tartja maga elé a botját, mintha kísértetnek az ölelését hárítaná el magától.

Az asszony szeméből ismét könny buggyan elő. Esdően, bocsánat-kérően tárja ismét a karját.

Bodó azonban igen komoly.

- Be! - mondja maga előtt tolva. - Erigy be!

Sompolyog az asszony alázatos engedelmesen, mint az almát lopott gyerek, mikor a tanítója mondja neki:

- Gyere csak be: számolunk.

Bodó azonban nem számol csak billeg az asztalhoz: ovatosan bocsátja reá a terhét. S bontja, mintha törékeny tojás volna.

Az asszony elbámul: sohse látott efféle portékát. Csak annyit sejt felőle, hogy ezüsthéle valami, s ha ezüst, hát nagy érték.

Dehát miért nem szabad hozzányulnia?

Bodó komoran néz az asszonyra.

- Szólj hát, beszélj hát, ha Isten megódtá a nyelvedet!

Az asszony szeme megint könnyekkel telik meg. Kérlelőn ölekeznek az ura nyakába. S hogy az ura hideg kőbálványként áll, letérdel, úgy könyörög kézzel és szemmel, némán.

Bodó lenyult érte és fölemelte. A szívére szorította:

- Megbocsátok. De ne lássam többet a nyelved!

- Hááá, - lehelte boldogan az asszony.

- Vagy hát azt se bánom, ha Isten úgy akarja: szólhatsz, csak ne az epéddel.

- Hááá...

- Nem tudsz szólni?

- Hááá...

- Nohát úgy is jó. Még jobb is, mintha szólnál. Hát most mán ne búsulj: lesz kenyérünk, pénzünk addig is, míg a jó Isten ide nem juttatja a kormány segítségét.

S elmagyarázza, hogy a földben találta a rapnelt, és hogy mire való az.

Az asszony nem tudja, mi az ágyu, mi a rapnel, de mikor Bodó elmondja a golyóról, hogy mikor lecsap, *puff*, megérti, hogy veszedelmes valamit hozott az ura.

No meg is ijed. Hátrál a szobából. S meredező szemmel veti magára a keresztet.

Bodó éhes. Reménytelenül tekint szét a konyhán. Az asszony megint könnyekre fakad. Egy-két szem pityókát talált csak: egy kistréce se lakna jól vele.

No semmi: mingyárt fordul pénz a rapnelért. Legkevesebb, negyven korona amit adnia kell Dávidnak. Ötvenre fogja tartani, harmincat fog igérni a zsidó. Negyvenben megegyeznek.

Fogja Bodó az asszonynak a pamutkendőjét és méginkább megtörölgeti a rapnelt. Csuda nézni, hogy micsoda szépen ragyogó hibátlan portéka! Csak az alja kormos kissé. De lám lemegy a korom is, ragyogóra lehet tisztítani.

Leheli, dörzsöli.

No most már tiszta, mint az ujveretű ötkoronás. Csak egy zabszemnyi kis karcolás van rajta, alól, ahol az ásó beleütődött.

Billeg a zsidóhoz.

- No Dávid, hát hoztam valamit!

Dávid épp a tanító fiucskájának méri a mazsolát. Félszemmel azonban már a Bodó göngyölegét vizslantja.

- Hol vette ezt kend?

- Sehol se vettem. Muszka-országból hoztam. Belelütte a muszka a hasamba. No, mit ad érte?

Dávid érdeklődéssel markol a srapnelre, emeli, de mingyárt meg is rándul, mintha tüzes vasat érintett volna.

- A teremtésit! Hiszen ez töltött! Vigyázzon, le ne guruljon!
- Persze, hogy töltött. Annyi hibája sincs ennek, mint a ma tojott tojásnak.

Dávid vállat von, de a szeme egyre a srápnelt pillogja.

- Minek ez nekem? Ki keres az én boltomban srápnelt?
- Tudja azt, hol adhatja el. Mit ér?

Dávid von a vállán, von a szemöldökén, lebbent a tenyerével:

- Mit ér? Mit érhet?
- Mit ér?
- Husz fillért legfeljebb.

Bodó elképed, mint a szoptatószanya, akinek kicserélték a gyermekét.

- Husz fillért? - nyögi mély megbotránkozással, - maga mondja, hogy husz fillért? Láttam én egy városban, a zárlóba egy rosszat, husz korona vót ráírva. Pedig üres vót, fakó vót, a reze is csórba.

Dávid a fejét rezgeti, de a szeme a srápnelen áll.

- Hát jó: félkoronát adok érte. Vigyázzon!
- Félkoronát?
- Nekem nem ér többet, ne fogdossa hát! Még legurul!
- Nem ér többet? Most látom, miben hamis ember maga Dávid. Fél koronát ad ilyen ritka portékáért? Hogy nem fél az Istentől...
- Hát adok egy egész koronát: ne legyen panasza.

Az egyre hangosabb beszédre Dávidné is bekandikál a szobából:

- Mi az?

Bodónak elborul a szeme.

- Többet nem?
- Nem.
- Huszat se?
- Egy korona. Magának. Mondjuk: kettő, hogy ne lármázzon itt. De tegye le! Tegye le az Istenért! Mert kiejti a kezéből.

Dávidné meghököl. Hüledezve néz a srápnelra.

- Töltött?

Bodónak forog a szeme. Mint a szarvát irányzó bikáé:

- Nem ad érte huszat?
- Menjen vele! Bánom már, hogy kettőt is ígértem. Menjen vele Bodó! Csak menjen ki vele!

Bodónak a vér a fejébe tódul. A halántékán ujjnyira dagad az ér. A szeme szinte kifordul az üregéből.

- Huszat...

- Nem kell! Egy fillért se adok érte.

Bodó felkapja a srapnelt, s megvonakodik:

- No kutya álnok zsidó! Elcsaltad a földemet is!... Disznóm, libám miattad pusztult el!...

- Menjen!

- Menjen! - rikoltja az asszony is. - Segítség!

- Pusztulj el hát te is, a kutyateremtésit!

S mikor már azt mondta: *teremtésit*, úgy csapta a srapnelt a bolt közepére, mint ha a világot akarná vele szétrobbantani.

A srapnel nagyot duhant a padlón. Dávid az ajtót törve robog be s át a szobán az udvarra. Onnan is egyre távolabb hallatszik a kiáltozása:

- Segítség, gyilkos!

Az asszony is vele lódul, de hogy a srapnel a padlóra duhant nem robbant el, megáll az ajtóban, s a bibliai Lótné rémületével sápad a srapnelre. Nem robbant el, tehát később. Tigrisként ugrik oda, s felkapja a srapnelt, - mint mikor a futó tej lábosát kapja el a tűzről, - s veti ki az ajtón, Bodó után.

Bodó már künn lejt. A világ-vihar kaosza a fejében.

A kidobott srapnelt csak a tanító fia látja, aki szintén elugrott a vészes pillanatban.

Nem érti a fiucska: mi történt? Csak látja, hogy boltosék nem menekülnek, Bodó is siet. A portékáját kidobták utána.

- Bodó bácsi részeg. - gondolja gyermeki elmével.

Fölveszi a srapnelt s jó lélekkel lódul utána Bodónak.

- Bodó bácsi! Bodó bácsi! Itt a izéje.

Bodó megállt. Nézett maga elé véres szemmel, mint aki csakugyan részeg. Gépiesen fogadta el a srapnelt. S vitte haza a hóna alatt.

Sötétedik már. Csepereg az eső. Micsoda karácsonest!

Az asszony künn lesi az urát. Megörvend, ahogy elöbontakozik a házak közül. A hóna alatt hoz valamit, nem a hátán. Erős szeme azonban már messziről megismeri a srapnel fényesét. Elszomorodva tér vissza, s ül a tűzhely mellé könnyes szemmel.

A tűzhelyen egy nyaláb nedves gallyfa sinlődik, füstöl vastagon. Az asszonyka azért rakott fel olyan sokat, hogy jó tűz várja, amit hoz az ura, akár sütnivaló lesz az, akár főznivaló.

Fel se néz már, hogy az ura belép, csak törli a szemét a kötényében.

Bodó komoran toppan be. Akkor is komor volna, ha a felesége szokás szerint elébe szökkenne. De nincs ott pampuska, ahol vakarcs sincsen.

Bodó komor.

Csak akkor eszmélkedik, mi van a hóna alatt, mikor belépett. Megbámulja egy pillantással, aztán a sarokba veti.

Tudja már, hogy nem olyanféle szer, mint a dinamit.

S mély sóhajtással ül a székre, a felesége mellé.

Hallgatnak.

A láng belekapott a nyers gallyba és méternyi magasan küzd a füsttel. A fa pattog, sziszereg, mintha sirna.

Az asszony azonban megtörli a szemét és fájdalmasan néz Bodóra.

- Haljunk meg, - fakad ki Bodó. - A fene egye meg ezt a rongy életet, éhen vesszünk-e el?

Az asszony szeméből kiömlenek a könnyek.

Bodó tovább kesereg:

- Se kenyérünk, se jószágunk. Nem is lesz többé soha. Ha által is böjtölhetnénk ezt a telet, mire tavaszodnánk? Más ember szánt-vet. Én se nem szántok se nem vetek többé. Fuvarozni se fuvarozhatok. Hát mire várok? Kódusbotra? Te még élhetsz, elszegődhetsz, szógálhatsz. Szegődj el. Én elpusztítom magamat.

Bözsi az ura nyakába omlott. A homlokát simogatta, csókolgatta.

- Ne búsulj, - magyarázta a kezével, - majd jóra fordul még a sorsunk.

Simogatta, csókolgatta.

- Soha, - felelte Bodó. - A mi sorsunk már jóra nem fordulhat többé.

- De.

- Más szolgálja, kutyája legyenek? Énnekem jó bért nem adnak.

- Ne búsulj.

- Kódulni menjek? Fiatal vagyok még: ötven-hatvan évet is élhetek még? Kóduskenyéren tengődjem át? Ha el vette az Isten mindenemet, vegye el az életemet is.

- Akkor én is, - mutatta a melle verésével az asszony, - én is, én is.

Bodó magához ölelte, hosszan, némán, könnyes szemmel.

- Kár pedig érted, - rebegette, - fiatal vagy, szép is vagy. Még így lesorvadtan is szép vagy.

- Veled halok, - veregetett a mellére az asszony.

- Hát jó. Itt ez a srápnél: tegyük a tűzbe. Vessen szét bennünket. Vesse szét a házat is! Haljunk meg mint a katonáink, hőseink.

A tűznek már jókora parazsa volt, lángja is lobogó.

Bodó fölvette a srápnelt.

- Csókoljuk meg egymást, aztán Isten veled világ! Nem, várj: mondjunk el előbb egy miatyánkot.

Letette a srápnelt a tűzhely szélére és letérdelt, keresztet vetett.

Az asszony is letérdelt és keresztet vetett.

Bodó hangosan mondta a miatyánkot, üdvözetet is, hiszekegyet is.

Az asszonynak csak az ajka mozgott. Tudta-e az imádságokat, vagy hogy csak látta a beszélőkön, s azt vélte, hogy az ajka-mozgatás is csakolyanféle külsősége az ájtatosságnak, mint a keresztvetés? Ki láthat be a néma lelkébe? Csak annyi bizonyos, hogy szavak nélkül is van imádság, s tán épp az az igazibb.

- Ammen, - fejezte be Bodó.

S keresztet vetettek.

A parázs már arasznyi volt. A melege szinte perzselte az arcukat, - a halál pokol-lehelete. Dehát csak egy szempillantásnyi idő lesz a halál, mintha egymásután kétszer pillantana a szem: egyik pillantás még élet, másik pillantás már szabadulás a földi kárhozattól.

Bodó fogta a srapnel és a közepére vetette a paráznak. A srapnel félig elsúlyedt benne.

Aztán magához szoritotta a feleségét s így álltak egybefonultan. Várták a halált.

Bodó szemben a tűzzel, a szemét behúnyva.

Az asszony arccal az ura mellén.

A szívök verése elhalkult.

- Miatyánk, - rebegte újra az ember.

S várta, hogy a következő szóra már eldurran a srapnel.

Az asszony kókadt fejjel lapult hozzá, szinte görcsösen szoritotta az ura karját.

Bodó imádkozott:

- Ki vagy a mennyekben...

Várt.

- Szenteltessék meg... a te akaratod... miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is...

Szakadozottan imádkozott, szinte fulladozva.

Egy galylyacska fájdalmasan szisztergett, s utána mintha halk fújásban lehelné ki a lelkét.

- Üdvözlégy Mária.

A halál-várásban tördelte újra az Üdvözlét is:

- Imádd Istent... érettünk... most... most...

A srapnel még mindig nem durran.

Belefog a hiszekegybe is. Rebegi mondatonkint végig.

- És az örök életet...

Várja, hogy erre durrantja rá a srapnel az áment.

A srapnel hallgat.

Bodó belefog a tizparancsolatba. Elmondja az öt parancsolatot is.

Az is elfogy.

A srapnel hallgat.

Bodó elmondja az Urangyalát is. A halottakról való imádságot is.

Bodó gondolkodik: mit tud még? Az arca sápadt, homlokán már verejték fénylik: nem tud több imádságot. A litánia fordul az eszébe:

- Uram irgalmazz nekünk. Krisztus kegyelmezz nekünk...

De nem tud többet csak ezt a két mondatot: *Uram irgalmazz... Krisztus kegyelmezz...*

A srapnel hallgat.

S mintha megállt volna az idő kereke: ezer évnyi hosszúnak rémlik, mióta imádkoznak.

Azaz már nem is imádkoznak: elfogyott minden imádság. Körülöttük gyászos csend s a parázs szomoru melege.

Azonban tárul a pitarajtó, s hideg friss levegő áramlik be.

- Dicsérjük Jézust, - mondja egy vidám gyermekhang.

Bodó felnéz a nyikorgásra, és köszöntésre.

Egy leánykát lát, Körösiék mosolygó szemű Tercsikéjét.

A leánykánál zöld cseréptál van, s a tálon hurka, kolbász, fehérpecsenye, kenyér... Még egy üveg bor is a kezében.

*

Nézi másnap Bodó a srápnelt: hogyan, hogy nem sült el? Hiszen meg is vörösödött már a tűzben.

Nézi, szemléli a konyhaajtóban, mire volna jó?

A tűz megkékítette, de még úgy is szépen ragyog. A kupakja is jó.

Mi van hát benne, hogy nem sült el, aztánhát mégis olyan nehéz?

Csavar a kupakon, s persze balogul. A kupak nehezen enged. De erő van a gyepelhöz szokott karokban.

Csavarja.

A kupak mozdul.

Csavarja.

Lecsavarja.

Hát... Tele van a srápnel fél-imperiálos orosz aranynyal.

V é g e.

A regény vége.

I.

Vilma szép leány. Pénze nincs. Két fiatal ember feleségül kívánja. Az egyik Dróth István. (Ennek nincs pénze.) A másik Kistülködi Nagytülködy Pál. Ennek van pénze, sok.

Vilma mindazonáltal Dróth Istvánhoz szeretne nőül menni. Dróth István irnok a járás-biróságnál. Pörge a bajusza. A Dreischrittet remekül táncolja. És gigerli. Különben is örök hűséget esküdtek egymásnak a józsefvárosi kör majálisán s az ünnepélyes eskü alkalmával örök emlékfoltot nyomott a fű zöldje Dróth úrnak a fehér nadrágjára.

Kistülködy úr szintén fiatal ember, de falusi. Mit ér, ha kastélyban lakik is, mikor olyan lesült képű, mint a parasztok, és olyan izmos, mint a mészároslegények. Táncolni csak csárdást tud. Akkor se kurjogat. A divathoz, színházhoz nem ért, hanem ahelyett a politikáról beszél a papával.

Borzasztó ember!

- Kisasszony, - szólott mingyárt az első találkozáskor, - én elveszem feleségül.

Vilma a szemébe kacagott.

II.

Az esküvő előtt egy órával Vilma behívta a vőlegényét az öltözőszobába.

Térdreborult előtte és összetett kézzel könyörgött neki:

- Tülködy úr, még egyszer és utoljára kérem!

- Gyermekek.

- Boldogtalan leszek!

- Attól ne tartson. Én jó ember vagyok és kegyedet imádom.

- De én nem szeretem önt.

- Majd szeret.

- Lehetetlen!

- Nem lehetetlen. Csak az arcomat kell megszoknia.

A menyasszony felállott. Hátat fordított a vőlegényének, és föltette a koszorut.

A vőlegény cigarettát sodort és hallgatott.

Vilma még egyszer ránézett. A tükörfiókból egy kis hegyes vadásztört vett elő, és a szeme elé villantva, ingerülten, sápadtan szólott:

- Látja ezt?

- Látom.

- Még az esküvő előtt vagyunk. Megesküszöm önnel; de mikor azt mondom: - Szeretlek, hű leszek hozzád, soha el nem hagylak, - ezt a tört fogom meg, és ehhez beszélek.

A tört az övébe dugta és rátakarta kis fehér zsebkendőjét.

Tülködy Pál mosolygott.

III.

Tek. Dróth István úrnak!

Egy óra múlva oltárhoz vezet, akit gyűlölök.

Könyörögtem neki.

Nem engedett.

Aztán megmutattam neki a tört, amelyet adtál édes Pista, és kijelentettem neki, hogy ahhoz a törhöz esküszöm az oltárnál hűséget, s viselem holtomig.

Nem mond le. Feleségül vesz.

Engednem kell édes Pista a szülőim miatt, de mihelyt téged kineveznek birónak, elválok tőle és hozzád megyek asszonynévvvel de érintetlenül, mint a lilium.

Örökké a tied

Vilma.

IV.

Az esküvő megtörtént. A tósztok elhangzottak. Vilma zokogva bucsuzott el az anyjától. Aztán a hintó kigördült a lámpavilágos éjszakába.

Vilma ott ült bágyadtan, némán és fehéren Tülködy mellett. Az ölében még ott feküdt az illatos menyasszonyi csokor.

A lámpák olykor megvilágították a hintó belsejét, ilyenkor az utcán menők megálltak, és utánok néztek.

Talán azt gondolták:

- Boldog fiatal pár! Nászutra mennek. Néhány perc múlva kupéba szállnak. A fiatal férj bizalmasan szól a konduktornak. A jelző-harang háromszor csendül. A masina megindul és megy Velencébe, vagy Bécsbe, vagy valamelyik fürdőbe.

Pedig mikor a kupéba szálltak, mindez nem úgy történt.

A fiatalasszony sápadt, megvetéssel nézett a férjére. Amint a vonat megindult, kidobta a csokrot az ablakon s a tőr markolatára tette a kezét.

Tülködy még mindig mosolygott.

- Ne féljen tőlem, - szólott, - a kisujját sem fogom meg, míg csak maga nem nyújtja.

Aztán hogy a konduktor belépett, átadta a jegyeket és így szólt hozzá:

- Önagysága aludni kíván. Kérem ne bocsásson be senkit.

Valami pénzt nyomott a konduktor markába s ő maga is kiment.

- Aludjék édes szép asszony, - szólott gyengéden.

Vilma nyugtalanul aludt.

Valahányszor fölébredt, látta, hogy a férje ott sétál az ajtó előtt és szivarozik.

V.

Reggel kilenc óra volt, mikor felébredt.

Az utóbbi órákban mélyen aludt. Nem is álmodott semmit. Kinyitotta az ajtót, és azt kérdezte a férjétől:

- Hol vagyunk?

- Galiciában, - felelte a férj, a kalapját megemelve.

- Mit keresünk mink Galiciában?

- Olyan édesen aludt, hogy nem akartam felkölteni. Hát bizony jól tulmentünk a célunkon. No de se baj. A fő az, hogy kipihente magát. Az arca piros, mint a rózsza. A legközelebbi állomáson kiszállunk, és megvárjuk a hazafelé jövő vonatot.

A délutáni órákban érkeztek haza.

Az útvonal diadalkapuk alatt vezetett keresztül. Parasztok taracklövésekkel és üdvözlő beszédekkel fogadták a kastély új asszonyát. És a hintót elborították virágokkal.

Vilma előtt minden új volt és kedves. Gyermekkori mesékbe álmodta vissza magát. Mintha királynő volna. Kedvesen mosolygott. Egy fehérruhás kis lányt megcsókolt. A szónokló paraszttörőnek pedig csókra nyújtotta a kezét.

VI.

Nagy, virágos lombos park közepén meredezik az a kastély.

Vilma kinyitotta az ablakot és kihajolt rajta. A fehér virágos illatos ákácok fölött ellátott az erdőig.

A komorna odatette az ablak párkányára a budapesti kis fehér cicát.

- Hogyan kerül ez ide? - kérdezte Vilma meglepetten.

- Az úr hozta valamelyik kalpskatulyában, - felelt a komorna.

Vilma összecsókolgatta a cicát. A cica dorombolt. Azután leszökött a szőnyegre és játszott a függöny bojtjaival.

- A nagyságos úr kérdezteti, hogy vele óhajt-e ebédelni a nagyságos asszony, vagy egyedül?
- Egyedül - felelt Vilma - azaz, megálljon: nem egyedül.
- Az ebédlőben, vagy lenn a verandán méltóztatik parancsolni?
- Az ebédlőben. Nem: a verandán.

Leszökött az emeletről a parkba.

Lenn a szökő-kút előtt Tülködý ült. Ostyát szórt az arany halaknak. Vilma elkerülte. Aztán visszafordult, hozzá ment... és a vállára tette a kezét.

- Jőjjön, - mondotta, - mutassa meg a parkját.

Tülködý fölállott.

- A karomat ajánlanám, - szólott, - de tudom, hogy nem fogadja el. Ha mégis nem vet meg, tekintse úgy, mintha minden percben mondanám: - Ha tetszik, öltse a karját a karomba!

Aztán körülvezette a parkban. Elmondta minden fának az életrajzát és a jellemét.

- Némelyik fán fészek is van. Három rigó fészek, négy csalogány, két cinke és öt szarka él a kertünkben. A rigó reggel okarinán játszik. Szépen okarinázik. Szerelmes a rezgő-nyárfa rigójába. De az kacér és szivtelen. Az anyja is olyan volt. Az anyja rakta a mult évben a fészket. A férje olyan fájdalmas lírai hangokat okarinázott, hogy csaknem a szive szakadt meg. Végre megértették egymást. Hát még a négy csalogány! Majd meghallja, milyen kvartettet csapnak ezek. Édesen álmodik az énekük mellett. Csitt! Amott ül az egyik az orgona lombjai között. Látja?

- Látom.

- Udvarol a másíknak. De hol a másík? A szilfán ugrál. Nézze csak, hogy illegeti magát.

Vilma kacagott.

A két csalogány elrepült.

A tó előtt állottak. A nap aranyba játszó biborfénynyel árasztotta el a víz tükrét. A nagy lombos fűzfák merengve álltak a tó partján. A távolból harangszó hallatszott.

- Bim-bam, bim-bam, - szólott az ezüsthangu harang.

Aztán egyszercsak a kisharang vette át a szót:

- Giling-galang, giling-galang.

A tulsó parton egy öreg napszámos levette a kalapját és imádkozott.

Tülködý is levette a kalapját.

- Imádkozik? - kérdezte Vilma.

- Imádkozom, - felelt komolyan Tülködý, - hogy jóvá tegyem a bűnömet.

- Micsoda bűnét?

- Hogy boldogtalanná tettem.

VII.

Egy hét telt el.

Tülködy minden reggel megkérdezte a feleségétől, hogy hány órákor fogadja. Udvarolt neki. Együtt lovagoltak, együtt halásztak, együtt vadásztak, festettek, zongoráztak.

Vilmának tetszett ez a multság.

- Komédiázzunk, - gondolta. - Neje vagyok és nem nyúlhat hozzám. Ő meg a férjem, és még csak meg sem csókoltam.

A tőr nyele ott csillogott az övében.

Egy este az az ötlete támadt a nagyságos asszonynak, hogy az emeleti erkélyre rendelte a vacsorát.

Kiderült, hogy okos gondolat. Tülködy legalább elragadtatással nyilatkozott a gondolatnak helyességéről.

A park illata föláramlott hozzájuk. A telt hold, mint valami nagy fehér villamoslámpa oda-árasztotta minden világosságát. A csalogányok szentimentális szerenádokat énekeltek. Az egyik rigó is fölébredt, és beleokarinázott a kvartettbe.

- Kisasszony, ha fáradt, menjen aludni, - szólott a nagyságos asszony a komornának.

Amint elment, Vilma odavonta az üres széket a magáé mellé, és így szólt Tülködyhez:

- Üljön ide. Nézzük a holdat.

Tülködy odaült.

A holdba néztek.

A fejök összehajlott.

- Vigyázzon, - szólott Tülködy, - le ne essék a székről.

És gyöngéden átkarolta a feleségét.

VIII.

Hetek, hónapok elmúltak.

Egyszer a kastély előtt megáll egy velocipéd. Az ablakból lehetett látni, hogy egy úr ül rajta.

Az úr azonban fekete szalonruhában van öltözve és ugyancsak mentegeti a lábikráit a falusi kutyák elől.

Végre megáll.

Átadja névjegyét a mindenesnek.

A mindenes befut.

- Kérdezteti a nagyságos asszonyt az a kerekes úr, odalent, hogy elfogadja-e.

A nagyságos asszony rápillant a névjegyre.

Elmosolyodik.

Mutatja a férjének.

DRÓTH ISTVÁN járásbíró

- Mondd meg annak az úrnak, - felel Tülködy az asszony helyett, - hogy a nagyságos asszony várja.

Azzal vidáman köszön és besiet.

A nagyságos asszony a verandán marad. A karos kertiszékben ül. Legyezi magát. Föl sem kel, mikor Dróth István járásbíró előtte megjelenik. Csak a kezét nyújtja.

- Eljöttem, - mondja ünnepélyes komolysággal Dróth István, - eljöttem, hogy megtudjam, emlékeznek-e...

- Emlékezem, - vág szavába a nagyságos asszony. - Tessék leülni.

Dróth István járásbíró világért sem ül le. Csak igazgatja az óriási csalánzöld nyakkendőjét, és tovább folytatja ünnepélyesen:

- Hogy megtudjam jön-e velem a rabságból a szabadságba, a szenvedés sivatagából a boldogság rózsaligetébe?

- Nem Dróth úr, nem megyek, - felelt Vilma a csalánzöld nyakkendőn mosolyogva.

Dróth István fölnéz és meglepődötten kérdezi:

- Hát az eskü? Így áll szavának? Talán bizony szereti is.

A nagyságos asszony ásitva felel:

- Édes Istenem, Dróth úr, hát mit cselekedjen az ember unalmában?

Egy új pár fényképe.

A fényképészek kirakatában a középső kép rendesen egy új házaspár fényképe. A férfi térdig érő szalonkabátban. Jól fésülten. Bajusza pödörten. A nő fehér atlaszban, koszorúsan. A koszorún át földig érő fátyol. A kezében terebélyes virágcsokor.

Az ilyen fényképek néha meghatók, néha komikusak, de mindig érdekesek.

Különösen a rút házaspárok a meredten vagy bambán nézők, vagy ahol a nő fél méterrel magasabb mint a férfi, vagy ha összeillenek is, oly közömbös arccal néznek kifelé a kirakattól, mintha azt mondanák:

- A fényképész kedvéért esküdtünk. Bocsánatot kérünk, hogy magunkra vettük ezt a drága ruhát.

De mindegy az, akármilyen házaspárt mutat is a fénykép, nem szabad rajta nevetni. A házasság épp oly ünnepi esemény, mint a születés meg a temetés. Szép ember és rút ember egyaránt az Isten áldó kezét érzi ilyenkor a fején, és párjával együtt a boldogság verőfényében sütkérezik.

Az ember érdeklődéssel néz rájuk. Minden arc érdekes, ha olyan utazóé, aki ismeretlen világba indul, - s az ismeretlen világok között a boldogság országa a legismeretlenebb.

Mindenkinek más a térképe róla.

Bámulva nézi néha az ember, hogy milyen párt választott magának?

- Hát ilyen arc ennek a férfinak az eszményképe?

- Hát ilyen férfi ennek a nőnek a szíve álma!

Az ember néha a fejét rázza, néha mosolyog.

Lám a professzori esztetikáknak fittyet hány sok szerelem!

A minap én is kaptam egy ilyen páros fényképet. A férfi jóbarátom. A nőt nem ismerem, de látom az arcán, hogy szelid fiatal teremtés. Állnak egy asztalkánál, és egymás kezét fogják. A férfi oroslántekintettel néz szembe a világgal. Az asszony galambként simul hozzá, és csak őrá néz boldogan mosolyogva.

Az oltártól jöttek ide. Szívök talán még remeg az eskü szavaitól. Arcuk talán még meleg a szülők csókjaitól. Az átmenet a házaselet küszöbén boldog zavarban tartja a lelküket. Egy órával ezelőtt a hölgy még kisasszony volt, az én barátom meg legény. A hölgy most asszonynak érzi magát, a legény férjnek. És innen útrakelnek. Elrepülnek idegen országba, idegen népek közé. A leány először hagyja el az anyai szárnyat.

Kinek nagyobb nap ez: neki-e vagy az anyának?

Soha mi férfiak nem fogjuk ismerni azt a csókot, amelylyel az anya az esküvő után üdvözli a leányát, és soha nem azt a könnyet, amely kicsordul a szeméből, mikor az ő elröpült galambja után néz.

Miket gondol, miket érez ilyenkor az anya?

Nem tudhatjuk.

De egy gondolata ott lebeg az esküvő alatt mindenkinek a lelkén:

- Boldogok lesznek-e?

A fiatal pár arca azt mondja:

- *Igen.*

Az élet azt mondja:

- *Talán.*

A szerelem állati, ha tisztán vérbeli. Forró szél, amely átfuvall ereinken, csontjainkon s amikor elvonult, fázást érzünk. De ha a szerelem nem tisztán vérbeli, hanem két lelki rokon összetalálkozása, akkor gyönyörei tiszták, s fájdalmai szentek.

Mennyivel több volna a boldog házasság, ha nem tisztán a testi mágnesség vonzaná erre a szent szerződésre a párokat, ha ezek megvizsgálnák magukat és a jövőt ezzel a kérdéssel:

- Együtt élnék-e velem, ha az ő szépségében holnap az veszne el, amit én legjobban szeretek. Ha rút volna. Ha vagyontalan volna? Együtt utaznám-e át vele a sirig tartó utat, ha ő is férfi volna, mint én? Ha ő is nő volna, mint én?

Akik azt mondják rá: *igen*, azok boldogok lesznek.

Akik a testi szépséget szeretik egymásban, azok két hét múlva fölbrednek a mámorból. A farsang elmúlt, - a csörgősapkát azonban viselni kell bús arccal egész életen át.

Elgondolkozva nézem ezt a fényképet.

Ebben a házasságban tudom, hogy megvan a két lélek szerelme. A férfi átértett már azon a koron, amelyben minden lángba beleröpül az ember. A nőt a lelkéért, műveltségéért szerette meg. Náluk már csak az érdek, hogy mikor visszatérnek, hogyan raknak fészket?

A fészkek... Ez minden. Ha ember, ha madár, csak ekkörül kereng egész életén át. Szinte tudom, ma még akármilyen a szobájuk, tündéri palota, de ha majd átesnek a rózsaszüreten, a rendezkedésre is lesz gondjuk, nemcsak a szerelemre.

Kedves barátom, ne költsetek sokat butorra, szőnyegre, sokszobás lakásra. Inkább kevés legyen mindenből, de azt ne gyárban vegyétek, hanem rajzoljátok meg magatok az asztalosnak. Kispénzű embereknek is lehet szép szobája, s nincs unalmasabb látvány a világon, mint azok az egyforma berendezésű szobák. Hát még ha olajnyomatu képek is vannak a falon! Az olajnyomatu képek ma már csak borbélyműhelybe valók.

Akinek nincs költsége művészi kezekből jött alkotásokra, inkább diszitse falait jó acélnyomású képekkel, vagy más fekete nyomású képekkel, amik neki mindig tetszenek, ahányszor rájuk néz. Aztán hát ott vannak a családi arcképek, ezek úgysem hiányozhatnak sehonnan, ahol a családtagok szívesen néznek egymás arcára.

De ott legyen ám ezek közt Kossuth, Petőfi, meg a Tizenhárom. Mert ezek minden magyar családnak hozzátartozói.

Kossuth mindig mondja:

- Független Magyarország!

Petőfi mindig mondja:

- Szabadság, szerelem!

És a Tizenhárom?

Majd ha a fészketek melegén fölcsipognak az apró jövevények, úgy neveld őket, hogy ezt a Tizenhármát mindennap lássák!

És még egy arckép az, amit belekivánok minden házba: annak a bölcsnek a képe, aki arra tanított bennünket, hogy mindnyájan testvérek vagyunk, és hogy az Isten minékünk Atyánk.

Ha pogány volnék is, itt volna a képe a szobám falán. Nem az a képe, amint a kereszten vonaglik (mert azt nézni is szenvedés, és az csak templomokba való), hanem az a képe, amint tanít, vagy amint a gyermekeket megáldja, vagy amint az égbe néz.

Talán nem is cselekszem helyesen, hogy ilyen tanácsadó székbe ülök veletek szemben, dehát a fiatal házaspároknak ajándékot szokás adni. Mindenki olyan ajándékot ad, amilyen tőle telik.

Csak egy tanácsomat fogadjátok el, ha nekem örömet akartok szerezni. A szobátokba mindig tartsatok virágot!

Mindig elkedvetlenít mikor valahova megyek s nincs a szobában virág. Percek kellene, míg elleplezem csodálkozásomat az ilyen falak között, s arcvonásaimon megbocsátást erőltetek, hogy itt élni tudnak virág nélkül is.

A virág testvére az emberi léleknek a teremtésben. Égből szállt gondolat. Földön nyiló álom. Nem tudjuk, hogyan tartozik össze vele a lelkünk, de összetartozik. Vannak olyan kapcsok, amik nem földi aranyból készültek, és vannak olyan titkok, amelyek nem földi szemeknek nyilnak. A virágot is ilyen kapocs köti hozzánk, és ilyen titokba burkolt iránta való szeretetünknek a magyarázata.

Járhatok én akármilyen márványos, marokin-bőrös ékes teremben, ha virágot nem látok benne, barlangban érzem magamat. S járhatok akármilyen meszeltfalú fenyőfa-bútoros alacsony hajlékban, ha virág van benne, pompás és otthonos az nekem, s a benne lakókat mingyárt szeretem.

Csak egy szál rózsza is akármilyen üveg pohárban, mássá teszi a szobát. Minden megszépül érzem, hogy emberek között vagyok, s hogy ezek az emberek hoztak a földre magukkal valamit az égi mivoltukból.

Ahol virág van, ott boldogság is van. Ahol virág nincs, ott boldogság sincsen.

Minden körülmények között lehetünk boldogok. Az élet ura nem kötötte testi szépséghez és bőrrészenyekhez a boldogságot. Mindenhol meg lehet azt találni, ahol pénzt nem gereblyélnék az emberek. De a virágok társasága nélkül nem tudom elképzelni, hogy az ember átélje az életet. Hiszen semmi sem olcsóbb, mint a virág. Nyáron ingyen nyílik mindenfelé, télen pedig egy pár fillérért annyi jácintot, tulipánt, azaleát, narciszt lehet viríttatni az ablak mellett, amennyit akarunk.

Milyen csodálatos, hogy a városokban ezrek és százezrek élnek annélkül, hogy ott virítana az ablakukban vagy az asztalukon valami üde virágocska. Mily rideg, kedvetlen élet! Csak a pénz, a pénz!

Aki a virágra néz, nem gondol pénzre. Legalább abban a percben nem gondol. Az a perc nem a világé, hanem önmagáé, lelkének ama részéé, amelyet a föld sara még tisztán hagyott.

Lesz-e virág mindig a szobátokban? Boldogok lesztek-e virágaitok között? Ne ess nagy aggodalomba, ha az első hetek után felhő támad az égen. Gondold meg, hogy a házasságban két külön lélek egyesül, két külön gondolkodás, amelynek össze kell szoknia. Éshát minden májusban megjelennek a fagyos szentek, de három napnál tovább sohasem időznek a tavaszban.

És újra kisüt a nap és újra dalolnak a madarak.

Csak azt az egyet fogadd meg, hogy soha ne mond az asszonynak ezt a szót:

- *Akarom!*

És ő is tartsa meg azt az egyet, hogy soha ne mondja neked ezt a szót:

- *Nem!*

Ha így tudtok élni, kedves emléketek marad ez a fénykép. Vegyétek elő minden esztendőben a házasságtok évfordulóján és mondjátok az ezüstitakodalmon is:

- Az arcunk ime hogyan megváltozott, de a mi szerelmünk lám meg nem változott.

S ha majd alkonyodóban lesz az életetek, az ötvenedik fordulón álljatok ugyanily helyzetben a fényképész elé: egy asztalka mellett egymás kezét fogva. Az asszony mint itt gyöngéden rádhajolva, te azonban akkor már ne a világgal nézz szembe, hanem a feleségeddel.

A fitos.

I.

A báró a felesége arcképe előtt ült.

Szivarozott és könnyezett.

A fiacskája mellette játszott a szőnyegen. Házakat épített könyvekből.

Akkor jelentette az inas, hogy a kocsi előállott.

- Hova is akartam menni? - kérdezte fölpillantva a báró, - ja igen: az állomásra a guvernant elé. Nincs kedvem. Mondd meg az irnoknak, hogy menjen el helyettem.

Azzal leült a fia mellé a medvebőrre és segített neki falut építeni könyvekből.

Estefelé megérkezett az irnok. Ez egy fiatal, lenhaju és pehelybajuszu sánta emberke volt. Parasztgyerek korában a báró lőtte sántára nyul helyett.

- Méltóságos uram, - mondja az irnok megbiccentve a fejét, - a guvernant a parancsát várja.

Az irnok szemei csillogtak. Hol a kis báróra, hol a tükörbe pislogott.

- Vezesse be a kisasszonyt, - mondotta a báró, egy kétemeletes háznak az építését folytatva.

Az irnok fűgén topogott ki a szobából, s egy perc múlva a kisasszonynyal állott a báró előtt.

Vékony nyúlánk leány volt a guvernant. Arca sovány és fehér. Lehet, hogy fekete ruha miatt látszott olyan fehérnek. Az orra pedig fitos kis vidám párisi orr, aminővel csak mosolyogni lehet.

- Gyászol? - kérdezte a báró fölemelkedve és széket kínálva a kisasszonynak.

- Anyámat gyászolom, - felelte az szerényen leülve.

A báró köszönetet intett az irnoknak a fejével. Az irnok meghajolt, pillantást vetett még a leányra és elkopogott.

A báró egy jókora levelet vett ki az íróasztalából. Kihuzogálta belőle az iratokat és egyenkint széthajtotta.

- E szerint - szólt az egyikbe nézve, - tizennyolc éves... jeles, neveléstan jeles... francia jeles... Y a-t-il longtemps que vous apprenez le français?

- Non, monsieur le baron - felelte mosolyogva - il n'y a que huit mois.

Az iskolai könyvében volt ez a kérdés. Azt kellett gondolnia, hogy a báró is abból tanult franciául.

- Nem tesz semmit, - mondotta a báró, átnyujtva az iratokat, - a fiam ugyanis selypít, először hadd beszéljen tisztán magyarul.

Egy pillanatig rajta felejtette a szemét a leány finom arcán, azután letette szivarját és a fiához fordult:

- Jöjjön Danika, bemutatom önt a nevelő-néninek.

A kis báró abba hagyta a játékot, és a kisasszonyhoz ment. A szék karfára tette a kezét és kis galambfejével az arcához hajolt.

- Olyan, mint a mama, - mondotta a kis báró, a nagy olajfestményű arcképre pillantva.

A leány is odapillantott.

Nem hasonlított a képhez. A báróné gömbölyű, fekete nő volt és az arca szelid és komoly.

- Köszönöm, - mondotta, - hogy engem hasonlónak talál, igyekezni fogok, hogy épp úgy szeressen is, mint a megboldogult...

- Igen, - szólt sóhajtva a báró - ezelőtt két évvel.

- Mint a megboldogult édes mamát, - egészítette ki a leány.

És nagy ibolyaszemeiből meleg fény sugárzott a gyermekre.

II.

A gazdatisztek csak úgy hívták maguk között: a *fitos*.

Mert különös kis csinos pikáns orra volt, ami az arcát örökké vidámmá és nyilttá tette. Az állán egy kis kerek lencse barnállott. Az jól illett oda. A haját magyarosan két ágba leeresztve hordta. Nem ért tovább a derekánál, de fénylett, mint a selyem.

A tisztartó különösen bomlott utána. Özvegy ember volt ez is. Divatosan járt, de amellet bajuszpedrőt használt, hogy a sápadt színű bajuszát rendben tudja tartani.

- Meglássátok, - szólt jelentős szemöldök-mozgatással az ispánhoz és a sánta irnokhoz, - esztendőre új guvernantot kell a bárónak fogadnia.

Az ispán is nőtlen volt, de már agglegény. Nyiretlen szentistvánszakállát szürkére festette régen az idő, és mikor a leányokról beszéltek előtte, a levegőbe legyintgetett a kezével; de azért ő is ejnyézett egyet, mikor a fitost először meglátta. Pál irnok hallgatott. Szelid macskaszemei gondolkozó tekintettel pihentek a lámpán. Olykor mosolygott, és a bajuszkáját igyekezett megpödríteni.

- Mit beszéltek az úton? - vallatta a tisztartó.

- Sok mindent, - felelte az irnok levéve a tekintetét a lámpásról, - mellette ültem és ilyen közlelől láttam az orcáját.

És az »ilyent« azzal magyarázta, hogy a kezét a szeméhez tartotta.

- Megcsaokoltam vaona, - mondja az ispán pajkosan.

- Olyan gyöngé az arca, mint a lilium, - mondja az irnok közelebb húzva a székhez a mankóját, - kérdezte azt is, hogy miért vagyok sánta? Gyerekkori baleset - feleltem - megszoktam már. Erre ő is azt mondta, hogy ma már nem baj a sántaság: Budapesten lehet olyan mülábat venni, amiben acélrugók vannak. Hozatok egy mülábat, ha nem kerül sokba.

- No és mást nem beszélt?

- Dehogyan: mikor azt mondtam, hogy a sántaság mégis szerencsétlenség, tagadólag rázta a fejét. Azt mondta, hogy csak a szív és a lélek legyen nemesekgyökerű, akkor az ember boldog lehet sántán is, szegényen is. Hozatok egy mülábat akármennyibe kerül.

Ittak a szép ismeretlen egészségére. Az ispán az asztalra borult és a szakállát vánkos gyanánt az arca alá gyűrve el aludt. A tisztartó azonban ki nem fogyott a kérdésekből. Az a gondolat különösen nyugtalanította, hogy a báró nem haragszik-e meg, ha családi tekintetek nélkül házasodik.

Az irnok csak minden tizedik kérdésre felelt. Egyszer csak fölkapta a mankóját. Azt mondta: - Most jut eszembe, hogy a báró egy másolást bízott rám és hogy azt reggelre el kell végeznem.

De nem az irodába ment. Az udvaron körülnézett. Azután megfordult és a kertész-ház felé sántikált.

Másnap reggel a báró gyönyörködve nézte, hogyan játszik a fitos a kis báróval a szökőkút mellett.

Egy nagy gummilapdát dobáltak egymásnak, és a fitos ép oly fürgén szaladgált a lapda után mint a kis báró. Vékony, hajlékony termete könnyen röppent ide-oda a gyepen. A szoknyáját kissé felfogta, mikor futott. És vidám nevetése egybecsengett a kis báróéval.

A lapda egyszer csak behullt a szökőkút medencéjébe. Ágakkal nyulkáltak érte, de nem érték el. Akkor a báró a fejére tette a kalapját és lesietett.

A fitos ablaka mellett megdöbbenve állt meg. Egy csokor rózsa piroslott ott az ablak külső vasába tűzve.

A báró a simára gereblyélt kerti utra nézett. A homokban egy bal-láb nyomai látszottak; a jobb-láb helyett pedig mindenütt egy-egy lyuk.

A báró kihalászta a labdát és udvariasan átnyújtotta a fitosnak.

A fitos arca virított már a játéktól. A kis báróé is. A báró is játszott. Az ő arca is kipirosodott. Ügyetlenül ugrált ide-oda a gyepen és mikor a labda messzire gurult, ő futott érte.

Csak akkor hagyta egy pillanatra félbe a játékot, mikor a rácson át meglátta, hogy a tisztartó arra lovagol.

Intett neki.

A tisztartó a kalapját levéve állott meg a rács mellett és titkon, mohó pillantást vetett a fitosra.

- Tisztartó úr, - szólt a báró szivarra gyujtva, - a Palit, az irnokunkat helyezze át a zempléni birtokunkra, és gondoskodjék arról, hogy jobb fizetést kapjon. Megérdemli. Igen jó fiú.

III.

A báró egy őszi reggelen befogatott a legnagyobbik hintóba. Jobbfelől a fitos foglalt helyet, középett pedig a kis báró. Mind a hármukon fekete ruha volt. A fitos aggódó figyelemmel huzta a kis báró fejére az úti köpenye csuklyáját.

A szakács tudta, hogy estére visszatérnek.

A tisztartónak persze estefelé meg kellett néznie a kukoricatörést. Az új lovagló-ruhájába öltözött és a bajuszát a szokottnál is jobban kifente.

Délután hat órakor jelent meg a hintó a domb országútján. A fitos a báró balján ült. A kis báró középett.

A tisztartó eléjük lovagolt.

- Történt valami míg oda voltunk? - kérdezte a báró.

A fitos ördögileg csinos volt. Egy nagy bokrétát tartott a kezében. A kis báró, az oldalához simulva, félrelógó fejjel aludt jóízűen.

- Semmi különös, - felelt a tisztartó, - Pali irt Zemplénből. Méltóságodnak egy kérvényt irt, nekem pedig egy levelet. A kérvényben megint az van, hogy szeretne visszajönni, a levélben pedig az, hogy már nem mankón jár hanem múlábon.

Mind a hárman nevettek.

- Tudja meg tőle, hogy mibe került, - mondotta a báró, - aztán térítsük meg neki ezt a költséget.

Azután jókedvűen tette hozzá:

- Jöjjön csak közelebb, - csókoljon kezet a méltóságos asszonynak.

A tisztartó csak nézett, nézett, majd hogy ki nem nézte a szemét, hogy nem lát-e még valakit a hintóban:

A fitos pedig mosolyogva nyújtotta neki a svédkeztyűs jobbkezét.
